

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

obor sociální a kulturní ekologie

NÁVRAT DO BUDOUCNOSTI

Etnografický výzkum

lokálního výměnného systému v Toulouse

Diplomová práce

Bc. Eva Lédlová

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Arnošt Novák, Ph.D.

Praha 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu. Práce nebyla použita k získání jiného titulu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a v elektronické databázi vysokoškolských kvalifikačních prací a v souladu s autorským právem používána ke studijním účelům.

V Praze dne 5. ledna 2018

Bc. Eva Lédlová

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala především vedoucímu mé práce Mgr. et Mgr. Arnoštu Novákovi, Ph.D. za cenné připomínky a čas, který mi během příprav i samotného psaní práce věnoval. Můj velký dík patří také rodině a všem přátelům, kteří mi byli po celou dobu nedocenitelnou oporou. V neposlední řadě děkuji členům SEL Cocagne za jejich vstřícnost, otevřenost a přátelství.

Obsah

Obsah	4
Abstrakt.....	6
1. Úvod.....	8
2. Vyjasnění termínů.....	10
3. Hledání slepého místa	12
4. Metody výzkumu	15
4.1 Vstup do terénu	15
4.2 Role výzkumníka	17
4.3 Etika výzkumu	18
4.4 Proces vytváření dat	19
4.4.1 Pozorování.....	20
4.4.2 Rozhovory	21
4.4.3 Výběr informátorů	22
4.5 Analýza dat.....	23
5. Pohled do historie	26
5.1 První pokusy v Evropě 30. let.....	26
5.2 Kontext vzniku výměnných systémů ve Francii	28
5.2.1 Útěk z města na vesnici a sociální a ekologický aktivismus jako podhoubí vzniku prvních systémů	30
6. Kličekování mezi směnou, darem, reciprocitou a sdílením.....	33
6.1 Lidštější podoba směny.....	34
6.2 Utváření vztahů okolo sdílení, darů a směny	36
6.3 Lokání výměnné systémy versus ekonomika daru.....	39
6.4 Reciprocita a problémy s ní spojené	40
7. Odlišné vnímání času v tržní a netržní směně: heslem dne je rychlost	43
7.1 Trhliny racionálních systémů.....	44
7.2 Ovládnutí času a dobývání prostoru.....	47
7.3 Vybrané alternativy a pokusy o znovuzískání času: slow movement a downshifting	49
8. Individualizace, ztráta komunity a potřeba jejího znovunalézání.....	51
8.1 Vztah je důležitější nežli zboží	51
8.2 Individualizační proces a jeho důsledky	52
8.3 Individualizace odpovědnosti a nejistota jako jediná jistota.....	57
8.4 Kam se poděli mladí?.....	59
9. Dluh	62

9.1	Pátrání po morálních základech dluhu	62
9.2	Osobní a skupinové pojetí dluhu.....	64
9.3	Jak je to s penězi?.....	66
9.4	Odraz chápání peněz ve výměnném systému.....	67
10.	Zajišťování potřeb.....	71
10.1	Práce načerno aneb vymezení hranic státu.....	72
10.2	Nabídka, poptávka a pravidla jejich fungování jako zdroj inspirace	73
11.	Závěr	75
12.	Seznam použitých zdrojů:.....	80

Abstrakt

Předložená diplomová práce se věnuje fenoménu lokálních systémů výměnného obchodu, tzv. LETS. Pomocí metod etnografického výzkumu se autorka během šestiměsíční účasti na fungování lokálního výměnného systému v Toulouse snažila o jeho holistický popis. Za pomoci teoretické literatury rozebírá podobu tamní směny, dluhu, vztahu k penězům i virtuální měně. Ze zjištění vyplývá, že je možné díky tomuto systému měnit vnímání dluhu a vztahu k penězům. Nejčastějším důvodem k zapojení se je potřeba navazovat sociální kontakt a nejpálčivějším problémem se jeví nedostatek zájmu mladých lidí o tento fenomén.

Klíčová slova

LETS, etnografický výzkum, směna, dar, dluh, individualizace, Toulouse

Abstract

The present diploma thesis deals with the phenomenon of Local Exchange Trading Systems (LETS). Using the method of ethnographic research, the author sought a holistic description during her six-month participation in a LETS group in Toulouse. Drawing upon theoretical literature, she discusses the local forms of exchange, debt, the relationship to money and to the virtual currency. The findings show that such a system can change the perception of debt and the relation to money. The most common reasons for involvement are the need to establish social contacts, while the most pressing problem appears to be the lack of interest of young people in this phenomenon.

Keywords

LETS, ethnographic research, exchange, gift, debt, individualization, Toulouse

1. Úvod

Vůbec poprvé jsem o lokálních systémech výměnného obchodu slyšela na přednášce z ekonomie. Většinu času jsem nevnímala, ale při téhle poznámce jsem zbystřila. Při neustálém přemítání nad tím, čím se jednou budu živit a jak vydělám peníze, mě přímo nadchla myšlenka, že existují lidé, kteří se snaží penězům obloukem vyhnout, aniž by nutně museli slevit ze svého životního standardu. Navíc mi tato idea perfektně zapadala do kontextu stavu současného světa, který je zmítán jednou krizí za druhou ve všech možných oblastech, přičemž jednou z nejvíce diskutovaných je oblast ekonomická. Zároveň jsem při studiu opakovaně narážela na stále stejný problém při různých snahách o řešení ekologické krize. Vždycky jím nakonec byly peníze a potřeba zajistit především hladké fungování globálního byznysu. LETS (tj. *Local Exchange Trading Systems*) pro mě tedy představují pokus, jak se vymanit z negativních důsledků stavu současné společnosti, jako je globalizace, individualizace či rostoucí nezaměstnanost, ale také pokus o vytvoření experimentálního prostoru pro zkoušení různých dovedností, typů lidské organizace či jiného způsobu směny.

Předložená práce je etnografickou studií lokálního systému výměnného obchodu v Toulouse. Při četbě odborné literatury jsem zjistila, že LETS ve většině případů nezajišťují ekonomickou funkci, nýbrž především funkci sociálního charakteru. Jednou z překážek jejich efektivnějšímu fungování je podle některých autorů [Kennedy, 2015; Lietaer, 2003] vnímání dluhu a vztahu k penězům, které jsou v lidech zakořeněny příliš hluboko, než aby bylo možné vytvořit fungující alternativní systém. Tato myšlenka mi pomohla formulovat výzkumný problém: *Mají lokální systémy výměnného obchodu moc měnit vnímání dluhu a vztahu k penězům?* Výzkumné otázky jsem pak definovala následovně: *Jaké jsou důvody pro zapojení do výměnného systému? Mění se díky tomu vztah k dluhu a penězům? S jakými problémy se daná skupina potýká a jak se je snaží řešit? Jaké potřeby systém zajišťuje?* V průběhu výzkumu jsem komunikovala s koordinátory některých českých LETS, kteří mi svými dotazy pomohli zaměřit se na nová a dosud neprobádaná témata. V důsledku této komunikace jsem se tedy více soustředila na následující okruhy: *Jaké jsou příčiny nízkého počtu mladých lidí, zapojených do této aktivity; jaké jsou důvody zavedení limitů nabídky a poptávky; příčiny problémů, s kterými se v průběhu své dlouholeté existence systém potýkal, a jak se je snažil řešit; jak se ve Francii daří oživit nabídku a poptávku a neaktivní členy a jak probíhá tvorba virtuální měny?*

Na úvod práce jsem zařadila pokus o vyjasnění termínů spojených s různými ekonomickými alternativami, částečně ve snaze sama si lépe ujasnit, kam lokální výměnné systémy zařadit a jak je odlišit od podobných projektů. Následuje druhá kapitola, kde popisuji svůj postup při hledání výzkumného problému. V kapitole třetí a několika podkapitolách objasňuji svůj metodologický postup při etnografickém bádání, včetně vstupu do terénu a různých úskalích spojených s výzkumem. Čtvrtá kapitola pojednává o historických souvislostech vzniku doplňkových měn, jakožto myšlenkových předchůdců LETS, a o kontextu vzniku prvních systémů ve Francii. V kapitole páté podrobněji rozebírám ekonomické principy jako je směna, dar, reciprocita a sdílení a dávám je do souvislosti s fungováním lokálního výměnného systému. Šestá kapitola vznikla na základě zjištění, že směna v rámci LETS probíhá o poznání pomaleji než směna tržní. V této kapitole se tedy snažím dopátrat toho, jak se současná společnost dostala do bodu, kdy jsou rychlost a efektivita hlavními určujícími principy jejího fungování. Kapitola číslo sedm se zabývá procesem individualizace a tím, jak tento proces souvisí s lidskou motivací zapojit se do výměnných systémů. V osmé kapitole se snažím pomocí teorie Davida Graebera [2012] dopátrat morálních základů dluhu a našeho vnímání peněz a následně tyto poznatky aplikovat na zkoumaný systém, tamní vnímání dluhu a hospodaření s virtuální měnou. Konečně devátá kapitola pojednává krátce o tom, jaké potřeby je konkrétně tento výměnný systém schopen svým členům zajistit a jaké problémy jsou s tím spojeny.

Závěrem úvodu bych ráda vysvětlila, proč jsem zvolila název Návrat do budoucnosti. Návrat proto, že se nejedná o novou myšlenku. Nějaká forma vzájemné pomoci bez použití peněz tu byla vždy a je pevně a hluboko zakotvena asi ve všech lidských kulturách. Budoucnost vyjadřuje naději, že i přes zjevné nedostatky, s kterými se tyto systémy potýkají, bude tato myšlenka i nadále živa, i když třeba v jiné podobě.

2. Vyjasnění termínů

Lokální směnné systémy jsou jen jedním z mnoha typů alternativních výměnných systémů, které se od začátku 80. let minulého století rozšířily do různých koutů světa. Užívání termínů pro popis tohoto fenoménu, jako *komunitní*, *doplňková*, *sociální* či *svobodná* měna, je však značně matoucí. Jak poznamenává Blanc [2011], jednotná terminologie, která by vnesla do definičního chaosu trochu světla, zatím neexistuje a při stávajícím množství nejrůznějších modelů a jejich kombinací alternativních systémů není vůbec lehké ji vytvořit. Konkrétní definice tak závisí na cílech dané komunity včetně typu použité alternativní měny a celkové organizaci směny [Blanc, Fare, 2010]. Blanc [2011] se nicméně o utřídění pojmů různých měn přeci jen pokusil. *Doplňkové měny* podle něj slouží k ochraně, stimulaci a přeorientování ekonomiky (prostřednictvím různých stimulačních pravidel, vedoucích například k environmentálně uvědomělé ekonomice); cílem *místních (lokálních) měn* je pro změnu chránit a posílit oblast, ve které působí; *komunitní měna* má chránit a posilovat místní komunitu; a v posledku *alternativní měna* má být plnou náhradou za měnu národní. V českém prostředí například Kala, Fraňková a spol. [2013] rozlišují pojem *komunitních měn* (jež považují za synonymum *místních měn*), který spadá pod obecnější název *doplňkové měny*, jež jsou souhrnným označením pro *alternativní výměnné systémy*. Seyfang a Longhurst [2013: 8-11] používají naopak pro všechny druhy alternativních ekonomických systémů souhrnný název *komunitní měny* a v rámci prvního uceleného mezinárodního výzkumu těchto systémů navrhuji čtyři základní kategorie: *úvěrový systém služeb* (service credits), jehož praktickými příklady jsou časové banky či časové dolary; *systémy vzájemné výměny* (mutual exchange schemes), kam spadají právě systémy LETS; *místní měny* (local currencies), zahrnující také *hodinové měny*, které mají v praxi podobu například amerických Ithaca Hours a jejichž cílem je udržet bohatství v rámci regionu, ve kterém působí; a jako čtvrtou skupinu navíc přidávají *barterové trhy* (barter markets), které jsou hybridem místních měn a systémů vzájemné výměny a jež zaznamenaly obrovský vzestup (ale také rychlý pád) během argentinského ekonomického kolapsu v letech 1999-2002.

Podobně jako s nejasnými definicemi je to i s číselnými odhady momentálně existujících (ať až v kterékoli podobě) typů alternativních výměnných systémů. Někteří autoři [Kala; Fraňková a spol., 2013: 3; Blanc; Fare, 2010: 1] uvádí více než 4000 komunitních měn v různých koutech světa, zatímco Seyfang a Longhurst [2013: 8] uvádí

přesně 3 418¹ komunitních měn na 6 kontinentech a ve 23 zemích, z čehož zdaleka nejpočetnější zastoupení je v Evropě. Systémy lokálního výměnného obchodu jsou podle nich na druhém místě co do početnosti (1412 projektů ve 14 zemích)², hned za nejrozšířenějšími úvěrovými systémy služeb (1715 různých projektů v 11 zemích).

---

¹ V souhrnné tabulce nicméně zcela chybí kromě jiných zemí i Česká republika.

² Tento údaj však zdaleka neodpovídá informacím na stránkách Centra doplňkových měn (Complementary currency resource center), které jen při pohledu na mapu, která má zobrazovat rozmístění jednotlivých projektů, opomíjí celou střední a východní Evropu. Dostupné na: <http://complementarycurrency.org/cc-world-map/>
11.11.2017 19:47

3. Hledání slepého místa

Při četbě odborné literatury na téma lokálních systémů výměnného obchodu a přemýšlení o výzkumném problému mé práce jsem neustále narážela na obdobná zjištění: největším přínosem existence těchto systémů není ekonomická rovina a zajištění základních potřeb, nýbrž rovina sociální a potřeba znovuvytváření místní komunity.

Vůbec první výzkum, který jsem na toto téma četla, pocházel z katedry SKE. Cílem, který si Bartůšková [2007] ve své práci zvolila, bylo pomocí zakotvené teorie komplexně zmapovat tehdy fungující české a slovenské skupiny z pohledu jejich koordinátorů, snažila se o nalezení určitých zákonitostí v jejich fungování i popsání problémů, s kterými se tehdy skupiny potýkaly, za účelem zhodnocení svých zjištění pro případnou pomoc či jako varování skupinám, které teprve vzniknou. Ve svých zjištěních dospěla k závěru, že jednoznačným přínosem LETS je jejich role v utváření sociálních vazeb a posilování místní komunity. Její názor sdíleli i koordinátoři jednotlivých skupin, kteří označovali etický a sociální přínos, pramenící z přirozené lidské potřeby být součástí nějaké skupiny a cítit se užitečný, za stěžejní, někdy dokonce za přínos jediný (s. 66). Ekonomická rovina zůstala v pozadí, její životnost závisela často pouze na jednotlivých koordinátorech, kteří uměle vytvářeli nabídku a poptávku a v momentě, kdy se touto činností unavili, zastavilo se i obchodování. Autorka dále popisuje důvody, proč tomu tak u česko-slovenských případů bylo, nicméně pro hledání výzkumného problému v rámci mého výzkumu bylo podstatné, že ekonomická rovina je až druhořadá, a to, co díky LETS opravdu funguje, je navazování či udržování sociálních vztahů a upevňování místní komunity.

K podobným závěrům došli i autoři případové studie o brněnské skupině RozLEŤse [Fraňková; Kala; Labohý; Fousek, 2013]. Převážná většina dotazovaných členů označila za hlavní přínos LETS kromě alternativního způsobu řízení skupiny sociální aspekt celé věci, společenského ducha a osobní interakce mezi lidmi. Slabá místa fungování skupiny viděla většina tázaných v okolnostech samotného obchodování v podobě nízké aktivity některých členů, limitované nabídky velmi žádaného zboží (jako např. domácí potraviny či profesionální dovednosti) a nadbytku vcelku nepotřebných věcí (dekorační předměty).

Jelínek a spol. [2012] v zajímavém výzkumu popisují kontext vzniku a vývoj LET systémů v postkomunistických zemích Vysegrádské čtyřky. S přihlédnutím k odlišnému historickému vývoji na rozdíl od západních zemí, uvádějí jako jednu z příčin nepříliš velké rozšířenosti LETS v této oblasti velmi malé rozdíly mezi chudými a bohatými lidmi. Bližší vhled do maďarské skupiny KÖR například ukázal, že budování místní komunity brání podle

slov jejího koordinátora především neschopnost lidí zbavit se závislosti na státu, přičemž konkrétními příčinami neúspěchu tamních LETS jsou pak nedostatek důvěry mezi lidmi, neschopnost pochopit fungování systémů vzájemné pomoci, míjení potřeb jeho členů s nabízenými službami či nedůvěra k nově vzniklým uskupením obecně. České LETS se oproti tomu těší o něco úspěšnějším fungování. Jejich ekonomický přínos nicméně autoři spatřují spolu se Zagatou [2005], jenž se věnoval empirickému výzkumu principů fungování doplňkových měn v České republice, jako druhotný, hlavním přínosem je aspekt sociální.

Aldridge a Patterson [2002] na příkladu skupiny v Hounslow v západní části Londýna zkoumali, jaký je reálný ekonomický dopad anglických LETS. Z jejich zjištění taktéž vyplývá, že systémy nezajišťují základní materiální potřeby, pro nedostatek praktických služeb v oblasti nabídky je často problém utratit nastrádanou měnu a ekonomická role LETS je minimální. Ač jsou LET systémy prezentovány jako klíč k budování komunity, zdá se, že k hladkému fungování potřebují již předem dobře fungující ekonomiku s ideálním členským profilem environmentálně uvědomělého občana ze střední třídy a se stabilním příjmem. Hlavním důvodem, proč se lidem nedaří uniknout prostřednictvím této alternativy z klasického peněžního systému, je podle výpovědi jednoho z členů systému fakt, že smysl hodnoty peněz je v našem myšlení zakořeněn až příliš hluboko a je velmi těžké ho změnit.

Tato poslední zmíněná myšlenka mě na první pohled zaujala o to více po přečtení rozhovoru s německou stoupenkyní doplňkových měn a bezúročného bankovníctví Margit Kennedy [Web1], která vysvětluje, proč lidé reagují tak pochybovačně, pokud začneme mluvit o změně stávajícího peněžního systému:

„Není to zas tak zvláštní, když si uvědomíte, že v naší společnosti jsme na penězích absolutně závislí. Všechno přece stojí peníze – někde dokonce i pitná voda. Možná budeme muset v budoucnosti platit i za vzduch a sluneční světlo. Zpeněžili jsme oblasti života, které byly dříve zadarmo. Takže když začnete mluvit o změně peněžního systému, jsou lidé úzkostní, protože to ohrožuje samu podstatu jejich života. Je nutné je přesvědčovat a ukazovat jim, že alternativní funkční způsob je možný. Proto jsou doplňkové měny tak důležité. Jsou dobrou příležitostí vyzkoušet si jiný typ směny a vztahu k penězům.“

Myšlenka, že jedním z hlavních důvodů, které brání tomu, aby se LETS staly funkční také ekonomicky a nejen sociálně, je naše vnímání peněz, stávajícího peněžního systému a také dluhu, který, jak obsáhle popisuje Graeber [2012], leží u kořenů společenské morálky,

jako nějakých neměnných daností, s kterými nelze nic dělat, mě přiměla ke zkoumání právě této oblasti. Zajímalo mne, jestli mají lokální výměnné systémy moc měnit lidské vnímání vztahu k penězům a k dluhu a jestli ano, jak se to projevuje.

4. Metody výzkumu

4.1 Vstup do terénu

Hledání cesty vstupu do terénu, než k němu opravdu došlo, probíhalo poměrně dlouho. Do Toulouse jsem v rámci studijního pobytu programu Erasmus odcestovala v září 2015. Již od samého začátku bylo jedním z cílů mé cesty zmapování existence lokálních systémů výměnného obchodu v této lokalitě pro můj případný výzkum.³ Během studijní stáže na univerzitě Toulouse II. - Jean Jaurès (Le Mirail) jsem pro počáteční jazykovou bariéru a časovou vyčípanost při studiu nebyla schopna s výzkumem opravdu začít. Nicméně jsem se už tehdy snažila získat alespoň nějaké informace o místních aktivitách v této oblasti. Tato snaha mě například v květnu 2016 zavedla na schůzi toulouské sdružené kooperativy (*Cooperation integral toulousaine*)⁴, která se však ukázala jako naprosto nefunkční, a která se za nulového zájmu veřejnosti ještě v říjnu téhož roku rozpadla. Nicméně informační video o Sdružené katalánské kooperativě, které nám bylo na tomto setkání promítnuto, mi vnuklo nápad tuto komunitu navštívit a případně zkoumat podobu alternativního ekonomického systému tam, jelikož Toulouse se mi v danou chvíli jevilo z hlediska tohoto fenoménu jako mrtvé. Katalánskou komunitu jsem, sice o několik měsíců později, ale přeci jen navštívila, díky tomu jsem však také pochopila, že jazyková bariéra by byla v tomto případě nepřekonatelnou překážkou případného výzkumu (téměř nikdo z tamních obyvatel neuměl dobře anglicky a já nemluví španělsky). Následoval tedy návrat do Toulouse a rozmyšlení dalšího postupu. Zvolila jsem taktiku mluvit o svém výzkumném záměru se všemi lidmi, které potkám, protože tak se podle mých zkušeností shánějí informace nejlépe. Touto cestou jsem se dostala až do Pyrenejí, kde jsem přes tři další osoby získala kontakt na mého *dveřníka* (gatekeeper) [Novotná, 2014; Hammersley, Atkinson, 1995], zakladatelku a koordinátorku lokálního výměnného systému v malém městečku Mirepoix, které leží v oblasti Ariège, kde v roce 1994 vznikl vůbec první výměnný systém svého druhu ve Francii. První setkání s Dominique proběhlo v únoru 2017. Ač první kontakt proběhl velmi

---

³ V diplomním projektu jsem načrtla tři různé možnosti výzkumu: 1) výzkum v nově vznikající pražské skupině Pralets 2) zkoumání skupiny ve Francii (Toulouse) 3) komparace skupiny v ČR a ve Francii. Na základě mých časových a ekonomických možností jsem se rozhodla pro druhou možnost, a to zkoumat pouze komunitu v Toulouse, jelikož jsem se po skončení stáže v rámci Erasmu rozhodla v Toulouse zůstat. Metodu etnografického výzkumu namísto původně zamýšlené případové studie jsem zvolila v návaznosti na rozhodnutí stát se členkou SEL Cocagne a účastnit se tak několik měsíců přímo života této organizace.

⁴ Její zakladatelé se nechali inspirovat u sousedů v Katalánsku, kde však mnohem zdařileji už od roku 2010 funguje Sdružená katalánská kooperativa (*La Cooperativa Integral Catalana*). Podrobněji o tomto projektu např. diplomová práce Zuzany Vachůnové z roku 2014: *Nerůstové hnutí v Katalánsku*. Toulouská verze této kooperativy si kladla za cíl po katalánském vzoru vytvořit zdola alternativní ekonomickou síť, která by zajišťovala základní lidské potřeby typu bydlení, potravin, vlastní etické banky, systémů lokálních měn a výměnných systémů či vlastní výrobu některých surovin.

narychlo, byla moje „dveřnice“ nicméně velmi nadšená, že se zajímám o tuto tematiku, a překotně se mi u kávy snažila převyprávět historii vzniku místního SEL, typologii lidí, kteří se do něj zapojují, a proč a jak by se daly propojit výměnné systémy ve Francii a v České republice. Druhé setkání proběhlo o měsíc později opět v Pyrenejích, ale tentokrát na farmě jedné z příslušnic výměnného systému v rámci pravidelné společné hostiny spojené s výměnným obchodem.⁵ Zde jsem se poprvé dozvěděla o systému výměnného obchodu v Toulouse s názvem *SEL Cocagne*⁶, který funguje již 22 let. Navázala jsem zde kontakt s hrstkou jeho členů a rozhodla se do něj zapojit. Rozhodla jsem se tak z několika důvodů; zaprvé bylo nutné, abych důkladně pochopila fungování celého systému, což by pro mne pouze v roli *úplné pozorovatelky* [Disman, 2002: 306] bylo mnohem komplikovanější i časově náročnější; zadruhé se mi delší dobu nedařilo sehnat ve Francii práci, tudíž jsem v zapojení viděla i jistou ekonomickou výhodu a zároveň jsem momentálně cítila nedostatek sociálního kontaktu, jenž proklamuje lokální výměnný systém především; a konečně zatřetí jsem v zapojení se do systému viděla příležitost snadnějšího přístupu k informátorům.

Když odhlédnu od výzkumu pro svou diplomovou práci, jakožto hlavního důvodu pro participaci ve výměnném systému, zbývající důvody vlastně nijak nevybočují z motivační škály mých informátorů, jak ukážu později v rámci samotných zjištění výzkumu. Nutno dodat, že několikaměsíční tápání mělo i svou výhodu, a to zlepšení mých jazykových schopností natolik, že pro mne bylo bez větších problémů možné provádět rozhovory s informátory, následně je přepisovat z nahrávek ve francouzštině rovnou do češtiny a celkově porozumět zkoumanému prostředí.

---

⁵ *Bourse d'échange local* probíhá zhruba jednou měsíčně. Jedná se o společnou hostinu, na jejímž obsahu se podílí všichni zúčastnění. Po společném jídle následuje výměnný obchod, týkající se výhradně věcí, nikoli služeb. Každý, kdo něco nabízí, rozloží své zboží tak, aby si je zájemci mohli prohlédnout (na deku nebo stůl, záleží na prostoru). Následuje odpoledne plné výměn, setkání a diskuzí. Každý, kdo si chce něco „koupit“ nebo něco nabízí, dostane papír, kam si zapisuje všechny své výměny, včetně toho s kým proběhly a za kolik jednotek virtuální měny, aby je mohl následně zadat do internetového systému. Předmětem směny je vesměs oblečení, domácí doplňky, knihy, nádobí, dekorativní předměty apod. Na vesnicích se k tomu přidávají častěji také sezónní plody ze zahrady či čerstvá vejce. V podstatě se takové setkání podobá přátelštějšímu blešmu trhu s dobrým jídlem a s lidmi, kteří se už dobře znají.

⁶ *Cocagne* je název rozemleté směsi pastelově modré barvy, tvořené z květiny jménem Boryt barvířský (lat. *Isatis tinctoria*). Díky téhle barevné směsi v oblasti kolem Toulouse v XVI. století nesmírně zbohatlo několik místních rodin, protože takový typ modré barvy byl do té doby lidem neznámý. Proto se dnes zdejšímu kraji přezdívá Kraj Cocagní (Pays de cocagnes) a odtud také název místního výměnného systému i zde používané virtuální měny, jenž má symbolizovat právě bohatství a prosperitu. Výraz bude v celé práci ponechán bez překladu, protože se domnívám, že by českým překladem ztratil svou autentičnost. Pojem *SEL* (z. fr. *système d'échange local*) znamená francouzsky lokální výměnný systém. V práci ho nadále budu používat vždy, když budu hovořit o francouzské podobě těchto systémů. Pojem *LETS* budu užívat ve všech ostatních případech.

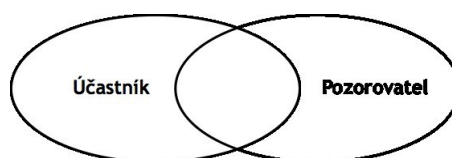

4.2 Role výzkumníka

Mezi hlavní činnosti terénního výzkumu patří kromě rozhovorů a terénních poznámek také zúčastněné pozorování [např. Miovský, 2006]. Vzhledem k tomu, že výzkumník může svou přítomností ovlivnit chování zkoumaných osob, je důležité definovat jeho pozici v rámci zkoumané skupiny. Jeho role může mít buď podobu vnějšího pozorovatele, snažícího se o „objektivní“ zaznamenávání zkoumané reality, nebo účastníka, výsledkem jehož bádání je naopak subjektivní popis daného jevu. Obě tyto krajní pozice mají svá pro a proti, navíc je mezi nimi ještě několik dalších typů, které nejsou tak ostře vyhraněné. V odborné literatuře [např. Disman, 2002: 305; Hammersley, Atkinson, 1995: 104] najdeme následující rozlišení výzkumnických rolí:

- **Úplný pozorovatel** - jeho identita je členům skupiny známá, výzkumník se však nijak neúčastní dění, soustředí se pouze na pozorování.
- **Pozorovatel jako participant** – pozorovatel je se členy skupiny v sociální interakci, zároveň ale nepředstírá, že je participantem
- **Participant jako pozorovatel** - účastní se veškerého dění v rámci zkoumané skupiny a nijak nezastírá, že zároveň provádí výzkum
- **Úplný participant** – plně se zapojuje do chodu skupiny, jeho záměr však zůstává jejím členům utajen

Paradox pozorování [Novotná, 2014]:

Ponoření do prostředí, subjektivita,
emotivnost, „going native“

Vědecké zaznamenávání, objektivita,
neutralita, „povrchní popis“

Protože jsem se z důvodů, které popisuji výše, rozhodla do lokálního výměnného systému nakonec osobně zapojit, přijala jsem roli *participanta jako pozorovatele*. Od prvotního vstupu do terénu, počínaje přijímacím rozhovorem v rámci návštěvních hodin (*permanences*), jsem se netajila svým výzkumným záměrem. Přes drobné počáteční obavy z mého přijetí jsem se setkala výhradně s pozitivními reakcemi. Někteří lidé, s kterými jsem měla příležitost se díky výměnnému systému seznámit, byli dokonce mým úkolem nadšeni

a snažili se mi všemožně pomáhat.⁷ Domnívám se, že v průběhu běžných výměn v rámci SEL, které jsem za tu dobu uskutečnila, neovlivňoval fakt, že provádím výzkum, nijak zásadně chování zkoumaných osob. Tento pocit jsem měla pouze jednou, při účasti na pravidelném zasedání Administrativní rady, kam jsem byla na vlastní žádost přizvána. Do terénního deníku jsem si po schůzi zapsala následující:

„Ze začátku schůze se všichni překřikují, mluví jeden přes druhého a zároveň po mě všichni pokukují. Vypadají, že jsou z mé přítomnosti trochu nervózní, připadám si jako vetřelec. Nejvíc je to znát na Philipovi, který sedí po mé pravé ruce. Hodně se předvádí, snaží se vtipkovat, hlásí se o slovo, ale když ho konečně všichni začnou poslouchat, začne se nervózně smát a je zticha. Vždy když o něčem začne hovořit, dívá se přitom na mě. Taky Claude si mě hodně všímá. Je zapisovatelkou schůze a chová se na můj vkus dost přísně k ostatním členům, chce, aby schůze odsýpala, neustále skáče někomu do řeči a snaží se schůzi řídit, přičemž mě jedním okem čas od času sleduje. Gilles je celou schůzi očividně velmi pobaven, často se na mě směje a dělá posunky, jako že nechápe, co se tam děje. Mezi Claude a Marie je citelná nevraživost, občas jedna z nich prohodí jedovatou poznámku na adresu té druhé. Gilles na mě významně mrká, ať si to zapíšu, a pobaveně se u toho směje. Postupem času se situace uklidní, mám pocit, že už si mě tolik nevšímají.“ (Terénní deník, 12/10/2017)

4.3 Etika výzkumu

Každý výzkumný projekt se musí řídit jistými etickými pravidly, které by zajišťovaly jak dosažení vědeckého poznání, tak práva zkoumaných osob. V rámci kvalitativního, ale i kvantitativního výzkumu je nutno respektovat jak *etiku spravedlnosti*, jež upravuje obecně platná pravidla při výzkumném postupu a je uplatnitelná v jakékoli situaci bez ohledu na její konkrétní obsazení, tak *etiku péče*, vycházející z předpokladu, že každý výzkum je dynamický a reciproční a že je zároveň mocenským vztahem, který je nutno neustále reflektovat spolu s vlastní pozicí výzkumníka. Výzkumník by měl v rámci etiky péče ke zkoumaným osobám přistupovat partnerským způsobem, s respektem a samozřejmě by se měl vyvarovat jejich zneužívání [Novotná, 2014]. Účast na výzkumu musí tedy být projevem svobodné vůle všech zúčastněných. Stěžejním pravidlem, bez kterého nelze žádný výzkum

---

⁷ Od poskytování různých knih, článků a publikací k tématu lokálních systémů výměnného obchodu až po nabídky spolupráce na právě vznikající knize nebo natočení dokumentu o SEL Cocagne.

provádět, je *informovaný souhlas* jeho účastníků v momentě, kdy pracujeme s jejich osobními či citlivými údaji.⁸ Protože jsem během výzkumu nepracovala s citlivými údaji jednotlivých informátorů, pro které je nutné získat *písemný informovaný souhlas* [tamtéž], postačila jeho *ústní* forma. Všechny osoby, s nimiž jsem se během výzkumu setkala, jsem ústně informovala o svém záměru. Před každým rozhovorem, následně nahrávaným na diktafon, jsem se dotyčné osoby zeptala, jestli s nahráváním souhlasí a vysvětlila jsem jí, na co budou data použita a jak budou následně zpracována. Všichni, kteří se na mém výzkumu nějakým způsobem podíleli, mi také ústně sdělili, že souhlasí s tím, že v práci budu používat jejich pravých jmen, tudíž jsem neprováděla jejich anonymizaci.

4.4 Proces vytváření dat

„Etnografování je kreativní proces, ve kterém se prolíná vytváření dat, teoretizace, reflexivita, různé způsoby psaní, stejně jako sociální vztahy v terénu i epistémické komunitě...Etnografie tak otevírá jedinečný konceptuální prostor pro souměřitelné zkoumání sociálních, diskurzivních, emocionálních, spirituálních, tělesných i materiálních rozměrů skutečnosti.“ [Stöckelová, Abu Ghosh, 2013: 7] Terénní výzkum není procesem, během něhož bychom na určeném místě pouze „sebrali data“, naopak je to proces dynamický, z velké části závislý na intuici a jistém talentu výzkumníka, na jeho schopnosti neustále se přizpůsobovat danému prostředí a přitom reflektovat vlastní pozici, postup i dění kolem. Cílem etnografického zkoumání je během pobytu v terénu vytvořit holistický popis zkoumané reality s co možná nejmenší mírou zkreslení získaných informací. Data, která slouží k popisu každodenního života zkoumané skupiny, jsou vytvářena v jejich přirozeném prostředí tak, aby nedošlo k jejich vytržení z daného kontextu. Hlavními pilíři etnografického zkoumání jsou podle Novotné [2014] 3 typy činností:

- **Zúčastněné pozorování**
- **Neformální rozhovory**
- **Terénní poznámky (fieldnotes)**

K dosažení celistvosti (idea holismu) výzkumu by však výzkumník měl analyzovat veškeré dostupné materiály, proto jsem se kromě výše zmíněných činností zaměřila také na

---

⁸ *Osobní údaje* jsou tzv. identifikační údaje, jako jméno, adresa, tel. číslo, ale také data vytvořená během výzkumu, která jsou spojena s identifikačními údaji. *Citlivý údaj* je informace o rasovém či etnickém původu, vyznání, politických postojích, sexuální orientaci, zdravotním stavu, trestním řízení nebo odsouzení apod. [Miovský, 2006: 282-283]

tištěné materiály a dokumenty v počítačové podobě, které jsem si buď sama k tématu vyhledala, nebo mi byly poskytnuty samotnými členy výměnného systému.⁹

Od počátku shromažďování informací k výzkumu (duben 2016), ale ve větší intenzitě až od prvního kontaktu s mým *dveřníkem*, který se uskutečnil v únoru 2017, jsem si vedla *terénní deník (fieldnote journal)* [Novotná, 2014], kam jsem si co nejdříve po návratu z každé „návštěvy“ terénu detailně zapisovala prožité situace, jejich okolnosti a vlastní myšlenky, které mě k nim napadaly, stejně jako data a místa konání těchto situací. Současně bylo nutné dělat si poznámky přímo v terénu, k čemuž, jak název napovídá, posloužily *terénní poznámky (fieldnotes)*, které měly většinou během pozorování formu *heslovitých poznámek (jotting notes)*, protože na poznámky *popisné* či *reflektující* nebyl v terénu čas [tamtéž]. Materiál pro všechny druhy poznámek jsem tedy získávala pomocí zbývajících dvou pilířů etnografického zkoumání: *zúčastněného pozorování* a *neformálních a polostrukturovaných rozhovorů*.

4.4.1 Pozorování

Jelikož pro mne zkušenost s kvalitativním výzkumem byla zcela nová, nebylo pro mne ze začátku zřejmé, co přesně by mělo být předmětem pozorování. Snažila jsem se zaznamenávat všechno, ale potřebovala jsem si ujasnit, na co především bych měla zaměřit svou pozornost. V tomto směru mi byl nápomocen tzv. **AEIOU** návod [Novotná, 2014], co má být předmětem pozorování:

- **A**ctivities = činnosti, které osoby provádí s určitým záměrem
- **E**nvironments = místo, ve kterém se činnosti odehrávají
- **I**nteractions = interakce mezi osobami či osobou a předmětem
- **O**bjects = předměty, které vstupují do interakcí, konstituují prostředí
- **U**sers = osoby, vyskytující se ve zkoumaném prostředí

Pro doplnění jsem se zároveň podle Hendla [2005: 196] snažila při pozorování odpovědět na následující otázky:

- Kdo je na scéně? Osoby, jež se účastní dění.

---

⁹ Mnou dohledané dokumenty měly podobu např. výročních zpráv organizace dostupné (pouze členům asociace) na fóru webových stránek, online novinových článků týkajících se konkrétně SEL Cocagne nebo obecně fenoménu lokálních výměnných systémů ve Francii a jinde ve světě, či videí. Různí členové SEL Cocagne, kteří byli nápomocní mému výzkumu, mi v průběhu zapůjčili několik knih či poskytli jejich vlastní nasbírané materiály týkající se solidární ekonomiky nebo historie a filozofie výměnných systémů obecně nebo jen tohoto konkrétního.

- Co se děje na scéně? Vnímání tří aspektů: a) Které chování se opakuje a které není pravidelné? V jakých událostech se lidé angažují? b) Jak se k sobě lidé ve skupině chovají, jaké mají vztahy? c) Jaký je obsah jejich konverzace? Kdo mluví a kdo naslouchá? Jaké názory demonstruje obsah konverzace?
- Kde je skupina lokalizována? Jaké předměty a technologie jsou zde používány? Co se konzumuje? Jaké pohledy, zvuky, vůně a jiné smyslové vjemy jsou zde přítomny?
- Jak často se skupina schází a jak jsou schůze dlouhé?
- Jak jsou identifikované elementy propojené? Jak se zachovává stabilita a jak dochází ke změně? Jaká pravidla a normy řídí sociální organizaci skupiny?
- Proč se skupina chová tak, jak se chová? Jaké významy účastníci přisuzují tomu, co dělají? Jaká je historie skupiny? Jaké symboly, tradice, hodnoty a světové názory je možné najít ve skupině?

Ačkoli jsem v rámci svého výzkumu přijala roli *účastníka jako pozorovatele*, která po celou dobu výzkumu převládala, vyskytly se i situace, kdy jsem vystupovala v roli *pozorovatele jako účastníka*, který se sice účastní pozorování, a všichni členové skupiny jsou obeznámeni s účelem jeho přítomnosti, ale na dění ve skupině se podílí minimálně. Taková situace nastala například při mé návštěvě schůze administrativní rady, kterou blíže popisuji v předchozí kapitole.

4.4.2 Rozhovory

Zkraje výzkumu jsem zamýšlela provádět *polostrukturované rozhovory* [např. Miovský, 2006: 159] s předem připravenými okruhy otázek při všech výměnách, které jsem měla v rámci systému absolvovat. Nicméně záhy mi došlo, že potřebuji zkoumanému prostředí nejprve lépe porozumět. Po několika uskutečněných předpřipravených rozhovorech jsem se tak rozhodla zaměřit zprvu na neformální rozhovory, které mi pomohly lépe do problematiky proniknout a až po určitém čase jsem přešla k formalizovanějším rozhovorům. Během celého výzkumu jsem uskutečnila 14 polostrukturovaných rozhovorů o průměrné délce zhruba 60 minut, někdy i déle, a nespočet neformálních rozhovorů. Všechna polostrukturovaná interview byla s ústním svolením informátorů nahrávána na diktafon a následně přepisována do češtiny. Jádro otázek, tedy základní kostra rozhovoru s minimem otázek a témat (viz. přílohy), které je třeba probrat [Miovský, 2006: 160], zůstávala pro

všechny informátory stejná, často jsem však, podle toho, jaká byla role dotazovaného v rámci systému¹⁰, pokládala mnoho doplňujících otázek.

Vzhledem k tomu, že analýza dat v kvalitativním výzkumu má probíhat současně s jejich vytvářením už od prvního dne výzkumu, uskutečněné rozhovory jsem ihned přepisovala do textové podoby, čímž docházelo k prvotní redukci získaných dat. Protože celý výzkum včetně rozhovorů probíhal ve francouzštině, nebylo možné použít *doslovnou transkripci*. Zvolila jsem tedy přepis typu *shrnujícího protokolu*, který za předpokladu, že v textu jsou zbytečná místa či opakující se výpovědi, nezachovává celý text, nýbrž se při poslechu rozhovoru provádí určitý způsob shrnutí, čímž zároveň dochází k redukci dat [Hendl, 2005: 208-210].

Důležitým momentem v průběhu výzkumu pro mne bylo navázání komunikace s českými LET systémy, s kterými jsem poprvé uskutečnila internetový hovor u příležitosti jejich celonárodního setkání.¹¹ Byla jsem požádána, abych krátce představila toulouský výměnný systém a svůj projekt, načež mi bylo od zástupců českých skupin kladeno mnoho doplňujících otázek týkajících se chodu zdejšího systému, díky čemuž se mi dostalo spousty nových podnětů k dalšímu zkoumání i novým otázkám. Témata, na která jsem se v návaznosti na naši komunikaci ve výzkumu blíže zaměřila a dále je tematizovala, se týkala především: *příčiny nízkého počtu mladých lidí, zapojených do této aktivity; důvodů zavedení limitů nabídky a poptávky; problémů, s kterými se v průběhu své dlouholeté existence systém potýkal a jak se je snažil řešit; jak se ve Francii daří oživit nabídku a poptávku a neaktivní členy a jak probíhá tvorba virtuální měny*. Po tomto setkání jsem i nadále zůstala v kontaktu s dvěma koordinátorkami pražské skupiny Pralets, které se chtěly fungováním systému v Toulouse nechat v některých oblastech inspirovat.

4.4.3 Výběr informátorů

Jak jsem naznačila výše, mým původním záměrem bylo vybírat informátory na základě výměn v rámci systému, od čehož jsem však záhy upustila a uchýlila jsem se pouze k neformálním rozhovorům pro získání lepšího vhledu do problematiky. Když jsem po určité době nabyla pocitu většího porozumění, začala jsem, nejprve pomocí *techniky sněhové koule*

---

¹⁰ Pokud šlo například o tvůrce internetové stránky, pokládala jsem mu navíc otázky zaměřené na toto téma, pokud šlo o někoho ze zakladatelů systému, ptala jsem se více na okolnosti jeho vzniku apod.

¹¹ Hovor se uskutečnil 21/10/2017 po předchozí domluvě s členkou pražského výměnného systému Pralets, která je zároveň mou blízkou kamarádkou.

(*snowball technique*), která „spočívá na výběru jedinců, při kterém nás nějaký původní informátor vede k jiným členům naší cílové skupiny“ [Disman, 2002: 114], provádět polostrukturované rozhovory. Následně jsem si uvědomila, že pro celkové lepší pochopení zkoumaného jevu by bylo dobré hovořit s těmi, kteří stáli u zrodu výměnného systému, a současně s jeho ideology. Zde jsem ovšem narazila na problém, protože většina veteránů už v systému buď není aktivní a nebylo možné je dohledat, anebo se mi s nimi z důvodu jejich časové vytíženosti nepodařilo setkat. V úplném závěru výzkumu se mi nicméně přece jen podařilo uskutečnit rozhovor alespoň s jednou ze zakladatelek SEL Cocagne, která mi osvětlila myšlenkové pozadí jeho vzniku (Rozhovor s Dominique, 23/11/2017).

4.5 Analýza dat

Jak už bylo řečeno, analýza dat v kvalitativním výzkumu prostupuje celý výzkumný proces od samého počátku a není tedy jen jednou z jeho pozdějších fází. Podle Konopáskova [1997] jde v kvalitativním výzkumu o to „*přečíst data nějakým pozoruhodným, přesvědčivým a sociologicky (či antropologicky, psychologicky...) relevantním způsobem.*“ Jinými slovy se jedná o přeformulování veškerých stop naší empirické práce věrohodným a poctivým způsobem, o jejich přepsání v jiném kontextu, než byl ten původní, a adekvátně příslušnému oboru. Práce s daty, které mají v kvalitativním výzkumu výhradně podobu textů (terénní poznámky, transkripty rozhovorů a různé tištěné materiály), zahrnuje jejich redukci, zobrazování a následné vyvozování závěrů, přičemž všechny tyto činnosti se provádí současně [Šťovíčková, 2014].

Jednou z prvních fází analýzy byla transkripce rozhovorů v podobě shrnujícího protokolu. Přepsané rozhovory jsem následně pomocí programu Atlas.ti začala kódovat formou *otevřeného kódování* a hledala jsem tak myšlenky, jevy a témata, které by spolu nějak souvisely [Buhajová, 2010]. V této fázi jsem si při čtení textu kladla otázky typu: Co to je? Co to reprezentuje? Jaká je hlavní myšlenka této věty, odstavce? Vytvářela jsem volné kódy, které jsem v případě potřeby doplňovala poznámkami (Memos) které jsem v další fázi shromáždila do 19 tzv. rodin (Families):

- Čas
- Dar
- Dluh
- Směna
- Sdílení
- Reciprocita

- Fungování SEL
- Hodnoty SEL
- Individualizace
- Mladí lidé
- Motivace
- Nabídka a poptávka
- Potřeby
- Problémy
- Řešení problémů
- Reflexe společnosti
- Výhody SEL
- Znovunalézání komunity
- Vztah k penězům

Takto upravený text jsem pak stále znovu pročetla a snažila se v něm najít souvislosti, které by se daly uspořádat v jiném kontextu a v souvislosti s teoretickou literaturou. Nutno dodat, že fakt, že jsem hned v rané fázi výzkumu začala přepisovat a kódovat rozhovory a zároveň i psát, mi velmi pomohl k pochopení toho, jakým směrem se můj výzkum ubírá a co vlastně dělám.

K dosažení holistického popisu zkoumané reality, jenž je záměrem kvalitativního zkoumání, je třeba analyzovat veškeré dostupné materiály. Kromě pozorování a rozhovorů tak tvořila další pilíř mého výzkumu analýza tištěných materiálů. Shromážďovala jsem tedy veškeré tiskoviny doprovázející život výměnného systému, jako je např. charta SEL, kde jsou vyjmenovány hodnoty, které by se měly v rámci systému respektovat (viz. přílohy), stanovy systému či jeho vnitřní pravidla nebo materiály, které jsou rozdávány při zápisu a jež obsahují obecné informace o průběhu výměn či kontakty na klíčové osoby. Již od počátku existence SEL Cocagne je také jednou ročně (dříve zhruba jednou za tři měsíce) vydáván časopis s názvem „*Pouto*“ (*Le lien*), na jehož realizaci se může podílet kterýkoli z členů. Měla jsem to štěstí, že jsem hned zkraje výzkumu prostřednictvím dalších informátorů narazila na jednu z pamětnic SEL Cocagne, která má vydávání časopisu dlouhá léta na starosti a jež mi poskytla kromě několika (včetně dvou nejstarších) exemplářů časopisu také ústřižky z novin a nejrůznější publikované články týkající se buď lokálních systémů výměnného obchodu obecně, nebo konkrétně SEL Cocagne. Starší čísla časopisu

(viz.přílohy) spolu s dobovými články v novinách mi tak umožnily nahlédnout SEL v jeho mladší podobě.

5. Pohled do historie

Lokální systémy výměnného obchodu ve své moderní podobě vznikly začátkem 80. let v kanadské Britské Kolumbii. Byly vlastně znovuobjeveny, protože důkazy o existenci podobných systémů s doplňkovými měnami sahají například až do koloniální doby do oblasti Massachussetts, jedná se však o formalizaci tradice vzájemné pomoci, která je hluboko zakořeněna téměř ve všech lidských kulturách [Lietaer, 2003 : 151]. Politické podhoubí pro vznik tohoto fenoménu však musíme podle Laachera [2003: 29-30] hledat ještě dříve, konkrétně na kalifornských kampusech mezi příslušníky hnutí hippies, které se odtud postupně šířilo po celých Spojených státech i dále do světa. Právě z kritiky konzumní společnosti a z ní vyplývající potřeby a touhy vytvářet k takové společnosti alternativy vznikly první „*paralelní měny*“. To, co posléze přispělo k rozšíření této iniciativy, zpočátku především v anglosaských zemích rozvinutého kapitalismu, byly hlavně množící se krize, spojené s nárůstem nezaměstnanosti a sociálním vyloučením a „odsunutí“ početné části populace na okraj.

Této svůdné myšlenky se chytil kanadský informatik Michael Linton, který spolu s kolegou Davidem Westonem v roce 1983 založil první takový systém ve Vancouveru. Společně se snažili najít odpověď na sociální problémy spojené s vysokou nezaměstnaností a nedostatkem národní měny v rukou obyčejných lidí. V důsledku zavedení přísných limitů místního rybolovu za účelem regenerace rybí populace zde došlo k náhlému ekonomickému úpadku místních rybářských komunit. Lidé spolu nebyli pro menší množství peněz v oběhu schopni obchodovat, chybělo jim platidlo jako zjednodušující prostředek směny. Systém se „zelenými dolary“ jako doplňkovou měnou ke kanadskému dolaru se tak nabízel jako životaschopné alternativní řešení nastalé situace. Člověk zapojený do takového systému obdržel při obchodování například požadované zboží a služby v hodnotě 110 amerických dolarů jen za 30 USD a zbytek nákladů byl pokryt zelenými dolary. Podstatné na celém projektu bylo, že zelené dolary nebyly nedostatkovým zbožím, jakmile se lidé v rámci komunity dohodli na obchodu, alternativní měna, která je tvořena samotnými členy, byla okamžitě k dispozici. [Lietaer, 2003: 152]

5.1 První pokusy v Evropě 30. let

Třicátá léta minulého století se v mnoha zemích světa, zdaleka nejen evropských, nesla ve znamení experimentů s doplňkovými měnami [Lietaer, 2003: 147].¹² Již v této době

---

¹² Doplňkové měny tehdy vznikaly po celém světě: v baltských zemích, v Bulharsku, Kanadě, Dánsku, Ekvádoru, Francii, Itálii, Mexiku, Finsku, Číně, Rumunsku či Španělsku, ale především ve Spojených státech,

se některé části Evropy potýkaly s nezaměstnaností a odlivem lidí z venkova do měst. Jako odpověď na tento jev v lokálním měřítku vzniklo několik iniciativ zdola, jež posloužily jako inspirace a studijní materiál alternativním ekonomickým systémům současnosti.¹³ Za jedním z prvních takových pokusů musíme do meziválečného Německa 30. let, kde nebyla finanční situace lidí vůbec jednoduchá: „*Byla krize a ceny zboží klesaly. Ti, kdo si to mohli dovolit, nenakupovali. Čekali, až bude zboží ještě levnější. To vedlo k prohlubování deprese a k nedostatku oficiální měny — říšské marky.*“ [Web2] Reakcí na takto neutěšenou situaci vzniká v Německu hnutí *Freiwirtschaft* (*svobodná ekonomika*), které vychází z myšlenek německého ekonomického teoretika a reformátora Sylvania Gesella, který propagoval především bezúročnou ekonomiku [tamtéž]. Konkrétním plodem tohoto hnutí byla nově vytištěná měna *wära* (z německého *Wärung* – měna a *Wäre* - zboží) [Laacher, 2003: 20], jejíž hodnota se rovnala říšské marce a byla za ni také směnitelná. *Wära* se postupně rozšířila po celém Německu, nicméně nejvíce ji proslavila bavorská obec Schwanenkirchen, která nebyla následkem uzavření místního uhelného dolu daleko od bankrotu. Jeden z přívrženců svobodného ekonomického hnutí (*Freiwirtschaft*) důl koupil a začal horníky vyplácet pomocí *wäry*, čímž došlo k oživení místní ekonomiky. Přítrž zajímavému experimentu učinila však záhy německá vláda, která o několik měsíců později na podzim roku 1931 tuto měnu zakázala, obávajíc se možné inflace [Web2].

Podobný experiment proběhl také ve 30. letech v rakouském městě Wörgl, jehož starosta se nechal inspirovat u sousedů z Německa. Ve Wörglu byla tehdy z celkového počtu 4300 obyvatel třetina nezaměstnaná [Laacher, 2003: 20]. Vedení města nechalo vytisknout nové obecní peníze, které se rychle mezi lidmi rozšířily. Protože v případě, že se na novou měnu nepřilepil obecní kolek, ztrácely po měsíci svou hodnotu, bylo nutné je rychle utratit, což, jako v případě měny *wära*, rozproudilo místní ekonomiku. Než i tento stále více prosperující experiment o rok později zakázala Rakouská národní banka, byla ve městě díky nové měně a bez zadlužení opravena kanalizace, na 6 km silnic nebo postavena vodní nádrž se skokanským můstkem [Web2].¹⁴

---

jež mají dlouhou a bohatou historii doplňkových měn a jež se považují za „*matku všech aplikací kolkovaných bankovek*“.

¹³ Podrobněji o „promarněné šanci“ nejrůznějších ekonomických iniciativ 30. let a jejich důsledcích v následných historických událostech Lietaer [2003: 149].

¹⁴ Navzdory ukončení na příkaz shora se úspěch rakouského experimentu rychle rozšířil a Wörgl se stal poutním místem „svobodných ekonomů“, oblíbeným se stal především u francouzských politických autorit. Mezi poutníky a obdivovateli byl například François Daladier, který následně ve svém proslovu na kongresu radikálně-socialistické strany v roce 1935 v Nantes vychvaloval rakouský projekt a nabádal, v případě ekonomické nutnosti a s určitými modifikacemi, k jeho zavedení na francouzské půdě [Laacher, 2003: 21].

První *francouzská* zkušenost tohoto typu vznikla v roce 1933 v Nice, kde se maloobchodníci snažili vzkřísit své obchody tím, že zavedli „směnné bony“, dostupné pouze komunitě přispěvatelů. Jejich cílem bylo bojovat proti hromadění peněz v rukou jednotlivců, jakožto příčině ekonomické a sociální krize [Laacher, 2003: 22]. Technika spočívala v označení „doplňkových“ bankovek jednou měsíčně známkami v hodnotě 5 či 10 centů, jednalo se o určitý druh „*impulzivní daně, která měla donutit držitele doplňkové měny k jejímu rychlému zpětnému investování do oběhu*“ [tamtéž]. Nově vydané bankovky neměly platnost delší než jeden rok.

Stále ve Francii, ale o více než dvacet let později, vznikla podobná iniciativa v městečku Lignières-en-Berry, které bylo v roce 1956 na pokraji vymření, a to doslova. Většina mladých lidí odešla a ti, co zůstali, byli v důchodovém věku, práce bylo stále méně a o modernizaci místní infrastruktury jako např. kanalizace a vodovodního systému nemohla být řeč, protože na ni nebyly finance. Navzdory této nepřízni se dva místní maloobchodníci rozhodli zavést novou místní měnu, jejíž fungování popisuje Johannisová [Web2] následovně: „... *kdo si vyměnil franky za místní měnu, dostal 5 % navíc. Místní měna byla označena datem, a vyměnit zpět ji bylo možné nejdříve po čtyřech měsících, kdy její držitel obdržel franky v hodnotě 98 % hodnoty původní. Díky tomuto výhodnému opatření byl o místní peníze velký zájem* [srov. s Laacher, 2003: 23-28].“ Jako v případě *wäry* a města Wörgl se však jak francouzské, tak americké experimentování velice záhy dostalo pod hledáček státních institucí a s maximálně dvouletou životností byly všechny projekty zakázány.

5.2 Kontext vzniku výměnných systémů ve Francii

Francouzský model lokálních výměnných systémů se nechal inspirovat anglosaskými experimenty (LETS) a navázal na jejich tradici, i když s malými obměnami. Podle výpovědi informátorky¹⁵, která stála u zrodu prvního SEL ve Francii, je toto období spojeno se jménem Pierra Rabhi, jenž je dnes uznávanou osobností v oblasti agroekologie a zakladatelem vlivného hnutí *Colibri*. Rabhi (sám původem z Alžírsko) nejprve založil školu v Burkina Faso, jejímž cílem bylo vzdělávat místní zemědělce (především Afričany, ale i Palestince či Izraelce) v agroekologii adaptované na podmínky země suchého podnebí. Rabhiho aktivity v této oblasti čile podporoval prezident Thomas Sankara, jež byl však pro nekonvenční spravování své země v roce 1987 zavražděn. Po této události už Rabhi nemohl dále pokračovat ve svých aktivitách a tak přesídlil do Francie. Zde v roce 1988 založil platformu

---

¹⁵ Rozhovor s Dominique, 23/11/2017

zvanou *Mezinárodní křižovatka pro výměnu dovedností aplikovaných na rozvoj (CIEPAD; Carrefour international d'échanges de pratiques appliquées au développement)*, v rámci které byla každoročně pořádána letní univerzita, již se tradičně účastnili velmi vzdělaní a uznávaní aktivisté z Francie i zahraničí. Tématem jednoho takového letního setkání, které se uskutečnilo v srpnu 1994, byly právě peněžní alternativy pod názvem „*Semena změny, vztah k ekonomice a k penězům*“ (*Semences du changement, le rapport à l'économie et à l'argent*). Jedním z přednášejících hostů byl koordinátor anglického LETS z městečka Totnes a zároveň spolupracovník Michaela Lintona v rámci koordinačního programu anglických výměnných systémů *LETS Link UK* Richard Knights [Blanc, Fare, 2010]. Jeho prezentace vzbudila mezi přítomnými velký ohlas a podnítila vznik malé skupinky nadšenců, kteří se s cílem založit následně podobný systém ve Francii vydali na týdenní exkurzi do Anglie za doprovodu onoho přednášejícího. Jejich cílem bylo zjistit, co je předmětem výměn, jak jsou systémy organizovány nebo jak probíhá komunikace s místní správou. Tyto poznatky se po návratu snažili aplikovat na francouzské prostředí.

První francouzský lokální výměnný systém tedy vznikl na úpatí Pyrenejí v departmentu zvaném Ariège v říjnu 1994, jen pár měsíců po návratu expedice z Anglie, druhý o 6 měsíců později, v červnu roku 1995 v Toulouse. Vznik prvních dvou výměnných systémů ve Francii se točily kolem dnes už emblematických jmen François Terris a Françoise Matricon v Ariège a François Plassard a Dominique Leturcq v Toulouse. Vliv na následné celonárodní rozšíření tohoto fenoménu měl soudní spor z roku 1998 s několika členy prvního výměnného systému, kteří byli obviněni z práce načerno. Díky pozitivnímu výsledku sporu se o do té doby francouzské společnosti neznámý jev začala zajímat všechna velká národní média, čímž mu zajistila obrovskou publicitu mezi lidmi:

„Jeden selista¹⁶ potřeboval udělat práci na baráku a poptával pomoc v rámci SEL. Asociace řemeslníků na něj podala trestní oznámení, že se jedná o práci načerno. Zabýval se tím tehdy soud ve městě Foix, v Ariège. Bylo kolem toho hodně publicity, všechny velké francouzské deníky o tom psaly, přijeli novináři z různých koutů země. Lokální výměnný systém byl něco úplně nového a nevídaného, proto tolik zájmu. Soudní spor byl vyhrán ve prospěch obžalovaných s tím, že se jedná o jednorázovou výpomoc lidem, kteří by si takové služby jinak z finančních důvodů nemohli dovolit. Tím si tento fenomén získal obrovskou

---

¹⁶ Z francouzského *séliste* (odvozeného z názvu lokálního výměnného systému ve francouzštině: SEL= *système d'échange local*), kterým jsou označováni členové tohoto systému.

publicitu, všechny noviny v zemi o tom psaly. Následkem toho vznikla spousta výměnných systémů po celé Francii.“ (Rozhovor s Monique, 18/07/2017)

5.2.1 Útěk z města na vesnici a sociální a ekologický aktivismus jako podhoubí vzniku prvních systémů

Trochu odlišně a obsáhleji popisuje příběh o vzniku francouzských výměnných systémů ve své knize Laacher [2003: 30-34]. Podle jeho informací se do oblasti na úpatí Pyrenejí zvané Ariège již od 70. let stěhují podobně ideologicky naladěni lidé z celé Evropy. Mezi Francouzi také Holanďané, Němci či Belgičané, jež mají blízko k hippies, anarchistickému a ekologickému hnutí a jimž je vlastní odmítnutí konzumní společnosti. Společně budují projekty v rámci biologického zemědělství a samozásobitelství, snaží se o znovunalezení komunity, inspirováni filozofií Rudolfa Steinera. Někteří z místních obyvatel se angažují kolem *Sdružení zemědělců a dělníků (Alliance paysanne et ouvrière)*, jehož identita se utvářela v průběhu sociálních bojů, týkajících se například odmítnutí rozšíření vojenské oblasti Larzac, okolo antimilitaristického a antinukleárního hnutí, prosazování idejí trvale udržitelného rozvoje či angažování na projektech humanitární pomoci.

Současně se tito lidé snaží o opětovné promýšlení role peněz, jakožto prostředku směny. Funkci peněz a zacházení s nimi tak, jak jsou nastaveny v dnešní většinové společnosti, chápou jako zdroj sociálních nerovností a rozvrácenosti globální ekonomiky. V jejich pojetí by měly peníze sloužit čistě jako prostředek k usnadnění a urychlení směny, a tak jsou jednou z mnoha alternativních činností v této oblasti právě první pokusy o zavedení lokálního výměnného systému bez použití oficiální měny. Protože jsou však jejich znalosti ohledně fungování takových systémů v té době ještě minimální, nemají tyto pokusy dlouhou životnost. Je to až setkání se zahraničními zkušenostmi, co umožní vznik životaschopné alternativy. Laacher [2003: 33] ve své knize vypráví trochu jiný příběh o počátečním kontaktu se zahraničními zkušenostmi, který byl pro vznik francouzských výměnných systémů tolik zásadní, než jsem slyšela já při svém výzkumu (viz. kapitola 1.6). Podle něj první kontakt se zahraničím proběhl začátkem devadesátých let díky jednomu ze čtyř zakladatelů SEL Ariège Alaina Bertranda a jeho pracovním cestám, během kterých potkal francouzsko-anglického miliardáře, environmentalistu a sympatizanta antiglobalizačního hnutí Edwarda Goldsmithe, který mu poprvé představil anglické LETS. Bertrand se tedy díky svým zahraničním zkušenostem a hlavně (jako jeden z mála)

znalostem anglofonní literatury týkající se lokálních výměnných systémů, ocitá mezi hlavními ideology prvního francouzského experimentu.

První výměnný systém je vesnického, nikoli městského typu. Jeho členy však nejsou rodilí vesničané, ale lidé, kteří vyrostli ve městech a „útěk z města na vesnici“ si zvolili z politických či existenčních důvodů. Lze se tak domnívat, že jejich motivace k útěku z města byly odlišné od českých „pestrých“ [Librová, 1994: 120-127], kteří své stěhování nechápali jako důsledek nějakého ideologického smýšlení, ale spíše jako individuální přirozené rozhodnutí, na kterém vlastně ani nemají zásluhu a které prostě vyplynulo z charakteristik jejich vlastní osobnosti. Kořeny takového smýšlení lze často hledat v dětství, spíše než k životu vlastních rodičů však vzhlížejí ke svým prarodičům a jejich způsobu života jako inspiraci při hledání smysluplných životních hodnot. V případě českých pestrých tak nelze hovořit o *záměrné skromnosti*, nýbrž o *skromnosti dobrovolné*. Přesun z města na venkov zde není chápán jako rozhodnutí, ale spíše jako postupné přetváření či pozvolná krystalizace běhu vlastního života. Přestože pestří nebyli nijak politicky, ideologicky či nábožensky motivováni, nebylo jejich jednání občanským únikem, nýbrž sociálně angažovaným způsobem života.

Nemám bohužel dostatek podkladů k tomu, abych mohla vyhodnotit, z jakých pohnutek se lidé od 70. let stěhovali z města na francouzský venkov do oblasti Ariège, a není to ani cílem tohoto výzkumu. Nicméně fakt, že většina z nich byla politicky aktivní, či se angažovala v sociálně nebo ekologicky motivovaných projektech dává tušit, že se v tomto případě jednalo o skromnost záměrnou.

I když je členská základna prvního výměnného systému složena převážně z ekologických a sociálních aktivistů, najdeme zde podle Laachera [2003: 38-40] i zástupce technických oborů či zemědělských inženýrů. Krom vysoké koncentrace aktivisticky smýšlejících lidí hrála roli při vzniku prvního výměnného systému v Ariège také velká míra nezaměstnanosti v této oblasti. Podle výpovědi jedné informátorky¹⁷ se tak lidé, kteří nedojížděli za prací do okolních měst, byli nuceni o sebe s nevelkými prostředky nějakým způsobem postarat. V této souvislosti mi popisovala neobyčejnou folklorní záležitost, kterou je nedělní trh v obci St. Giron, kde je dodnes k vidění nepřeborné množství drobných tradičních řemeslníků, domácích kulinářů a všemožných kutilů, kteří se, věrni starými tradicím, snaží nabízením svých dovedností přivydělat nějaké to euro.

---

¹⁷ Rozhovor s Dominique, 23/11/2017

SEL Cocagne vznikl jako druhý francouzský výměnný systém v Toulouse, které leží zhruba 100 km severně od oblasti Ariège, jen o několik měsíců později, v červnu 1995. Vznik obou systémů je velmi provázán, jelikož jsou oba součástí stejného myšlenkového proudu a také proto, že se jejich zakladatelé mezi sebou znali. Kdykoli jsem se zeptala někoho ze svých informátorů na okolnosti vzniku SEL Cocagne, začali mi obsáhle vyprávět o vzniku SEL Ariège a pak pouze dodali, že toulouský systém byl založen o několik měsíců později. Oba systémy se ze své podstaty liší v oblasti nabídky a poptávky, přičemž ve vesnickém prostředí je v oběhu více domácích produktů a čerstvé zeleniny a ovoce, zatímco ve městě jde především o nabídky v oblasti péče o tělo a kutilství a důraz je kladen na společné aktivity v odcizenějším městě¹⁸.

---

¹⁸ O nabídce a poptávce podrobněji v kapitole 9.2.

6. Kličkování mezi směnou, darem, reciprocitou a sdílením

Člověk je sociální tvor. Nějaký způsob interakce s ostatními lidmi je mu tedy nanejvýš vlastní. Tyto interakce mohou mít různý průběh a podobu a stejně tak mají vliv na průběh a podobu lidských vztahů. Hranice mezi směnou, darováním, reciprocitou a sdílením, jakožto základními kameny, kolem kterých se utvářejí, udržují, či naopak rozpouštějí lidské vztahy, je často velice tenká, mnohdy ani není lehké přesně určit, co je například ještě sdílením a co už je darem, a jestli jde o dar, který je třeba oplatit, či nikoliv. Často mohou být tyto interakce velice složitou záležitostí, jak popisují četné antropologické studie zabývající se těmito jevy.

Ve snaze lépe pochopit morální základy, na kterých je postavena dnešní společnost, popisuje Graeber [2012] tři morální principy, na kterých se podle něj mohou zakládat ekonomické vztahy mezi lidmi. Kromě komunismu¹⁹ a hierarchie²⁰, zde rozebírá také *směnu* a vysvětluje, jak se jednotlivé modalities prolínají mezi sebou a jak ovlivňují mezilidské vztahy.

Na rozdíl od komunismu, který je založen na předpokladu věčného trvání vztahů (i když všichni vědí, že to tak není) a ve kterém se tedy nejedná o vzájemnost, protože se předpokládá, že druhý člověk by nám naši službu oplatil, ale ne že to opravdu udělá, je základem směny *oboustrannost* a *rovnost*. Je to proces, který zahrnuje dvě strany, které stejně dávají i dostávají, přičemž jakákoli strana může proces kdykoli ukončit, na rozdíl od ideje věčného trvání vztahů v komunismu. Obchodní směnu často označujeme za *neosobní* záležitost, při které se oba aktéři setkají pouze na dobu nezbytně nutnou k provedení transakce a v momentě, kdy zboží změní majitele, obě strany se mohou rozejít, jako by se nikdy neznaly. V rámci tržní směny tedy nejde o navazování či udržování lidských vztahů, nýbrž o nové nabytí vlastnických práv objektu směny [Belk, 2009: 718]. K tomu, aby transakce mohla proběhnout, je ale podle Graebera [2012: 80] i v rámci tržní směny nutná alespoň minimální míra důvěry mezi oběma stranami, a očekává se také minimum

---

¹⁹ Komunismus chápe jako jakýkoli lidský vztah, fungující na principu „každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb“. Označuje jej za *komunismus základní linie*, který je přítomen ve všech lidských vztazích a ve všech typech společností, ačkoli nikdy neexistovala taková společnost, která by fungovala pouze na komunistických principech. Tvrdí, že komunismus je základem veškeré lidské pospolitosti a dokonce tím, co umožňuje její existenci a odlišuje jej od epického, či mytického Komunismu, jež je často spojován s „komunistickými“ režimy na Kubě, v Číně či bývalém Sovětském svazu, které se však samy nenazývaly jako státy komunistické, ale socialistické, přičemž komunismus v nich byl „*vždy trochu nejasným, utopickým ideálem*“. [Graeber, 2012: 73]

²⁰ Jestliže směna funguje na principu společenské rovnosti, hierarchie je naproti tomu vztahem, kdy jedna strana je mocensky nadřazena té druhé. Většinou se tento vztah řídí logikou precedentu, to znamená, že kdykoli se jasně definují hranice mezi podřízenými a nadřízenými a obě strany se tento vztah zavážou respektovat, řídí se následně podle zvyků a obyčejů. Pokud někdo níže postavený obdaruje člověka, který je v hierarchii postaven výš, tento dar bude vnímán dost pravděpodobně jako precedens pro příští dary.

společenského chování. Směna umožňuje zbavit se dluhu, který v průběhu směny na jedné či druhé straně převládá, a tím ukončit s druhou stranou vztah, který je při směňování v různé míře předstírán. S cílem zajistit pokračování vzájemných vztahů je proto v některých společenstvích dluh neustále udržován spleťtým systémem dávání darů, čímž je vlastně setrvale budována místní společnost, protože kdyby byly všechny tyto dluhy najednou splaceny, zanikly by s nimi také veškeré vztahy na něm založené. Jelikož v momentě, kdy je směna u konce a dluhy jsou splaceny, peníze změní majitele a obě strany se tak mohou rozejít a dělat, jako by se nikdy neznaly. Směna tedy zahrnuje i autonomii. Současně, aby mohla vůbec proběhnout, se musí lidé i věci považovat za rovnocenné. Pro obchodní směnu je také, na rozdíl od daru či sdílení, charakteristická měřitelnost, kalkulace a všemožná právní ustanovení, omezení a pravidla. Kde jsou tyto přítomny, mění se rázem vztahy, které by bez těchto upřesnění byly považovány za dar či sdílení, ve směnu [Belk, 2009].

Při obchodní směně je často přítomen prvek soutěže, kdy se každá strana snaží utrhnout pro sebe co největší materiální výhodu. To by samo o sobě ještě nebyl takový problém. Soutěž vznikla v dávných dobách spolu se vznikem trhu, na kterém spolu soutěžili jednak kupující o zboží, ale také prodávající o kupce [Sokol, 2015: 74]. Problém nastal až později s příchodem britského filosofa Adama Smitha a jeho konceptem „neviditelné ruky“, která měla ke všeobecnému prospěchu sama řídit směnu a produkci. Smith byl však „*pod vlivem skotské skeptické tradice a zejména slavného pamfletu Bernarda Mandevilla Bajka o včelách (1714), který chtěl ukázat, že správné uspořádání společnosti nevyžaduje a neočekává u svých občanů žádné ctnosti, ale přiměje je fungovat k obecnému prospěchu jen ze sobeckých pohnutek.*“ [Sokol, 2015: 75] Smithova teorie měla nicméně u jeho následovníků obrovský úspěch, protože tuto mantru slyšíme od stoupenců klasické ekonomie, jíž je Smith zakladatelem, dodnes. Podle teorie racionální volby, kterou se tato disciplína řídí, je takové chování normální a lidé jednají výhradně jako racionální a svobodně se rozhodující aktéři, kterým jde pouze o maximalizaci ekonomického užitku ve svůj prospěch [Daňhel, 2015].

6.1 Lidštější podoba směny

Směna v rámci lokálních výměnných systémů je založena na úplně odlišném základě. Především je nutné zdůraznit, že se nejedná o barter, tedy o přímou výměnu věcí či služeb, který by ani při takovém množství lidí ani nebyl možný. V případě však, že se nabídka potká

s poptávkou, lze takový typ směny uskutečnit a záleží jen na zúčastněných, jestli zanechají v systému zmínku o této přímé výměně, či nikoliv.²¹

Jedním z hlavních důvodů pro založení lokálního výměnného systému v Toulouse byla potřeba navrátit se (pokud je kam), případně vytvořit vůbec nějaký *vztah při směně*, který jeho zakladatelé považovali v rámci směny v kapitalistické společnosti za neexistující. Tento postoj jasně vyjadřuje také motto SEL Cocagne: „*Vztah je důležitější nežli zboží*“ (*Le lien est plus important que le bien*). Jak jsem pochopila z četných rozhovorů a pozorování také při vlastních výměnách v systému, lidé si v rámci směny chtějí dopřát čas na poznání druhého člověka, na příjemně strávený čas a popovídání při nějakém občerstvení, chtějí si být jisti, že druhá strana je s výměnou spokojena. Mnohokrát se mi v rámci výměny stalo, že jsem byla pozvána na oběd nebo minimálně na čaj a zákusek a že jsem s lidmi strávila při diskuzi o všem možném o několik hodin déle, než by trval samotný „obchod. Směna v rámci lokálního systému výměnného obchodu je tedy založena především na hodnotách, jako je *důvěra, reciprocita, rovnost, solidarita, vzájemná starost a péče a otevřenost* vůči druhým lidem. Touha po „lidštější“ směně byla v rámci mého výzkumu jednou z nejčastěji citovaných motivací k zapojení se do systému. Zdá se, že tito lidé jsou unavení ze silně konkurenčního prostředí, založeného na neosobní směně a komodifikaci dnes už většiny oblastí lidského života, a cítí potřebu vytvářet prostředí, kde převládají zmíněné hodnoty [podrobněji o této potřebě a komodifikaci identity pomocí reklamního průmyslu např. Bauman, 2004: 104-105, 110] Nicméně, jak vyplynulo z mého pobytu v terénu, pozorování a četných formálních i neformálních rozhovorů, není vždycky lehké tohoto ideálu dosáhnout. Zdá se, že reflexy spojené s obchodní směnou, jako je nedůvěra, strach, že budeme okradeni, či touha se prostřednictvím druhého člověka obohatit, které převládají ve většinové společnosti, jsou v nás tak hluboko zakořeněny, že není vůbec jednoduché se jich zbavit. Jak pravila jedna z mých informátorek:

„ *Stále v sobě máme nevědomé mechanismy chtít po někom víc. Lidé tady nechtějí smlouvat, mají velkou nechuť hrát tuhle hru, vyhýbají se tomu, mají strach, že budou okradeni, nebo že by se o nich říkalo, že z toho chtějí mít akorát zisk. Tohle všechno v nich vyvolává strach a nejistotu, byť často nevědomky. Ale právě proto je důležité stále opakovat, že při výměnách v rámci SEL by obě dvě strany měly bdít nad tím, aby byla každá z nich s výměnou spokojena. Je třeba to opakovat při každé směně i po dvaceti letech, protože ten*

---

²¹ Sama jsem během svého působení v systému uskutečnila dvě takové výměny. Poprvé jsem za hodinu francouzštiny střihala dotyčné vlasy, podruhé jsem za administrativní výpomoc pomáhala s úklidem bytu.

druhý je tu třeba nový a neví, jak to funguje. Musíme vytvářet stále znovu, při každé výměně prostor důvěry, nelze ho dosáhnout jen jednou a pro všechny. Výměny je třeba provádět opravdu s otevřeným srdcem, protože proto jsme ten systém založili, pro vytváření právě takové atmosféry.“ (Rozhovor s Monique, 18/7/2017)

Určitá míra smlouvání je totiž v rámci směny v SEL vyžadována. Ač je k usnadnění směny k dispozici virtuální měna (cocagne) a hodnota práce by měla být nastavena pro všechny činnosti stejně (princip rovnosti), není tomu vždycky tak a někteří lidé si cení svých schopností víc a požadují za ně také větší odměnu.²² Potřeba smlouvat je patrná hlavně při výměně věcí, kdy pravidla nejsou stanovena tak jasně jako u výměny služeb, při které by 1 hodina práce měla být rovna 60 cocagním. U výměny věcí vlastně žádná pravidla neexistují a záleží tak opravdu pouze na domluvě obou zúčastněných stran. Člověk, který daný objekt nabízí, musí nejprve navrhnout požadovanou cenu. Při jejím odhadování si lze buď vypomoci přihlédnutím k ceně v eurech, což je však některými členy tvrdě kritizováno, protože pak se podle nich jedná o pouhou kopii klasického peněžního systému²³, anebo se můžeme řídit tím, jak nám daná věc přirostla k srdci. *„Závisí čistě na tobě, jak ohodnotíš třeba kolo, jestli je to troska, kterou nepotřebuješ, tak ji prodáš za málo, jestli je to ale kolo po tvé babičce, cenu asi zvedneš a pak je to na diskuzi s kupcem. Vždycky je to o vzájemné diskuzi a domluvě.“ (Rozhovor s Letitií, 18/09/2017)* Současně je v rámci pravidel směny dovoleno (není to však povinností) nechat si část nákladů, které k uskutečnění nabízené služby potřebujeme a které si nelze opatřit jinak než v národní měně, proplatit v eurech.²⁴

6.2 Utváření vztahů okolo sdílení, darů a směny

Rozlišit hranice mezi darem, směnou a sdílením není jednoduché a často může docházet k jejich záměně. Podle Belka [2009] záleží na sociálním kontextu, ve kterém se jednotlivé

---

²² Osobně jsem se setkala s jedním takovým případem, osteopatem, který svou profesí nabízel i v rámci SEL (což je také v rozporu s vnitřními pravidly asociace) a který místo 60 cocagní za hodinu jich požadoval 150. Na vysvětlenou mi odpověděl, že původně byly cocagne počítány vzhledem k franku, tedy 1 frank se rovnal 1 cocagni a zároveň také 1 minutě práce. Hodina práce v rámci jeho osteopatické praxe ho stála 300 franků (zhruba 45 euro). Od této hodnoty odečetl 50% nákladů, které v cocagních platit samozřejmě nemusel a tak mu vyšlo zbývajících 150 franků a tedy 150 cocagní. Zároveň ale dodal, že toto pravidlo nedodržuje striktně, rozhoduje se podle individuální situace každého člověka. Pokud je někdo hodně v mínusu a 150 cocagní se mu zdá moc, ale zároveň potřebuje pomoci, poskytuje své služby zadarmo. Takovéto nadhodnocení vlastních služeb ostatní členové systému shodně odsuzovali jako porušení právě principu rovnosti.

²³ V některých výměnných systémech dokonce dospěli k zákazu výměny věcí, protože už se kromě toho, že jde o kopírování klasické obchodní směny, podle nich nejedná ani o navazování vztahů mezi lidmi, které je jedním z hlavních cílů této alternativy.

²⁴ Například při nabídce pečení domácího chleba si lze takto nechat proplatit mouku a další ingredience k tomu potřebné.

situace odehrávají. Dary jsou obvykle spojeny se slavnostmi, výročími nebo svátky, zatímco sdílení se děje prakticky denně a nemusíme ho ani vnímat (např. sdílení jídla, poslechu hudby, povídání apod.) Hlavním rozlišujícím faktorem mezi těmito třemi modalitami jsou podoby mezilidských vztahů, které se kolem nich utvářejí, přičemž důležitou roli v nich hraje také dluh, který buď vzniká, trvá nebo zaniká podle měnící se situace.

Základním předpokladem pro uskutečnění směny, již jsem se věnovala výše, byla rovnost obou aktérů. Ještě důležitější je tohle pravidlo u výměny darů, kdy je klíčové zvolit jak vhodnou osobu, tak vhodný dar, protože, jak poznamenává Graeber [2012: 82-83]: „*Člověk nemůže opravdu zvolit vhodný dar pro krále (pokud sám není králem), protože králové už všechno mají.*“, a zároveň špatným výběrem osoby, kterou hodláme obdarovat, riskujeme buď to, že nás bude ignorovat v případě, že je bohatší a váženější než my, anebo naopak obdarováním chudého člověka darem, který by nemohl oplatit, bychom se zachovali velmi krutě a poškodilo by to naši pověst. Zároveň v případě vyměňování darů vždycky vzniká dluh, který je v některých společenstvích záměrně udržován. Vztahy, které se kolem výměny darů utvářejí, máme tendenci popisovat jako takové, které podporují lásku a přátelství, ale jak tvrdí Belk [2009: 716], dle současných výzkumů na toto téma je tato představa značně zromantizovaná a výměnu darů mohou provázet pocity silně úzkostné a ambivalentní. Stejně jako v případě směny může být podle Graebera [2012: 80] i v rámci výměny darů přítomen prvek soutěže, zde má však úplně jiný dopad. Zatímco při obchodní směně leží těžiště zájmu v získání materiální výhody nad druhým člověkem, v momentě, kdy soutěž převládne při vzájemném obdarování, začnou se lidé předhánět ve štědrosti, což je pravým opakem směny tržní.

Současně pokud se dar až příliš vzdálí charakteristikám čistého daru (viz. níže), nemusí být už vůbec za dar považován. Belk [2009: 718] uvádí takový příklad v podobě darování peněz, které, aby byly považovány za dar, musí být alespoň dárkově zabaleny. Pokud však nevhodně zvolíme obdarovanou osobu, může i takto zabalená suma peněz vyznít úplně jinak, než bylo třeba původně zamýšleno. Darujeme-li peníze někomu, kdo je bohatší a výše společensky postaven, než my sami, riskujeme, že bude na náš dar pohlíženo jako na úplatek; pokud však zvolíme naopak osobu méně majetnou, bude náš dar považován za charitu, při které může vzniknout pocit závislosti a dluhu vůči darujícímu. Nejasná je i hranice daru vůči směně. I přesto, že „ten pravý“ dar nevyžaduje oplatit tuto službu darujícímu, ve většině případů se tak děje a je nepsaným společenským pravidlem dary oplácet. Výjimkou mohou

být situace, kdy obdarovaný je například mnohem mladší nebo naopak o mnoho starší, než dárce, či v případě dávání darů u příležitosti životních milníků, jako jsou svatby, narození dítěte, či pohřeb.

Jak podotýkal už Mauss [1999] ve svém klasickém pojednání o daru, dar je dobrovolný a nezištný jen zdánlivě. I v případě štědrě nabízeného daru jde však o akt naprosto zištný a za každým takovým gestem stojí ekonomický zájem jednotlivých aktérů. Nevěřil, že existuje něco jako dokonalý, tedy nezištný dar. Názory jednotlivých myslitelů na čistotu daru a vztahy, které kolem výměny darů vznikají, jsou velmi různé. Bourdieu například tvrdil, že v egoistické společnosti, jako je ta současná, musí být egoistický i dar, tudíž opravdový dar podle něj neexistuje.²⁵ Belk [2006, cit. In: 2009: 718] se nicméně o charakteristiku dokonalého daru pokusil. Dokonalý dar je podle něj nemateriální, neocenitelný (ve smyslu peněžní hodnoty) a nezahrnuje povinnost dar oplatit, dokonce navrhuje 6 charakteristik takového daru:

- Darující podstupuje kvůli daru mimořádnou oběť
- Výhradním zájmem dárce je potěšit obdarovaného
- Dar je věcí luxusu
- Dar je něčím, co náleží výhradně obdarovanému
- Příjemce je darem překvapen
- Obdarovaný si dárek přál a má z něj radost

Bauman [2010: 109] aplikuje fenomén daru na mezilidské vztahy, když jej připodobňuje k jakési čisté formě nesobecké lásky, která je podle něj také nejméně zranitelná. Láska jako dar nastává v takovém případě, kdy člověk vstoupí do světa druhé osoby a snaží se obsáhnout jeho svět zevnitř, aniž by za to výměnou očekával cokoli nazpět a nepotřebuje k tomu žádné vyjednávání či dohodu.

Jak jsem podrobněji rozebrala v předchozí kapitole, vztahy v rámci obchodní směny jsou neosobní, ve středu zájmu je především směňovaný objekt a osobní zájem obou aktérů. Stejně jako v případě daru podává Bauman [2010: 112-113] zajímavý příklad směny k mezilidským vztahům, když takto odosobněný vztah při směně chápe jako krajní bod téže škály, na jejíž druhém konci stojí láska, která má v té nejčistší podobě přívlastek

---

²⁵ Článek jednoho ze zakladatelů SEL Cocagne François Plassarda, který mi byl poskytnut členy výměnného systému: *SEL: Lokální výměnný systém. Jaký je vztah mezi tržní ekonomikou, nepeněžní ekonomikou daru a reciprocitou? (Le SEL: système d'échange local. A quelle distance entre: L'économie de marché et l'économie non monétaire de don et de réciprocité?)*

bezpodmínečná a v jejímž duchu není na partnera pohlíženo jako na prostředek k dosažení vlastních cílů, na rozdíl od směnných vztahů, ve kterých se nedělá nic prostě jen kvůli druhému (viz. výše láska jako dar). Dodává však, že většina vztahů je „nečistá“ a obě krajní polohy se v nich různým způsobem mísí.

Vztahy, které se utvářejí kolem sdílení, jež Belk [2009] považuje za vůbec nejstarší formu ekonomické distribuce, existující už tisíce let, by se daly charakterizovat jako takové, které upevňují vazby mezi lidmi a vytváří vzájemný pocit solidarity, jako společenský akt, který nás spojuje s ostatními lidmi. Sdílení věcí například v rodině se považuje spíše přímo za společné vlastnictví, kterého není nutné se nijak doprošovat a ani jeho následkem nevzniká dluh. V souvislosti s ním mohou nicméně vznikat určité požadavky jako třeba nezničit sdílenou věc a zachovat ji ve stejném stavu, aby ji mohli užívat i ostatní členové rodiny [tamtéž]. Jak poukazuje Widlok [2013: 20], znakem, který odlišuje sdílení od ostatních modalit, je také fakt, že si o něj lidé často sami říkají, ať už přímo: „*Nemáš cigaretu?*“, nebo formou nepřímého požadavku, jehož účelem je také iniciovat akt sdílení: „*To tady nemáme žádnou vodu?*“, „*Mám žízeň.*“

6.3 Lokální výměnné systémy versus ekonomika daru

Směnu v lokálním výměnném systému je kromě směny tržní a barteru také nutno odlišit od *daru*. Ekonomika daru je jakýmsi vysněným, byť jakkoli vzdáleným („*To je samozřejmě cílem, ale tam zdaleka nejsme. Svět se natolik ponořil do neoliberalismu a divokého kapitalismu, že se dneska zdá nemožné, že by společnost mohla fungovat na principech podobných ekonomice daru. Byl by to sen, ale jsme od toho teď tak daleko!*“ Rozhovor s Jeanem-René, 25/10/2017) cílem, ke kterému by lidé výměnných systémů chtěli časem dospět. V případě, že se jeho členové znají a důvěřují si natolik, že už k výměnám nepotřebují prostředek směny v podobě virtuální či fyzické alternativní měny ani záznam uskutečněných transakcí, pak k takové ekonomice opravdu dochází. Virtuální měna zde slouží právě k tomu, aby se „obdarovaná“ osoba necítila zavázána darujícím, jako je tomu v případě dávání darů. Jak popisují výše, podle Graebera [2012] jsou vztahy navázané pouze za účelem uskutečnění obchodní směny ukončeny ve stejném momentě jako směna samotná. Směna v rámci SEL stojí vlastně někde mezi obchodní směnou a darem právě proto, že virtuální měna zde slouží k tomu, aby se lidé necítili vůči sobě zadluženi, což kopíruje vztahy kolem směny tržní, nicméně systém je přeci jen založen na mnohem těsnějších a osobnějších kontaktech mezi lidmi než celá společnost. Komunita tak disponuje určitými kontrolními mechanismy a lidé si zde nemohou dovolit chovat se úplně tak, jak se jim zlíbí. Lokální

výměnný systém je v podstatě jakýmsi přemostěním, přechodným prostorem mezi fungováním většinové společnosti a ekonomikou daru, kde ještě existují mechanismy z této společnosti, právě v podobě virtuální měny, ale kde je již patrná snaha o humánnější ekonomiku a vztahy založené na důvěře, reciprocitě, vzájemné toleranci a solidaritě. A také snad místem, kde se lidé mohou učit jinému vztahu ke směně a penězům založenému právě na takových hodnotách.

6.4 Reciprocita a problémy s ní spojené

Princip rovnosti a reciprocity byl často citovaným důvodem pro zapojení. Pro některé je tento typ systému příležitostí, jak pomalu znovuobjevit vůbec nějaký vztah při směně s druhým člověkem, od kterého nás platba v národní měně oprostí. Pro někoho je právě reciproční chování příležitostí cítit se užitečně. Důležitá byla pro mé informátory při vstupu právě idea rovnosti, vyjádřená ve stejné odměně za jakoukoli práci. Reciproční chování neboli vzájemnost je základním principem, na kterém fungují lokální výměnné systémy. Jak už jsem vysvětlila, nejedná se o barter, ale o mnohostranný výměnný obchod. Jakmile obdržím od někoho službu nebo věc, nejsem povinna vrátit ji tomu samému člověku, jak by tomu bylo v případě barteru. K tomu, abych se necítila dlužna dotyčnému člověku, slouží virtuální měna, zatímco služby, které nabízím já, může využít nějaký jiný člen systému, který je zrovna potřebuje. Vzájemnost je tak neustále udržována, protože pokud na jedné straně vznikne dluh, znamená to, že je někdo jiný v systému obohacen a systémový součet je tak neustále vyrovnan.

Reciprocita je konkrétně v SEL Cocagne vyjádřena také pravidlem, že hodnota jedné hodiny práce by měla být pro všechny v systému stejná. Ať už se jedná o jakoukoli činnost, měla by se rovnat 60 cocagním. Není tomu vždycky tak a někteří členové, pokud například vykonávají v systému své řemeslo, jehož studiu museli věnovat nějaký čas, oceňují své dovednosti draž (viz. příklad v kapitole 6.1), což je také předmětem sporů v rámci systému. Vzniká tím tak trochu paradoxní situace, vzhledem k tomu, že častým motivačním argumentem k zapojení se do systému bylo hledání právě těchto hodnot. Z vlastního pozorování i z rozhovorů s informátory však vím, že SEL Cocagne není žádným ideálním, bezproblémovým utopickým přístavem, kterého by se nedotýkaly nedostatky většinové společnosti.

„Je to takový mikrokosmos většinové společnosti, kde taky nejsou všichni skvělí, hodní a chápaví. Jsou tu také konflikty a lidé, kteří se v životě nemají dobře. Žijeme ve společnosti, která nás učí, že musíme být lepší, než ten druhý a kde se neustále porovnáváme,

soutěžíme, a využíváme druhých. Všechny tyto aspekty se promítají i do SEL a je velmi těžké se těchto reflexů zbavit.“ (Rozhovor s Nicole, 05/10/2017)

Často zmiňovanou překážkou hladšímu fungování systému bylo příliš velké ego u některých členů, s kterými není možné vést rozumnou diskuzi, nedostatek respektu a důvěry k druhým a touha po moci. Někteří informátoři hovořili také o velkém množství lidí z ekonomického a sociálního okraje společnosti, jako o jedné z příčin stávajících problémů ve skupině, i když nijak hanlivě. Konstatovali to spíše jako fakt, s kterým je potřeba pracovat. *„Jsou tu lidé, kteří jsou na tom ekonomicky hodně špatně, lidé, co nedodržíjí dohodnutou věc, co lžou nebo jsou třeba psychicky nemocní a hledají tu nějakou podporu, kterou ale my nejsme schopni zajistit.“ (tamtéž)*

Všechny tyto problémy a reflexy přenášené z většinové společnosti se promítají také do chápání dluhu a vztahu k virtuální měně, protože mnoho lidí s oběma zachází tak, jako by šlo o klasický peněžní systém a bojí se zadlužení nebo si stěradá cocagně v domněnání, že budou mít nad ostatními výhodu. To souvisí právě i s reciprocitou. Podle výpovědí služebně starších členů jsou zde dnes, mnohem víc, než v jeho počátcích, lidé, kteří chápou SEL jen jako způsob, jak se dostat k věcem zdarma a nesnaží se nijak služby oplácet. V takových případech by měla zasáhnout Administrativní rada²⁶, jakožto výkonný orgán SEL Cocagne. Na jedné z pravidelných schůzí, které jsem byla přítomna v roli pozorovatelky, padla shoda na případném postupu proti takovému zneužívání systému. V momentě, kdy dosáhne někdo spodního limitu -1500 cocagní²⁷ pověřený člen Administrativní rady mu zavolá a zjistí, proč je jeho účet tolik v pasivu a jestli mu nemůže nějak pomoci s oživením nabídky. Pokud se do roka nic nezmění, je takový člen vyhozen. Nové pravidlo se ale týká pouze těch, u nichž není dlouho patrná žádná aktivita, protože pokud se jedná o člověka, který je jinak velmi aktivní, ale zrovna se ocitl blízko spodního limitu, nikdo v tom problém nevidí, jelikož se dotyčný aktivně podílí na životu systému. Je to vskutku revoluční změna, protože jak mi bylo řečeno, za 22 let existence systému ještě žádného člena nevyhodili za to, že by dosáhl

---

²⁶ Administrativní rada je výkonným orgánem asociace. Skládá se ze šesti až dvanácti členů, volených maximálně na dva roky. Jedinou podmínkou kandidatury na tento post je minimálně roční členství ve výměnném systému. Do její agendy patří správa účetnictví a všech administrativních i personálních záležitostí organizace. Její členové volí například jednoho či více **mediátorů**, jejichž volební období je jeden rok a kteří jsou pověřeni řešením konfliktů a nedorozumění v rámci asociace. Pravidelné schůze Administrativní rady se konají zhruba jednou za tři měsíce. Ta, již jsem byla přítomna, se uskutečnila 12/10/2017.

²⁷ Maximální spodní hranice je -2000 cocagní, maximální horní limit je + 3000. V momentě, kdy je hranice překročena, je dotyčnému zaslán mail, ve kterém ho Administrativní rada upozorňuje na tuto skutečnost. Tam ale také dosud restrikce končily.

nějakého limitu a někteří se také domnívají, že to vůbec není ve shodě s principy solidarity, na kterých je tento výměnný systém založen.

Zároveň však v systému drtivě převládá počet nabízených věcí a služeb nad poptávkou. Když jsme s jednou informátorkou během rozhovoru přemítali nad tím, proč tomu tak je, vysvětlovala mi, že obecně je podle ní pro většinu lidí (samozřejmě jsou výjimky, viz. výše problémy s lidmi, kteří systém zneužívají) lehčí dávat, než přijímat. Dost možná to podle ní souvisí právě s pocitem zadlužení, který je lidem tolik nepříjemný.

„Zpozorovala jsem to už mnohokrát v různých situacích. Přijímat to také znamená naučit se druhým za jejich služby poděkovat nebo naopak říci ne. To nás nikdo nenaučil. Učili nás se přizpůsobovat, souhlasit a myslet na ostatní.“ (Rozhovor s Letitií, 18/9/2017)

7. Odlišné vnímání času v tržní a netržní směně: heslem dne je rychlost

Jedním z mých prvních poznatků v rámci výzkumu byl fakt, že směna v rámci SEL probíhá mnohem pomaleji, než směna tržní. Na uskutečnění některého „obchodu“ se leckdy musí čekat i v řádu měsíců. Než druhá strana odpoví, než se obě strany domluví, jak směna proběhne, a nakonec samotný průběh může někdy zabrat vsutku týdny až měsíce. Tato skutečnost mě hned na první pohled zarazila, neboť jsem z fungování v dnešní společnosti zvyklá na to, že jakmile něco potřebuji či chci (a mám na to dostatek financí), mohu si to téměř okamžitě pořídit. Rytmus výměn v rámci lokálního směnného systému je ale mnohem pomalejší. Hned při zápisu jsem byla několikrát tázána, jestli jsem si jista, že budu mít na výměny opravdu dost času. Později mi bylo sděleno, že čas je také důvodem, proč byl zaveden dvoufázový zápis²⁸, protože lidé mají několik dní na rozmyšlenou a opravdu, od jeho zavedení je v systému mnohem menší počet odpadlíků, kteří by opustili systém po několika měsících nečinnosti. K obdobnému zjištění dospěla i Bartůšková [2007: 78-79] ve svém výzkumu mezi česko-slovenskými LETS:

„Volný čas je v případě našich LETS tou nejcennější komoditou, kterou v rámci systému členové nabízejí. Ne nadarmo se systémům nejvíc daří v oblastech s vysokou nezaměstnaností. Nedostatek času je také nejčastějším důvodem pasivity nebo odchodu ze systému, který koordinátorům členové uvádějí. Otázka času je ale zároveň otázkou volby, čemu chci čas věnovat a ukazuje také na to, jestli systém přináší členům takové výhody, aby bylo pro ně přínosnější věnovat čas vydělávání lokální měny než té běžné.“

Čas je snad také jedním z důvodů, proč je v systému většina lidí v důchodovém věku. Jak uvedla jedna z mých informátorek: „Do SEL jsem se přidala, až v momentě, kdy jsem šla do důchodu, protože jsem získala potřebný čas.“ (Nicole, 5/10/2017) Jestliže nemáme tolik času, kolik bychom si přáli, ale přesto bychom rádi zůstali součástí systému, pak je nutné popustit uzdu vlastní imaginaci a pokusit se vymyslet, co bychom mohli ostatním nabídnout, ovšem s minimální spotřebou našeho času. Pokud v rámci nabídky najdeme například člověka, který v záplavě služeb v oblasti péče o tělo, kterých je v ní suverénně největší počet, dává k dispozici například vlastní pračku, kolo, květináče nebo třeba propůjčí svou trvalou adresu, dochází tím zároveň i k tolik potřebnému oživení nabídky. Ve schopnosti umožňovat lidem přemýšlet jiným způsobem o podobě směny a penězích, ale i o objektech směny a o

---

²⁸ Zápis do SEL Cocagne probíhá při tzv. „návštěvních hodinách“ (permanences), které jsou na dvou různých místech v centru města, vždy ve čtvrtek a v sobotu dvě hodiny. Při první návštěvě člověk obdrží všechny potřebné materiály, týkající se chodu a principů SEL Cocagne a je mu důsledně vysvětleno, že na účast v systému potřebuje hlavně čas. Poté má několik dní na rozmyšlenou, než může přijít zápis dokončit.

tom, co mohu kromě své vlastní profese druhým nabídnout, shledávám spolu s Margit Kennedy [Web1] jako jednu z hlavních výhod podobných alternativních systémů. Podle mého názoru je to však i prostor pro celkové zpomalení našeho životního tempa a hlubší zamyšlení se nad tím, čemu chceme věnovat náš čas, kterého je jako šafránu.

7.1 Trhliny racionálních systémů

Heslem dneška je rychlost a její neustálé zvyšování, jak nám napovídají všudypřítomná reklamní hesla typu „*Blesk je náš pomalejší brácha*“ nebo „*Na rychlosti záleží*“.²⁹ Podobných příkladů je víc, než dost zhruba všude kam se podíváme. Jenže jak jsme do takové situace vlastně dospěli?

Jedním z nejtypičtějších symbolů rychlosti a efektivity v současné společnosti je řetězec rychlého občerstvení McDonald's, jehož jméno si vypůjčil George Ritzer [1996] pro svou knihu *Mcdonaldizace společnosti*. Ve své práci navazuje na teorii Maxe Webera na téma racionalizace.³⁰ Proces iracionality racionalizace, který Ritzer nazývá *mcdonaldizací*, je zde chápán jako „*proces, při kterém principy rychloobslužných restaurací ovládají stále více sektorů americké společnosti i celého zbytku světa.*“ [Ritzer, 1996: 18] Autor vysvětluje, že tento proces se nezjevil jako blesk z čistého nebe, ale že mu předcházelo několik vývojových etap. Zaprvé zmiňuje v této souvislosti byrokracii, kterou např. Bauman [2003] definuje jako soubor pravidel vedoucí zaměstnance jednotlivých oddělení k hledání optimálního řešení bez rozlišování mezi jedním a druhým člověkem a mezi lidmi a nelidskými předměty své působnosti. Jediné, na čem záleží, je efektivnost a snižování nákladů jejich zpracování. Dává ji do souvislosti s holocaustem, o kterém mimo jiné tvrdí, že nikdy nebyl v rozporu se zásadami racionality a také, že bez byrokracie by byl nemyslitelný.

Dalším předchůdcem *mcdonaldizace* je vědecký management známější pod názvem *taylorismus*, který výrazně ovlivnil podobu dnešní průmyslové výroby tím, že rozdělil práci dříve multifunkčních dělníků na specializované funkce, kdy každý měl za úkol jen jednu jedinou činnost stále dokola, s cílem větší kontroly zaměstnanců a zvýšení efektivity a tím i zisku celé firmy. Jiná významná postava amerického průmyslu 20. století Henry Ford posunul výrobní proces ještě o kus dál, když přišel s principem montážní linky, kdy postavil vedle sebe před běžící pás řadu dělníků, od kterých už nebylo vyžadováno tolik různých znalostí jako předtím a kteří měli v omezeném čase plnit stále dokola tu samou činnost.

---

²⁹ Reklamní heslo přepravní firmy TOPTRANS

³⁰ Weber ve svém nejslavnějším a zároveň nejkontroverznějším díle *Protestantská etika a duch kapitalismu* rozebírá vliv protestantismu na rozvoj kapitalismu, ale také proces racionalizace společnosti a roli, kterou při ní sehrálo náboženství.

Jejich kontrola byla jednoduchá a neustálá, protože když pracovník svůj úkol nestihl včas, auto sjelo z montážní linky a všichni ihned věděli, kdo pochybil.

Společným rysem všech těchto procesů je jak potření jakéhokoli projevu kreativity dělníků a tím v podstatě dehumanizace takové práce a pasování člověka na úroveň robota, tak větší kontrola, zvýšení efektivity a totální předvídatelnost všech činností. Všechny tyto principy pak zhmotnil v prvních hamburgerových chrámech český rodák Ray Kroc, který od bratří McDonaldů firmu v 50. letech koupil, a záhy s nimi dobyt doslova celý svět.

Výše zmínění předchůdci *mcdonaldizace* se výrazně otiskli do její dnešní podoby. Ritzer [1996 : 49-117] se dále zaměřuje na 4 základní dimenze racionalizace v její současné podobě: *efektivitu*³¹, *vypočitatelnost*, *předpověditelnost* a větší *kontrolu* za pomoci nasazení nehumánních technologií. Všechny tyto techniky jsou využívány ke *zvýšení rychlosti* výrobního procesu a z toho vyplývajícího snížení nákladů a zvýšení zisku. Stěžejní je pak kapitola o *iracionalitě racionality*, kde je vysvětleno, proč i přes nesporné výhody procesu *mcdonaldizace* produkují racionální systémy velké množství iracionalit³², které jsou mnohdy schopny jejich racionalitu dokonce podkopat. Zajímavý je poznatek, že racionalita je požadována především po lidech, zastávajících nejnižší pracovní posty, přičemž vysoké manažerské funkce potřebují ke své *tvořivosti* především *svobodu*, tedy právě opaky racionalizace. Mnohem nápadnější trhliny zdánlivě racionálních systémů pak můžeme pozorovat na příkladu dlouhých front v supermarketech či právě u McDonalda, kdy se jaksi paradoxně rychlé občerstvení proměnilo v nudné a dlouhé čekání, nebo ještě lépe na příkladu neprostupně ucpaných ulic a smogu z aut, která se snaží o co nejrychlejší rozvoz zboží. Ritzer [1996: 120] nás tedy nabádá položit si stěžejní otázku: Pro koho jsou tyto systémy efektivní? Odpověď je nasnadě: určitě ne pro nás, běžné uživatele. Efektivní, racionální systémy často nejsou vůbec levnější, rychlejší ani dostupnější, jak nám je podsouváno, naopak, jídlo si v supermarketu musíme zvážít a zaplatit sami, čímž zdarma vykonáváme práci, která dříve příslušela placeným zaměstnancům.

Principy *mcdonaldizace* negativně působí také na mezilidské vztahy. V prostorách, které jsou určeny k rychlému zkonsumování produktu a kde je neustále odváděna pozornost

---

³¹ Mrazivým příkladem efektivity dovedené do krajnosti, který stojí za zmínku, je popis fungování Moskevského výzkumného ústavu oční mikrochirurgie, kdy pacient objíždí na pohyblivém pásu pět různých stanišť, kde už jsou připraveni špičkoví specialisté v pláštích a rouškách, z nichž každý má pouze tři minuty na provedení svého úkonu. Tímto tempem se dá stihnout až 20 pacientů za hodinu [Ritzer, 1996: 64]

³² Iracionalitou se zde rozumí fakt, že takové systémy se vzpírají základnímu pojetí humanity a lidského rozumu lidí, kteří v nich figurují, jsou to dehumanizující systémy [Ritzer, 1996: 118].

zákazníků reklamou, křiklavými barvami či hlasitou hudbou, není místo pro klidný rodinný oběd s plnohodnotnou diskuzí. Stejně tak v pozici zaměstnanců, kteří se právě u McDonalda točí neobvykle rychle a nezůstávají na svém postu déle než pár měsíců, není možné navázat kvalitní dlouhodobé přátelské vztahy a tak se případně bránit vykořisťování ze strany zaměstnavatele. O zdrcujícím dopadu na životní prostředí a lidské zdraví v případě rychlého občerstvení ani nemluvě.

Výše popsané principy se objevují už snad ve všech oblastech lidské společnosti. Jak popisuje např. Stöckelová [2010: 61], témata jako ekonomický růst, měřitelný výkon, individuální odpovědnost, racionalizace a konkurenceschopnost v současnosti dominují sférám zdravotnictví, kultury, vzdělávání a vědy. Žijeme podle ní ve společnosti, která se soustředí pouze na prokazatelný, vypočitatelný výkon, kde smysl a hodnota každé činnosti je určována jen její efektivitou. Vypůjčila si proto pojem od anglického ekonoma Michaela Powera „společnost auditu“, kterým popisuje proces, jakým se účetnictví pomalu stává jediným organizačním principem výše zmíněných oblastí veřejné sféry a kde se číselné ukazatele pomalu stávají kvalitou samou [Stöckelová, 2010: 61-62]. Jako jedno z možných řešení nastalé situace v individuální rovině vidí v tom, že se staneme „aktéry materiálního působení“ a budeme se tak pokoušet o narušení stávajících pořádků ať už v podobě environmentálně zaměřených přímých akcí, potravinové soběstačnosti či právě alternativních měn a lokálních výměnných systémů [2010: 73].

S procesy mcdonaldizace jsou spojeny také otázky autority a zneužívání moci a obavy z narůstající moci systému, který se lehce může vymknout lidské kontrole a my můžeme tak zůstat uvězněni v *železné kleci racionalizace*, slovy Maxe Webera [Ritzer, 1996: 134]. Únikovým východem z pomyslné klece může být podle Ritzera vytváření *neracionalizovaných útulků* [1996: 162-165], které na sebe mohou brát nejrůznější podoby, například takových zaměstnání, která nabízejí alespoň trochu svobodného rozhodování a tvořivosti. To však platí jen pro tu část lidí, která vnímá procesy mcdonaldizace jako železnou klec, jelikož pak je tu ještě druhá část populace, která netouží z této klece vystoupit a monotónní, předvídatelné a vysoce racionalizované činnosti a logika celého systému, která takovou práci doprovází, jí naprosto vyhovují.

Lokální výměnné systémy mohou být podle mého názoru se svými principy jedním z takových útulků, vzpírajících se racionalitě, podporující fantazii, svobodnější rozhodování a tvořivost. „Pro mě je to taky způsob, jak obohatit každodenní rutinu, jak dělat trochu něco jiného a rozšířit si přitom obzory.“ (Marie-Claude, 16/09/2017) Účast v systému však

vyžaduje určitou práci na sobě samém, je nutné zamyslet se nad tím, co umím, co dokážu nabídnout tak, aby to ostatní zaujalo. Může to být prostor pro vyzkoušení jiné společenské organizace bez peněz, ale také bez vnějších autorit, pokus o jiné formy rozhodování, svobodné pole pro experimentování různých dovedností. Podstatu lokálních výměnných systémů reflektoval pro mne zajímavým způsobem Gilles:

„Příroda se podle mého štítí prázdnoty a ve společnosti najednou vzniklo prázdné místo, které bylo potřeba zaplnit. Já to považuji za doplňující prostor našeho rozkvětu. Nevím, jestli opravdu potřebujeme takové systémy, nicméně je to prostor, který se nabízí.“
(3/11/2017)

7.2 Ovládnutí času a dobývání prostoru

Téma času, jakožto důležitého faktoru současné společnosti nemohlo uniknout bystrému oku precizního pozorovatele společenských procesů Zygmunta Baumanovi. Mění se vztah mezi prostorem a časem je podle něj základním znakem modernosti, dokonce jejím nejvýznamnějším přívrstkem [Bauman, 2002: 20]. Modernost začíná tehdy, kdy se prostor a čas oddělily od lidské životní praxe i jeden od druhého navzájem, jakmile byl čas ovládnut moderními technologiemi a stal se flexibilním, dynamickým a neustále akcelerujícím. *„Rychlost pohybu a přístup k čím dál rychlejšími prostředkům mobility se v moderních dobách brzy dostaly do pozice nejdůležitějších nástrojů moci a nadvlády.“* [Bauman, 2002: 22] Naproti tomu prostor ustoupil do pozice pomalého, nepružného a nedynamického nepřítele modernosti. Prostor bylo třeba dobýt a to pokud možno co nejrychleji. Tento časoprostorový rozkol byl předzvěstí nového rozdělení společnosti: ten, kdo má prostředky rychle se pohybovat, získává tím moc nad těmi, jež jsou připoutáni k jednomu místu a nejnovější výtvarky moderních technologií pro zdolávání prostoru jsou jim na hony vzdáleny. Přelomový byl v této souvislosti vynález automobilu, jenž mnohonásobně překonal lidskou i koňskou sílu. Od toho momentu nestojí dobývání prostoru už nic v cestě, jen je potřeba stále vyvíjet rychlejší modely aut nebo jiných dopravních prostředků. V tom momentě také začíná platit slavné heslo Benjamina Franklina *„čas jsou peníze“*, protože čas se stal nástrojem pro překonávání prostoru, čímž se proměnil v peníze [Bauman, 2002: 179-180]. Mocní tak získali novou zbraň. Dříve mohli sice možná cestovat pohodlněji než chudina, nikoli však rychleji. S novými vynálezy v oblasti dopravy se však situace zásadně proměnila. Díky rychlejšímu pohybu bylo některým lidem umožněno snáze dobývat prostor a tím ho ovládat, případně zajišťovat jeho hranice [Bauman, 2002].

K lepšímu pochopení dnešní posedlosti rychlostí je dobré podívat se do historie vývoje vztahu lidí a času. Librová [2003: 115- 144] ve snaze ukázat, jak daleko jsme se odchýlili od přírodního času, jenž určoval život našich předků, popisuje jeho vývoj v různých historických obdobích.

Společnosti lovců a sběračů se podle ní řídily biologickým časem, který nekompromisně určovala příroda a jehož nerespektování by znamenalo nepřežít. Již myšlenka udržování ohně však znamenala odchylku od této podřízenosti a vznik *sociálního* času, který poskytoval světlo nezávisle na vnějších podmínkách. Výraznější posun ve vnímání času představovaly počátky domestikace divokých zvířat a zemědělství a orientace člověka na *cyklické* rytmy podle různých fází obdělávání půdy. Čas se odvozoval podle střídání dne a noci, ročních období, tepla a zimy, sucha a období dešťů.

Další proměnu přineslo křesťanství a judaismus se svým *lineárním* pojetím času s eschatologickým obsahem a čekáním na příchod Mesiáše. Nové pojetí času spělo k ukončení lidské historie, dostalo najednou směr, se kterým se však současně dostavila také úzkost z omezenosti času, který je nám zde ještě vymezen před dnem konečného zúčtování. I když čas ve středověku patřil Bohu, jeho cyklické vnímání díky každodenním praktikám v tehdejší společnosti i nadále přetrvávalo a docházelo k prolínání s jeho lineárním pojetím, což v praxi vypadalo tak, že se církevní slavnosti a svátky řídily právě podle různých období rolnické práce. Přesnějšího měření času bylo třeba v důsledku stále většího oddalování se přírodním rytmům, a tak není s podivem, že počátky rozdělení času na menší úseky, tedy hodiny, sahají do 13. a 14. století, do období rozrůstání středověkých měst, ve kterém všemožní kupci a směnáři potřebovali měřit čas práce a obchodních a peněžních operací.

Opravdová posedlost neustálým zrychlováním je úzce provázána se vznikem kapitalistického modelu společnosti, který přetrvává dodnes. „*Plýtvání časem je prvním a v zásadě nejtěžším ze všech hříchů...Proto je nehodnotná a případně přímo zavrženíhodná i nečinná kontemplace, aspoň pokud se děje na úkor práce v povolání.*“, popisuje Max Weber [cit. In: Librová: 2003: 123] morální základy kapitalistického podnikání.

Situace dospěla až do bodu, kdy prudký rozvoj technologií v mnoha oblastech lidské činnosti způsobil *časoprostorovou kompresi* [Bauman, 1999: 8], kdy následkem stále rostoucího pohybu lidí, kapitálu, informací, zboží a služeb přestaly čas a prostor mít opravdový význam. To, co se tak může jevit jako nespoutanost a svoboda pohybu pro jedny, je determinujícím omezením a nucenou lokalizací pro druhé. Mobilita, jakožto nejvíce

žádoucí hodnota se tak stává hlavním stratifikačním faktorem současné pozdně moderní doby [Bauman, 1999: 9].

Podobně o čase píše, inspirován Harveym, také Ritzer [1996: 143], když tvrdí, že v moderní a posléze postmoderní době dochází ke „*zhušťování času a prostoru, která má dezorientační a rozkladný vliv*“. Příkladem takového časoprostorového *zhuštění* může podle něj být dosažitelnost exotických potravin a jídel, za kterými se dříve muselo cestovat do cizích zemí nebo třeba přímý přenos CNN během války v Iráku na začátku devadesátých let, kdy jsme se stali přímými svědky válečných bojů a mohli jsme je sledovat ve stejném čase, jako ti, co rozhodovali o jejich dalším průběhu, což bylo do té doby nepředstavitelné.

7.3 Vybrané alternativy a pokusy o znovuzískání času: slow movement a downshifting

S každým negativním důsledkem vývoje společnosti však naštěstí záhy vznikají také nejrůznější alternativy. V případě neúnosného zrychlení současného společenského tempa se o to pokouší tzv. „Slow movement“ [Web3], jehož ústředním motivem je snaha o zpomalení v různých oblastech života. S nápadem přišel v roce 1986 italský novinář a gastronom Carlo Petrini, který na protest proti plánovanému otevření místní pobočky McDonald's založil organizaci Slow food (pomalé jídlo), odmítající právě principy zhmotněné v politice rychloobslužných restaurací a propagující naproti tomu kvalitní, zdravé a pomalé stravování, připravené z lokálních a čerstvých biopotravin [Web4]. Slow food tvoří jádro pomalého hnutí, k němuž se postupem času přidávaly manifesty za zpomalení i v dalších oblastech lidského života. Kromě pomalého jídla existují také koncepty pomalých peněz, cestování, vzdělávání, módy či pomalé žurnalistiky. Spolu s pomalým hnutím vznikl také koncept „pomalých měst“ (Cittaslow). Pro získání statusu takového města je nutno splňovat určité množství kritérií například v oblasti environmentální politiky, kvalitní infrastruktury, podpory produktů lokální výroby či pohostinnosti. Pod taktovkou pomalosti se rozhodli žít například obyvatelé japonského města Kakegawa, které leží poblíž hektického Tokia. V městském prohlášení uvádějí následující: „*Na konci dvacátého století Japonsko usilovalo o rychlý, levný, výhodný a efektivní život, který přinesl ekonomickou prosperitu. Bohužel přinesl i řadu problémů jako dehumanizaci, sociální problémy a znečištění. Proto razíme jako nové heslo ‚pomalý život‘, abychom dosáhli pomalého, uvolněného a relaxovaného životního stylu a přešli od společnosti masové výroby a spotřeby ke společnosti, která není tak hektická a která nám dovolí užívat si záležitosti našeho srdce.*“ [Web4]

V podobně pomalém duchu vznikl v Británii pojem „downshifting“ (přeřazení na nižší rychlost), který spojuje zpomalení životního tempa s environmentálně uvědomělým chováním. Od roku 2003 probíhá každoročně pod vedením jeho zakladatelky Tracey West *Mezinárodní týden downshiftingu*, během kterého se snaží předat zájemcům své zkušenosti s přeřazením na pomalejší a zelenější způsob života [Web5]. Taková přeměna životního stylu je často spojena s výměnou uspěchané honby za kariérou v kulisách městského života za pomalejší, skrovnější a především soběstačnější život na venkově.

Jak jinak než moudře komentuje náš závod s časem Erich Fromm [1992:102], když říká, že z naší biologické podstaty jsme nuceni čas respektovat, abychom si zajistili obživu a ochranu či dopřáli odpočinek svému tělu. Jedna věc je ale podle něj čas respektovat a jiná je se mu podřizovat. *„V modu bytí respektujeme čas, ale nepodřizujeme se mu. Respekt času se však stává podřízeností, když převládne modus vlastnění. V tomto modu nejen věci jsou věcmi, ale všechno živé se stane věcí. V modu bytí je čas zbaven trůnu, není tyranem, který ovládá náš život (...) Prostřednictvím stroje se stal čas naším vládcem. Jen v našem volném čase se nám zdá, že máme jakous takous šanci. Nicméně organizujeme své volno, jako organizujeme svou práci. Nebo rebelujeme proti tyranovi času naprostou leností. Tím, že nic neděláme, vyjma neposlušnosti příkazů času, máme iluzi, že jsme svobodní, když jsme ve skutečnosti vězení času unikli jen slovně.“*

8. Individualizace, ztráta komunity a potřeba jejího znovunalezení

8.1 Vztah je důležitější nežli zboží³³

Jak vyplývá z výzkumů, z nichž některé jsem zmiňovala v kapitole č. 3 [Bartůšková, 2007; Fraňková; Kala; Labohý; Fousek, 2013; Aldridge; Patterson, 2002; Zagata, 2005; Jelínek; Konečný; Szalay, 2012], stěžejní přínos lokálních výměnných systémů leží v sociální oblasti. Tím, co tato alternativa opravdu reálně svým členům dokáže poskytnout je pocit znovunalezení vlastní komunity, pocit, že někam patří, navazování nových vztahů a sociální interakci. Lokální systém výměnného obchodu, který jsem zkoumala v Toulouse a jehož jsem se na půl roku stala součástí, není v tomto ohledu výjimkou. Většina jeho členů, s kterými jsem během předem připravených i neformálních rozhovorů měla možnost hovořit, potvrzovala tuto tezi. Pro mnohé byla účast v systému způsobem, jak alespoň částečně uniknout prohlubujícímu se odcizení, charakteristickému pro současnou většinovou společnost, kde je stále méně kladen důraz na kvalitu mezilidských vztahů. „*Na vztahy nemáme čas, protože musíme jít stále rychleji, ztrácíme nit, desocializujeme se.*“ (Rozhovor s Françoise, 12/07/2017) Je to možnost vyzkoušet si jiný typ směny, při kterém by ale na rozdíl od směny tržní, která je ve většině případů neosobní, vznikl nějaký vztah založený na důvěře a starosti o spokojenost také druhé osoby a nejen o sebe; a také způsob, jak znovuobjevit lidštější přístup v mezilidských vztazích. Socializační charakter tohoto fenoménu byl u drtivé většiny dotázaných na prvním místě ve výčtu jeho benefitů i důvodů k participaci. Pro lidi, kteří se z nějakého důvodu ocitli na okraji společnosti, například z důvodu ztráty zaměstnání, či dlouhodobé nemoci, nebo do ní *ještě* nepatřili, protože se třeba právě přistěhovali a nikoho v novém městě neznali, byl vstup do systému klíčovým aktem, jak znovu navázat sociální kontakt, jak se stát členem nějaké komunity. Podobný případ popisuje například Frederick, jenž je 20 let v invalidním důchodu kvůli psychickým obtížím:

„Potřeboval jsem tehdy opravdu nutně navázat nějaký kontakt s lidmi, který by nebyl jen virtuální, potreboval jsem, aby nabyl konkrétní podoby. Byl jsem tenkrát hodně na okraji společnosti kvůli psychickým problémům. Zezačátku to nebylo jednoduché, ale postupně jsem si zde našel kvalitní vztahy. Občas mám v SEL takový rodinný pocit, nevím, jestli to mají i ostatní, ale já ano. Našel jsem zde novou rodinu, doslova.“ (27/10/2017)

---

³³ Motto SEL Cocagne: *Le lien est plus important que le bien.*

Potřeba navazovat sociální kontakty přirozeně vzniká z jejich nedostatku. Gilles, dlouholetý příslušník SEL Cocagne a zároveň člen Administrativní rady se domnívá, že je to jeden z důvodů, proč převážnou většinu příslušníků v systému tvoří ženy v důchodovém věku, které se „*často ocitnou samy, bez partnerů a s odrostlými dětmi, nejsou soběstačné, spoustu věcí si neumí udělat samy a hledají někoho, kdo by jim pomohl.*“ (3/11/2017)

Z mého osobního pohledu zde musím zmínit, že nedostatek sociálního kontaktu byl (kromě práce na výzkumu) i pro mne jedním ze silných důvodů pro zapojení. V době, kdy k němu došlo, jsem byla ve Francii již druhým rokem. Měla jsem za sebou rok studijní stáže na místní univerzitě, ale s jejím koncem bohužel zanikla i většina zde navázaných vztahů a spolu s faktem, že se mi nedařilo po několik dlouhých měsíců sehnat práci, jsem se sama ocitla tak trochu na okraji společnosti, což pro mne byla naprosto nová a zajímavá, i když nelehká zkušenost. Se vstupem do výměnného systému jsem začala potkávat lidi z různých sociálních sfér a věkových kategorií, což bylo hodnotné jednak pro můj výzkum, ale i lidsky. Snad poprvé v životě jsem pocítila na vlastní kůži, co to znamená být vyloučená ze společnosti a nebýt součástí nějaké komunity, kde bych se alespoň trochu cítila, že tam patřím. Myslím, že jsem díky tomu dokázala pochopit důležitost takového systému mnohem lépe, než kdybych nikam neodjela a zůstala doma se vším materiálním a sociálním zázemím. Vím to, protože jsem už dříve měla možnost zapojit se do výměnného systému v Praze, nicméně neměla jsem tu potřebu, neviděla jsem k tomu důvod.

8.2 Individualizační proces a jeho důsledky

Nedostatek sociálního kontaktu, na který se snaží výměnné systémy nalézt odpověď, je výsledkem dlouho trvajících a komplexních společenských procesů *individualizace*. Beck [2004: 206] tvrdí, že tento proces není specifikem druhé poloviny 20. století, nýbrž že jeho projevy lze vyzorovat už v období renesance, středověku, v dobách protestantismu, při osvobozování rolníků ze stavovského poddanství či na přelomu 19. a 20. století v souvislosti se stěhováním z venkova do měst a uvolňováním rodinných a mezigeneračních vazeb. Keller [2004] k tomu dodává, že proces individualizace vzešel nejprve od horních vrstev společnosti a postupně se rozšiřoval do nižších tříd. Individualizaci však chápe až jako důsledek průmyslové revoluce, která probíhala v Evropě a Severní Americe od poloviny 18. a během 19. století a která díky novým technologiím zásadně proměnila mnoho oblastí společnosti, především pak vlastnické vztahy, podobu organizace a dělby práce, ale i život lidí v plnicích se městech. Dopad průmyslové revoluce na povahu společnosti popisuje následovně: „*Na jedné straně se z ní vynořilo svobodné individuum, emancipované od*

dosavadních závislostí na tradičních pospolitostech a na feudálních vztazích. Jednotlivci se stali nezávislymi na komunálních a korporativních útvarech, ať již to byly středověké cechy a gildy, vesnické komunity, anebo církev. Jednotlivá individua se stávají oproti minulosti mnohem samostatnější a nezávislejší na konkrétních druhých lidech také v rámci příbuzenství, oprostují se od tlaků patriarchální rodiny i vrchnosti v lokalitě, v níž žijí. O osudech člověka stále méně rozhoduje skupina, do které náleží, každý jednatel může, ale zároveň musí jednat stále více jen sám za sebe.“ [Keller, 2004: 18]

Individualizace je tedy jedním z hlavních projevů modernity, stojící bok po boku vytvoření centralizované státní moci, koncentrace kapitálu, mobility, masového konzumu aj. Beck [2004: 207] rozlišuje tzv. *trojnásobnou individualizaci*, která podle něj spočívá ve „*vyvázání z historicky daných sociálních forem a vazeb ve smyslu tradičních vztahů nadvlády a materiální závislosti (dimenze osvobození); ztrátě tradičních jistot v oblasti praktického vědění, víry a řídicích norem (dimenze odkouzlení); a novém druhu sociální vázanosti (dimenze kontroly či reintegrace)*.“ Tyto tři pojmy (vyvázání, ztráta stability, reintegrace) jsou podle něj častým zdrojem nedorozumění především proto, že mnoho lidí chápe individualizaci jako utváření osobnosti jednotlivce, jeho jedinečnost a proces emancipace, a nahlíží ho z objektivního pohledu na životní situaci. Dosud pramálo byla podle něj prozkoumána subjektivní stránka celé problematiky, tedy to, „*jak se dá individualizace pojmut jako změna životních situací a biografických modelů.*“ [tamtéž]

Librová [2010: 126], která zkoumá tento fenomén z environmentálního hlediska, uvádí, že názory na individualizaci se z pohledu environmentalistů rozcházejí. Na jedné straně je individualizace pojímána jako jedna z hlavních příčin stávající ekologické krize, například v podobě vysokého počtu samostatných domácností, na straně druhé jsme však jako jednotlivci hnáni k individuální zodpovědnosti a k tomu, abychom začali s řešením environmentálních problémů nejdříve u sebe.³⁴

V souvislosti se snahou vyrovnat se nějakým způsobem s procesem individualizace uvádí Librová [2010] některé vybrané sociologické rámce, pomocí kterých je možno tuto snahu nahlížet. Nejprve rozlišuje spolu se Simmelem individualizaci *kvantitativní* a *kvalitativní* [Librová, 2010: 131]. Rozvoj prvně jmenované je podle ní spojován s Francií

---

³⁴ O problémech vzrůstající individualizace odpovědnosti za environmentální problémy v USA hovoří také Maniates [2001], který tvrdí, že pokud stávající problémy svalíme na jednotlivce, ze společnosti se zcela vytratí schopnost „myslet institučně“ a vyvíjet tak tlak na zodpovědné instituce či politiky. S tím souvisí také nebezpečná míra zúžení naší environmentální imaginace, společné schopnosti představit si a usilovat o produktivní odpovědi na environmentální problémy.

18. století, kde byl tento proces synonymem pro rovnost a svobodu, postupné vymaňování se ze stavovských, církevních a rodinných pout. Kvantitativní individualizace dala vzniknout „*rovnocenným, leč izolovaným, často bezradným a stále více si podobným individuům.*“ [Librová, 2010: 131] Není výsledkem záměrného chování jedince, který se stává spíše objektem manipulace a kontroly, ale namísto původních pout tradiční společnosti, které opustil, vstoupil do „ocelové klece“ mocenských institucí, slovy Maxe Webera [1922, cit. In: Librová, 2010: 131] Ve výsledku tedy nemá tato povaha individualizace mnoho společného se svobodou a rovností, se kterými byla zpočátku spojována. Naproti tomu individualizace kvalitativní povahy, která je charakteristická pro období romantismu 19. století v německy mluvících zemích, je záměrnou snahou člověka vymanit se ze společnosti, jenž chce jít po vlastním osudu a plnit si své vlastní sny, vnímá se jako osobnost jedinečná, důstojná a nezaměnitelná. Je zde kladen důraz na osobní rozvoj, sebeřízení. V tomto „nebezpečném jedinci“, jak je nazýván člověk kvalitativní individualizace, tkví, jak se domnívají někteří autoři, nebezpečí anomických rizik pro společenský řád, na rozdíl od „ohroženého jedince“, který je pouze jedním z mnoha anonymních prvků celého systému [Librová, 2010:132].

Vymanit se z „ocelové klece“ racionální společnosti, do níž jsme chtěli nechtě uzavíráni, je možné opět dvěma různými způsoby, pomocí jiných sociologických rámců. První takový způsob se zrcadlí v pojmu *Lebensführung*, jehož postavou v hlavní roli je podle Webera jakýsi heroický jedinec, který neutíká před rozpornou skutečností, ale staví se jí hrdě čelem. Jedinec, který utváří vlastní identitu formou obětavé a cílevědomé „služby věci“ a který využívá ke zvládnutí neduhů moderního světa jeho staré hodnoty a vlastní prostředky, jako je právě racionalita [Librová, 2010: 132-133]. Zcela protikladným přístupem je tzv. *umění žít*, neboli *Lebenskunst* (fr. *savoir-vivre*), jehož moderním průkopníkem byl Michel Foucault a který odmítá staré hodnoty, přičemž životní cesta je zde chápána spíše jako umělecké dílo, které si jedinec utváří sám a podle svých vlastních představ a tím dává vzniknout nové a proměnlivé subjektivitě [Librová, 2010: 133]. Tyto dva koncepty následně autorka srovnává s vlastním pojmovým rozdělením environmentálně příznivého chování, se *záměrnou a dobrovolnou skromností*. Záměrnou skromnost chápe jako cílevědomé, racionální, environmentálně prospěšné chování ve smyslu *Lebensführung*, zatímco skromnost dobrovolnou připodobňuje k pojetí *Lebenskunst*, jehož aktéři nevnímají své ekologicky příznivé chování jako hlavní motor svého jednání, které je spíše výsledkem jejich intuice a improvizace nežli cílevědomého sebeomezování se [Librová, 2010].

Žádný stav však není absolutní ani definitivní. Z vlastních zkušeností a pozorování dění kolem nás víme, že ve společnosti se nepohybují pouze osamocená individua, odloučená jeden od druhého, ale že v podstatě neustále vznikají nějaké pokusy o komunitní život, ať už v jakékoli podobě či intenzitě. Lidé mají ze své podstaty potřebu sdružovat se v různých uskupeních, ať už je to zájmový spolek, komunita usilující o vlastní soběstačnost nebo třeba národní stát. Ne všechny pokusy však musí být nutně pozitivně laděné, jako příklad vezměme v současnosti velmi aktuální nacionalistické volání po navrácení se ke starým hodnotám a tradicím, či po uzavření hranic a obraně národa proti příchodu cizinců.

Takové trhliny v individualizaci popisuje například podle Maffesoliho Librová [2010: 134], když mluví o tzv. *neotribalizmu*, kde jedinec nachází svůj nový kmen a často i hledanou identitu, kterou rozpadem starých pout ztratil. Tyto nové kmeny se od těch starých liší v mnoha ohledech, především nejsou tak trvanlivé a pevné, nevyžadují od svých členů žádný závazek a nejsou determinovány životními podmínkami. Lidé jsou k sobě přitahováni na základě vlastního výběru a sdílení podobných zájmů či hodnot. Novák [2013a: 20] v této souvislosti upozorňuje na práci Macnaghena a Urryho [1998: 47], kteří hovoří o *nových sociétách*. Ty jsou charakterizovány jako podstatně volnější nestraničká politická uskupení založená na svépomoci a vlastní organizaci svých členů. Podle autorů můžeme nové society rozpoznat podle tří základních charakteristik: zaprvé, oproti tradičním komunitám se účast v těchto organizacích odehrává na základě vlastního výběru; zadruhé, sdílení společných cílů a sociálních zkušeností přináší lidem emoční uspokojení; a zatřetí díky účasti na základě svobodného výběru lze také kdykoli skupinu opustit. Současně mohou být tato nová uskupení místem pro zakoušení nových lidských identit, pro vznik nových typů solidarity anebo mohou poskytovat bezpečný prostor pro testování nových dovedností.

Lokální systémy výměnného obchodu lze tedy optikou zmíněných charakteristik řadit mezi nové kmeny či nové society. Kromě již citované potřeby stát se členem nějaké komunity a navazovat sociální kontakty, která byla jako důvod k zapojení se do systému v rámci mého výzkumu nejčastější odpovědí, se objevili i tací, kteří spatřovali v systému příležitost, jak si vyzkoušet novou dovednost, případně nevyjít ze cviku svého starého řemesla, třeba v důsledku ztráty zaměstnání. Takový příběh mi vyprávěl například Gilles, který je členem SEL od roku 1999:

„Byl jsem tenkrát nezaměstnaný. Měl jsem vzdělání v oboru audiovizuální tvorby, ale nemohl jsem najít práci. Viděl jsem náhodou v televizi reportáž o SEL Cocagne, a tak místo toho, abych seděl doma a čekal, až mi někdo nabídne práci, přihlásil jsem se. Hned po vstupu

jsem byl kontaktován několika místními umělci a natočil jsem s nimi za cocagně film. Myslím, že pokud je člověk nezaměstnaný, je důležité neupadnout do letargie a přesvědčení, že je k ničemu. Mně v tomhle SEL hodně pomohl.“ (3/11/2017)

Někteří informátoři spatřovali důležitost výměnného systému jako svobodného pole pro experimentování a zkoušení nových dovedností bez přítomnosti peněz. SEL chápali jako prostor, kde lidé mají příležitost ohodnotit sami sebe a vytvořit si vlastní identitu na základě svých dovedností a nejen v závislosti na uplatnění se na pracovním trhu. Jedna z informátorek, Letitia, se zapojila do výměnného systému během studia čínské medicíny. Před tím, než začala oficiálně vykonávat své řemeslo, si ho potřebovala někde vyzkoušet a vzhledem k tomu, že okruh jejích přátel byl už jejími experimenty satureován, rozhodla se pro participaci na lokálním výměnném systému. Podobný příběh jsem slyšela od Chantal, energické paní ve středních letech, která nechtěla po přestěhování do Toulouse, kde nikoho neznala, ztratit cvik ve svém řemeslu, japonských masážích. V SEL našla obojí, nové známosti i možnost, jak neztratit kontakt s řemeslem. Názor na vykonávání vlastního řemesla v rámci výměnného systému se však různí. Někteří lidé, s kterými jsem hovořila, částečně odsuzovali fakt, že jsou zde tací, již nejsou schopni vymyslet jinou dovednost, než svou profesi. Přičítali to nedostatku kreativity těchto lidí a všeobecně rozšířené identifikaci především s vlastním zaměstnáním. Zároveň vyzdvihovali fakt, že *systeme d'échange local* je právě místem, kde je možné popustit uzdu vlastní fantazii a kreativě a vyzkoušet si tak novou identitu.

Neodpustím si opět svou osobní zkušenost. Jak jsem popsala výše, jednou ze silných motivací pro zapojení se do systému byl i pro mne nedostatek sociálního kontaktu. V důsledku frustrace z několikaměsíčního shánění zaměstnání jsem nadšeně přivítala jakoukoli aktivitu v rámci výměnného systému. Do výměn jsem se pustila s vervou, měla jsem totiž spoustu času, který je zde žádanou komoditou číslo jedna. Během šesti měsíců³⁵, které jsem ve výměnném systému strávila, jsem uskutečnila 26 výměn, z toho dva bartery. Zpočátku jsem nabízela pečení domácího chleba a kurzy češtiny a angličtiny pro začátečníky, ale o to nebyl zájem.³⁶ Následně jsem nabídku změnila na střihání vlasů a pomoc s úklidem, nákupem, stěhováním a vůbec jakoukoli výpomoc seniorům, což se ukázalo jako trefa do černého, zčásti i proto, že většinu členské základny SEL Cocagne tvoří

---

³⁵ Můj výzkum trval od začátku května do konce listopadu 2017, ovšem s měsíční srpnovou přestávkou.

³⁶ Povinností při vstupu do výměnného systému je uvést 3 nabízené a 3 poptávané služby či věci. Po zápisu do systému si je každý člen může měnit dle vlastního uvážení, nicméně maximální počet nabídky a poptávky dohromady je vždy 6 položek. Podrobněji o tomto v kapitole 9.1.

osamělé ženy v důchodovém věku.³⁷ Poptávané služby a věci jsem podle aktuální potřeby různě měnila. Mezi ty, které mě nejvíce nadchly, patřila například návštěva osteopata, praktikantky čínské medicíny či různé druhy masáží, na které bych v klasickém zdravotnickém systému neměla peníze, nebo administrativní výpomoc, která pro mne při tamní byrokratické nepřehlednosti byla nedoceníitelná. Protože jsem své působení v systému kombinovala s prací na výzkumu, měla jsem najednou na příštích pár měsíců co dělat. Práci jsem nakonec také našla, nicméně pocit neužitečnosti a bezradnosti při jejím hledání v cizí zemi byl (i pro můj výzkum) cennou zkušeností.

8.3 Individualizace odpovědnosti a nejistota jako jediná jistota

Bohužel neexistují statistické údaje o ekonomických podmínkách jednotlivých členů SEL Cocagne, ani nebyly nikdy prováděny žádné výzkumy, které by přispěly k lepšímu poznání místní populace, což někteří členové vnímají jako jeden z jeho nedostatků. I přes to však z pozorování a z rozhovorů vím, že určitou část členské základny tvoří lidé, jejichž postavení ve společnosti není příliš stabilní. Jsou to, jak už jsem několikrát zmínila, buď lidé, kteří z nějakého důvodu přišli o zaměstnání, kteří jsou v invalidním či starobním důchodu nebo zaměstnání mají, ale jeho podmínky jsou prekérní. I když jim výměnný systém nedokáže poskytnout ekonomické zajištění jejich potřeb, může pro ně představovat jakousi lidskou záchrannou síť, strukturu sociálních kontaktů, které ve většinové společnosti z nějakého důvodu nenašli a která jim tak poskytne alespoň do určité míry útočiště, aby nemuseli snášet důsledky své prekarizované pozice sami. Trefně reflektovala roli lokálních výměnných systémů ve společnosti jedna z mých informátorek:

„Veškeré asociace založené na solidaritě a vzájemné pomoci, mezi které patří i SEL, zajišťují služby, které kapitalistická společnost zajistit nedokáže. Jsou pro ní naprosto nepostradatelné, bez nich by se okamžitě zhroutila. Zároveň by všechny tyto systémy neformální pomoci nemohly být řízeny v rámci jejího fungování, protože by byly příliš drahé a nerentabilní.“ (Rozhovor s Françoise, 12/7/2017)

Na propojenost nezaměstnanosti s individualizací upozorňoval již Beck [2004], když tvrdil, že novodobá úskalí spočívají v tom, že následky plynoucí z nezaměstnanosti si oproti dobám minulým, které zajišťovaly pro tento případ alespoň nějaké kolektivní alternativní formy podpory, neseme jako osobní osud. *„V individualizovaných životních situacích, zbavených třídních souvislostí, se kolektivní osud stal osudem osobním (...) Jednotkou, do*

---

³⁷ V roce 2015 bylo v systému 256 žen a 86 mužů. Aktuálnější statistiky bohužel nemám k dispozici, ale i když počet členů kontinuálně roste, poměr mužů a žen se nijak zásadně nemění.

níž bije blesk (nezaměstnanost a chudoba), už není skupina, třída nebo vrstva, nýbrž tržní individuum.“ [Beck, 2004: 143-144] V tomto kontextu dochází podle něj k individualizaci sociálních rizik, což má za následek nárůst psychických problémů, jako jsou pocity osobního neuspokojení, viny a úzkosti a vznik různých vnitřních konfliktů a neuróz. [Beck, 2004: 157].

Podobně negativní pohled na proces individualizace sdílí Bauman [2005], podle nějž se podmínky, za kterých si lidé v takto nastavené společnosti utvářejí své životy, vymykají jejich vědomému vlivu. Parafrázuje Marxe, když namísto lidí, kteří tvoří dějiny za podmínek, které si nevybrali, prohlašuje, že lidé vytvářejí své životy za podmínek, které si nemohli vybrat. Povahu současné společnosti popisuje pojmy jako flexibilita, mobilita, okamžitá přizpůsobivost, neustálá reinkarnace a strach z jakékoli stálosti, závazku či angažovanosti. Tvrdí také, že souhrn těchto vlastností může snadno navozovat pocity lehkosti, jedním dechem však dodává, že pokud je tato lehkost něčím, co jsme neměli možnost si sami vybrat, „*jestliže začíná představovat závazný kánon všeobecného chování, pak způsobuje ohromné množství lidského utrpení.*“ [Bauman, 2005: 23]

Spolu s nezaměstnaností, která se stala strukturální³⁸ [Bauman, 1999: 184], je spojená také rostoucí a všeobjímající *nejistota*. Jak tvrdí dosti pesimisticky Pierre Bourdieu [1997] ve svém slavném eseji „Prekarita³⁹ je dnes všudypřítomná“ (*La précarité est aujourd'hui partout*), jistého není nic, ani přítomnost, natož budoucnost. Chybí i ta nejmenší víra v lepší budoucnost, která je potřeba k jakémukoliv kolektivnímu protestu proti současným problémům a nespravedlnostem. Před prekaritou není úniku, plíživá nejistota se dotýká jak nezaměstnaných, kterých bude neustále přibývat, nejvíce ohrožených řemesel, tak i studentů, kteří se na pracovní trh ještě ani nedostali. Práce, kterou jsou lidé v prekérních podmínkách ochotni vykonávat za jakoukoliv mzdu, se stává čím dál vzácnější, s čímž logicky souvisí nárůst konkurence a nevraživosti mezi lidmi. Zároveň jsou vydáni na milost a nemilost zaměstnavatelům, kteří toho hojně využívají ve svůj prospěch. Heslem dne je flexibilita, jak ekonomická, tak politická, těžce vydobyté zaměstnanecké jistoty se kladou

---

³⁸ Vzniká v důsledku nesouladu požadavků nabízené práce a nedostatečné kvalifikace lidí ucházejících se o tuto práci. Pracovní nabídka tak může převyšovat poptávku, problémem je však nedostatek plně kvalifikovaných pracovníků na nabízené pozice.

³⁹ Prekaritou se chápe nezajištěnost pracovního a společenského postavení a tím i obzvy a obavy z nedostatku bezpečí jak pro fyzické osoby, tak pro jejich majetek, přátele a celé společenství. Jde o jev, který se vyskytuje především v silně rozvinutých bohatých společnostech a který působí tak tíživě právě proto, že je poměrně nový a neprobádaný [Bauman, 1999: 183]

na oltář konkurenceschopnosti velkých firem.⁴⁰ Jak poznamenává Bauman [1999], nejistota je dnes osudem a nikoli věcí volby, vše je pomíjivé a zranitelné, a proto je prakticky nemožné uchovat si jakoukoli víru, ať už duchovní, či světskou. „Mít víru znamená věřit ve smysl života a předpokládat, že to, co člověk udělá nebo od čeho upustí, bude mít dlouhodobý význam. Víra přichází snadno, pokud životní zkušenost dosvědčuje, že tento předpoklad má dobré základy. Jedině poměrně stabilní svět, ve kterém si věci a činy zachovávají hodnotu po dlouhou dobu (dostatečně dlouhou, aby se dala srovnávat s délkou lidského života), může poskytnout takové základy.“ [Bauman, 1999: 183] Dnešek tedy není nakloněn dlouhodobým záměrům, a proto je kladen takový důraz na okamžité uspokojení našich potřeb, protože zítřek je všechno, jen ne jistý. Společnost se stala instantní, protože tam, kde u většiny lidí převládá nejistota a strach s ní spojený, nelze se starat o hodnoty, které mají delší životnost než jen pár prchavých okamžiků [Bauman, 1999:189].

8.4 Kam se poděli mladí?

Podle statistických údajů, které uvádí Beck [2010: 144], jsou nezaměstnaností mezi jinými nejvíce ohroženy ženy, staří lidé a mladiství. Dvě první skupiny jsou také nejvíce zastoupeny v toulouském výměnném systému. Tento fakt může souviset s „organickou vůlí“ překonat společenskou individualizaci, ke které, jak tvrdí společně s Tönniesem, Librová [2010: 134], mají blíže ženy a mladí lidé. Mladých lidí je však v tomto výměnném systému minimálně.⁴¹ Zprvu jsem se nad tímto faktem nijak nepozastavila, upozornili mě na něj až koordinátoři českých LETS, s kterými jsem během výzkumu komunikovala. Když jsem se na toto téma podrobněji zaměřila, zjistila jsem nejen, že se jedná o jeden z nejpálčivějších problémů, s kterými se systém momentálně potýká, ale také, že jde o problém celonárodní:

„Je to hnutí, které stárne, které se neobnovilo a nepokusilo se otevřít nové generaci. Tento rok na každoročním celonárodním setkání (InterSEL) byl na toto téma dokonce ateliér, kde se lidé zamýšleli nad možným řešením tohoto problému. Myslím, že stojíme před velkou otázkou, jak se otevřít dalším generacím, na kterou ale zatím neznáme odpověď.“ (Rozhovor s Jacqueline, 14/11/2017)

Z různých odpovědí, kterých se mi na tuto otázku dostalo, jsem pochopila, že je to sice problém, kterého jsou si lidé vědomi, nicméně neznají jeho řešení a názory na jeho příčiny

---

⁴⁰ Ve francouzštině pro to existuje velmi výstižný výraz *flexploitation*, který by se dal přeložit jako „flexibilní vykořisťování“.

⁴¹ Během svého půlročního působení jsem nepotkala více než 5 lidí, kterým by bylo pod 40 let.

se velmi různí. Jednou z příčin může být čas, který mladí lidé, buď studenti, nebo zaměstnanci na plný úvazek, prostě nemají.

„Možná, že k určitému uvědomění je potřeba dozrát. Postupem času vidíme, jak se věci vyvíjí a najednou je nám přes 40 a začneme si uvědomovat, že většinu svého života už máme za sebou a pokud chceme opravdu něco změnit, nemůžeme čekat dalších 20 let.“ (Jean-René, 13/10/2017)

Dominique, jedna ze zakladatelek výměnného systému, se domnívá, že dnešní mladá generace rozumí spíše zrychlenému jazyku počítačů, nežli mluvenému slovu a protože konkrétně SEL Cocagne byl založen na neustálém opakování a prodiskutovávání filozofie, ze které vzešel, není podle ní s dnešní mladou generací kompatibilní. Jiným důvodem může být to, že mladí mají prostě jiné záchytné sítě, jako je například ve Francii dnes velmi rozšířený koncept spolubydlení (colocation), v rámci kterých si vzájemně vypomáhají.

Pokud bych se měla zamyslet nad tím, proč tomu tak z pohledu mladého člověka je, asi bych souhlasila s Jérômem, jedním z hrstky mladých, kterého jsem během svého výzkumu měla možnost potkat. SEL Cocagne podle něj není pro mladé lidi dost „sexy“ v tom smyslu, že není v konkurenci facebooku a různých internetových výměnných sítí, kterých za posledních pár let neobvykle přibývalo, vidět, a k mladým lidem se tato myšlenka tak těžko dostane. Souhlasila bych i s tvrzením, že mladí lidé se pohybují v rámci svých přátelských sítí a lokální výměnný systém je pro ně jen jakousi okrajovou seniorskou aktivitou. Jak už jsem zde jednou zmínila, ani mě by nejspíš systém nelákal, pokud bych měla stabilní sociální zázemí a práci. Jakmile jsem se však ocitla bez záchranné sítě známých, díky které jsem v minulosti vždy bez problémů našla i práci, pochopila jsem, v čem je lokální výměnný systém potřebný, že jde vlastně o jakousi záchrannou síť, strukturu pro lidi, kteří ji z nějakého důvodu nemají. Přesto však musím přiznat, že jsem zpočátku hleděla na výměnný systém trochu skrz prsty, jako na doplňkovou aktivitu lidí z okraje společnosti, jejichž nabídky mě pravděpodobně nebudou moc zajímat. O to větší bylo moje nadšení, když jsem zde začala nacházet služby velmi potřebné, které bych si jinak nemohla dovolit.

Nicméně je pozoruhodné, že je systém tak málo mladistvý, protože ve Francii je mnoho sociálních hnutí a mladých lidí, kteří odmítají konzumní společnost a účastní se nejrůznějších alternativ, které jsou s ní v ostrém kontrastu. Nutno podotknout, že zde stále ještě (i přes probíhající neoliberalní reformy například v oblasti práce) funguje štedrý systém

sociálního zabezpečení, který zajišťuje mladým lidem bez práce stabilní základní příjem, z kterého se dá bez problémů vyžít. Možná, že kdyby stát tuto funkci plnit přestal, méně ekonomicky zaopatření mladí lidé by se pak třeba začali o tuto alternativu zajímat více. Protože i přes skutečnost, že lokální výměnné systémy nezajišťují ekonomické funkce, mnoho lidí o tomto faktu při vstupu neví a domnívá se, že jde o paralelní ekonomický systém. Často pak bývají zklamaní, že tomu tak není (viz. kapitola 9). Kdyby však čistě hypoteticky mladí lidé neměli tak štědrú státní podporu a jejich ekonomická situace by se zhoršila, možná by se pak se v hojnějším počtu přidali do lokálních výměnných systémů, čímž by se zároveň mohla proměnit i ekonomická funkce LETS. Vždyť z příkladů z historie, jako byla kupříkladu Argentina v roce 2002, víme, že pokud je situace opravdu vážná a peníze z nějakého důvodu zmizí z oběhu, dokáží alternativní ekonomické systémy zajišťovat ekonomickou funkci velmi dobře, protože nic jiného ani nezbývá.

Mé zjištění, že stárnutí členské populace a problém s přístupností mladší generaci se netýká jen výměnného systému v Toulouse, ale i ostatních systémů ve Francii, donutilo také koordinátory pražského LETS, s kterými jsem byla v kontaktu, přemýšlet o tom, jak se uzavřenosti vůči okolnímu světu a určitému „sektářství“ vyhnout, protože jsou si vědomi toho, že se to děje i v rámci jejich systému.⁴² Podle jejich slov nedokáže pražský systém opravdu začlenit lidi ze společenského okraje, protože se potřeby těchto lidí, ani to, co mohou nabídnout, nepotkává s poptávkou a nabídkou stávajících členů, čímž nepřesahuje meze jakési doplňkové aktivity dostatečně zaopatřených lidí ze střední třídy.

---

⁴² V případě Pralets není problémem stárnutí členské populace, naopak by si přáli, aby se do něj zapojilo více lidí v důchodovém věku, kteří by mohli systému věnovat více času.

9. Dluh

Když se řekne dluh, většina lidí se začne cítit nesvá, mluví o pocitech úzkosti a strachu ze zadlužení, o jakési psychologické bariéře, která jim brání se zadlužit. Na dlužníky je pohlíženo veskrze negativně, lokální výměnný systém nevyjímaje. Na lidi, kteří jsou zadlužení moc (protože zadlužit se trochu, když něco opravdu potřebuji, je pro určité mé informátory v pořádku) je některými jinými členy nahlíženo jako na ty, kteří systém zneužívají, protože jen berou, ale nic na oplátku nedávají. K podobným závěrům dospěli i v jiných výzkumech. Bartůšková [2007:80] například mluví o strachu z dluhu, jako o jedné z možných příčin pasivity členů systému a strachu z dalšího obchodování. *„Aby se systém mohl rozjet, je třeba, aby se členové nebáli jít do pasiva na svých účtech. Lidé obecně dluhy špatně snášejí a mohou mít strach obchodovat. V systémech, jako jsou ty naše, kde je nabídka i poptávka málo pestrá, navíc může být problém se z případných dluhů dostat. Zadlužení členové jsou pak do jisté míry ochromeni a to se může stát důvodem toho, že nechtějí dál obchodovat nebo systém opustit.“* Podobně popisují Jelínek a spol. [2012: 120] problém, který nastal v jedné maďarské skupině LETS, když její členové zjistili, že součet všech jejich dluhů je stejně velký jako pozitivně laděný účet koordinátora a několika dalších lidí. Autoři uvádí, že někteří dlužníci byli po tomto zjištění velmi zklamaní a nabyli přesvědčení, že dluh je něco morálně špatného a nechtěli v obchodování dále pokračovat.

9.1 Pátrání po morálních základech dluhu

Podle Davida Graebera [2012], který se snažil dopátrat morálních základů, z kterých lidský strach z dluhu pramení, se není čemu divit, že v nás dluh vyvolává právě takové pocity, protože leží u samých kořenů společenské morálky, které sahají velmi hluboko. Při tomto pátrání narazil například na zastánce teorie prvotního dluhu, kteří hájí názor, že nelze oddělit sociální politiku státu od té peněžní, že je to v podstatě totéž, protože stát vybírá od lidí daně výměnou za dohled nad dluhem, který mezi sebou lidé ve společnosti mají. Jelikož je tento dluh vlastně tím, co utváří společnost a je mnohem starší, než peníze nebo trh, snažili se zastánci této teorie dopátrat jeho původu. Na základě výkladu Aglietty a Orléanse vysvětluje Graeber [2012: 44-45], že podle nich původně nebyl smysl dluhu politický, nýbrž náboženský. Toto tvrzení se snaží autoři dokázat pomocí jedněch z nejstarších dochovaných filozofických pojednání o dluhu, náboženských textů z Indie, ve kterých je dluh spojován s proviněním, hříchem a psychickým utrpením a lidé v nich často prosí bohy, aby je tohoto utrpení zbavili. Spolu se vznikem dluhu se ale logicky nabízí otázka, komu jsme dlužní a za co vlastně? Vzhledem k tomu, že první vládcí byli pokládáni za bohy, případně za

prostředníky mezi bohy a lidstvem, stal se ze zadlužení bohům vlastně dluh králům, kteří měli bdít nad blahem společnosti a kteří převzali dozor nad tímto dluhem. A zde se dostáváme k oprávněnosti státu vybírat od lidí daně, které se tak stávají legitimním splacením dluhu společnosti, panovníkům, potažmo božstvu.

Graeber [2012: 49-50] však ze své antropologické pozice tuto teorii zpochybňuje a tvrdí, že si ji její zastánci vymysleli. Argumentuje tím, že o lidech, kteří tyto staré hinduistické texty napsali, i o zbytku tamní společnosti máme podle něj jen pramálo informací. V literatuře pojednávající o jiných starověkých civilizacích, která je bohatší na informace o tom, jak fungovala místní společnost, nenachází žádné důkazy, že by svobodní lidé, kupříkladu obyvatelé starověkých Atén, Persie nebo Mezopotámie, byli nuceni platit daně. Ty byly vymáhány pouze na poražených národech. Navíc je podle něj přinejmenším diskutabilní mluvit o vzájemných vztazích ve společnosti a o tom, co jsme se zákonitě naučili od našich rodičů a předků, jako o dluhu, který bychom byli schopni někdy splatit. Graeber [tamtéž] tak na základě tohoto přemítání dochází k závěru, že je možné, že autoři starých indických textů neměli splacením dluhů na mysli dluhy obchodní. Obchodní směna totiž probíhá na základě rovnosti obou zúčastněných stran a v případě vyrovnávání dluhů bohům, jež byli v tehdejší světě zastupováni králi a jinými vládci, kteří dohlíželi na chod společnosti, nelze být těmito autoritám rovnocenným partnerem. Podle něj je možné, že se nám autoři indických náboženských textů mazaným způsobem snažili sdělit, že je troufalé si myslet, že tento dluh vesmíru, veškerenstvu nebo božstvům, záleží na nás, jak to chceme nazývat, je možné vůbec nějak splatit. Vinni jsme možná právě tím, že si troufáme myslet, že se s těmito silami můžeme rovnat.

Při snaze dopátrat se pochopení pojmu dluhu a toho, jak mohl zakořenit tak hluboko ve společenské morálce, upozorňuje Graeber [2012: 62] také na Nietzscheho popis proměny dluhu v trvalý pocit viny a sebemrškačství prostřednictvím křesťanství. Poukazuje v této souvislosti na fakt, že vlastně všechna světová náboženství vznikala v době, kdy probíhaly intenzivní diskuze o roli peněz ve společnosti a jejich umístění v problematice dluhu mezi lidmi. Je tedy logické, že se pojem dluhu spolu s jazykem trhu obecně, promítl do mnoha starých náboženských textů. Je-li tomu tak, jak tvrdí Graeber, a naše pojetí dluhu se ustanovilo už v době vzniku světových náboženství, je vcelku pochopitelné, že něco, co je v lidech pěstováno po několik tisíc let, se nedá jen tak změnit. Mluvíme o vnímání dluhu jako něčeho morálně špatného a odsouzeníhodného.

9.2 Osobní a skupinové pojetí dluhu

Během mého pobytu v terénu mi bylo několikrát řečeno, že pojem dluhu ve slovníku SEL Cocagne v podstatě neexistuje. Jeho vzniku se předchází existencí virtuální měny, díky které nejde o ekonomiku daru a člověk se tak nemusí cítit druhému za jeho službu zavázán. Jde právě o tento pojem závazku, kterým mnoho lidí, s nimiž jsem hovořila, upřednostňuje nahrazovat slovo dluh. Při vstupu do systému je každému nováčkovi automaticky připsáno na účet 500 cocagní (dříve se jednalo o půjčku), s kterými může začít okamžitě obchodovat. Při odchodu není povinností tuto částku vracet, i když v případě, že někdo odejde ze systému s účtem v pasivu a následně se rozhodne znovu do něj zapojit, je mu tento deficit znovu připsán. I přes to, že by měl výměnný systém od pocitu dluhu v podstatě osvobodovat, je však i zde strach z něj velmi patrný. Odpovědi jednotlivých členů na otázky, jak pojímá skupina tento fenomén, a jaký je jejich osobní názor na dluh, byly různorodé. Většina dotazovaných se shodla na tom, že strach ze zadlužení, který následně znemožňuje obchodování, je zde ve velké míře přítomen. Někteří lidé, pokud se jejich účet blíží nule, zaujmají vyloženě odmítavý postoj k obchodování, mluví o jakémsi bloku, či psychologické bariéře v mozku, případně tvrdí, že jejich střežení dlužní hranice probíhá nevědomě. „Z dluhu mám fakt strach, ani v SEL bych si nedovolila požádat někoho o službu, kdybych neměla cocagne.“ (Nicole, 5/10/2017) Jedna osoba si mi dokonce stěžovala, že i když ona sama by ráda, nikdo s ní směřovat nechce, protože hodnota jejího účtu se blíží ke spodní hranici (-2000 cocagní). Někteří *selisté* hodnotí problém zadlužení v závislosti na kontextu dlouhodobého fungování lidí v systému:

„Já rozumím tomu, že můžeme být občas zadlužení, sama toho někdy využívám, i když zrovna nemám cocagne, protože vím, že jsem toho během sedmi let také mnoho nabídl. Ale hodně se zadlužit – já nevím – pokud jsi nabízela velké množství služeb v minulosti, tak možná. Jenomže v případě, že jsi v systému 6 měsíců a jen bereš a nic nedáváš, tak podle mě nehraješ tu hru. Je tu velké množství lidí, kteří jsou hodně zadlužení, já je jako nesoudím, ať si dělají, co chtějí, ale takové zacházení s dluhem osobně vidím velmi negativně.“ (Marie-Agnès, 29/7/2017)

Z pohledu pravidel skupiny se však v případě dosažení spodního limitu až doposud, kromě automatického zaslání upozorňujícího mailu, nic nedělo. Jak jsem blíže popsala v kapitole o reciprocitě (5.4), novinkou je v tomto ohledu pravidlo, které odhlasovala Administrativní rada na říjnové schůzi, totiž, že v momentě, kdy někdo dosáhne limitu -1500 cocagní, zástupce rady mu zavolá, aby zjistil, co je za problém, případně se mu vynasnaží

pomoci s oživením nabídky. V případě, že se do roka nic nezmění, bude takový člen vyhozen. Účelem nového pravidla je zburcovat dlouhodobě neaktivní členy, protože, slovy Fredericka, „by přece byla škoda být součástí výměnného systému a nic nevytěžovat.“ (27/10/2017) Postřehla jsem během rozhovorů také pár dalších návrhů, jak by se daly řešit příliš nevyrovnané účty jednotlivých členů, jako třeba vznik jakési „oddlužovací komise“, která by ubírala a přidávala cocagně podle různě nevyrovnaných stavů účtů, nebo koordinované sdružování lidí, jejichž účet je moc blízko některého z nastavených limitů. Za účelem možného vyrovnaní jednotlivých účtů byla zavedena také možnost zajišťovat účast na návštěvních hodinách (permanences), za kterou je vyplácena odměna 60 cocagní na hodinu. Během této dvouhodinové seance, která se koná vždy dvakrát do týdne, si tedy kterýkoli člen systému může vydělat 120 cocagní.

Názory na to, zdali má lokální systém výměnného obchodu schopnost měnit převládající pejorativní vnímání dluhu, se opět různily. I přes fakt, že mnoho lidí neznalo na tuto otázku odpověď, protože o tom třeba nikdy nepřemýšleli, a určitá část dotazovaných se vyjádřila přímo negativně, několik málo jedinců to považovalo, jako velký a samozřejmý přínos lokálních výměnných systémů. Jeden z informátorů mi například vyprávěl, že protože žije na vesnici a obchodování v rámci toulouského systému pro něj bylo logisticky náročné, založil spolu se svou manželkou před několika lety ještě vlastní výměnný systém ve vesnici jménem Tarn.⁴³ Jeho přemýšlení nad dluhem mi přišlo inspirativní:

„Hodně lidí v SEL Cocagne má strach se zadlužit, protože kopírují klasický bankovní systém. Podle mě musíme úplně upustit od téhle logiky, protože přece když je účet jednoho člena v mínusu, účet druhého je tím obohacen, čímž vlastně mizí to pejorativní vnímání dluhu. Právě proto, aby lidé byli schopni zbavit se zmíněného strachu, není v našem výměnném systému žádný limit, ani horní ani spodní. Protože to, o co podle mého v těchto systémech jde, je uskutečnit co nejvíce výměn, čímž je vytvářeno sociální pouto. Z mého pohledu je jedno, pokud jsem -5000 cocagní nebo naopak + 10 000 (což už se nám

---

⁴³ SELVagnac, jak je tento systém nazýván, je mnohem skrovnější velikosti, na zhruba 100 zapsaných je v něm asi 30 aktivních jedinců. Od SEL Cocagne se liší kromě velikosti také tím, že není oficiálně zapsán na radnici. Nemusí tedy mít žádné zodpovědné osoby jako v případě Administrativní rady. Jeho fungování je mnohem volnější, není v něm mnoho pravidel. Jeho zakladatelé se domnívají, že čím více je lidem ukládáno pravidel a restrikcí, tím více je to infantilizuje a činí nezodpovědné za své vlastní chování. Výhodou malé velikosti systému je právě sociální kontrola. Protože se všichni mezi sebou znají, jakmile se někdo začne chovat nemístně, lidé s ním automaticky přestanou chtít obchodovat a tím ho vlastně donutí odejít, což ve velkém systému, jako je ten v Toulouse, není prostě možné.

mimochodem obojí několikrát stalo), protože jsme s manželkou byli po několik let nejvíce aktivními členy v systému.“ (Rozhovor s Jeanem-René, 25/10/2017)

Podle něj tak, pokud jsou pravidla dobře nastavena, mají alternativní systémy tohoto typu schopnost zbavit lidi strachu z dluhu, což je k jejich fungování nezbytné. Tento názor sdílelo i několik dalších dotázaných. Jedna z pamětnic počátků SEL Cocagne je o tom, že lokální výměnné systémy mají takovou moc, pevně přesvědčena, dodává však, že konkrétně tento systém byl založen na neustálých diskuzích o podstatě a roli peněz a dluhu ve společnosti, které se bohužel z jeho dnešního fungování téměř úplně vytratily. Dokonce, jak dále podotýká, dnes slýchá i takové názory, že diskuze o penězích či dluhu do SEL vůbec nepatří, což jí očividně rozčiluje. Frederick, jiný dlouholetý příslušník výměnného systému a jeho velký příznivec, mi horlivě vysvětloval, jak mu SEL změnil život, mimo jiné i v tom, jak začal nahlížet na dluh. Díky tomu, že si zde vytvořil přátelskou sociální síť, nemá z dluhu strach, jaký měl předtím, protože ví, že zde našel lidi, na které se v případě nouze může spolehnout.

9.3 Jak je to s penězi?

S dluhem jsou neodlučně spjaty také peníze, jak opět obsáhle vysvětluje Graeber [2012]. Peníze podle něj umožňují existenci dluhu, protože že ho lze pomocí nich vyčíslit. Tím se dluh odlišuje od pouhého závazku, který můžeme prostě jen oplatit protislužbou. Zároveň tvrdí, že se peníze objevují také zhruba ve stejnou dobu jako dluh. Nabourává tak obecně přijímané tvrzení z pohledu klasické ekonomie, podle které se peníze vyvinuly z výměnného obchodu, jenž se stal příliš složitým. Ke zjednodušení byly tedy údajně vynalezeny peníze, a až potom všem přišla na scénu úvěrová ekonomika. Graeber [2012: 19-34] však celý tento mýtus výměnného obchodu převrací naruby a tvrdí, že to bylo přesně naopak. Úvěrové systémy podle antropologických zjištění existovaly v oblasti Mezopotámie již zhruba 1000 let před vznikem prvních dochovaných mincí. I celý mýtus výměnného obchodu je podle něj smyšlený a žádný z příběhů imaginárních vesniček, kde lidé mezi sebou směňují prostřednictvím barteru, a který je uváděn ve většině učebnic ekonomie, se nezakládá na pravdě. Tento mýtus byl vytvořen za účelem ustanovení ekonomie jako samostatné vědy jejím zakladatelem Adamem Smithem. Smith potřeboval dokázat, že ekonomie je nezávislým oborem lidské činnosti fungujícím na základě vlastních zákonů. Tvrdil, že trh, peníze a majetek tu byly dávno před politickými institucemi a že tedy tvoří základ společnosti, přičemž výhradní úlohou státu je zajišťovat spolehlivost měny.

Tato kritika všeobecně rozšířeného pojetí vzniku peněz však neznamená, že by způsob směny formou výměnného obchodu vůbec neexistoval, nýbrž že se neodehrával mezi lidmi, kteří se znali, ale výhradně mezi cizinci nebo nepřáteli. Pokud totiž chceme s někým něco směnit a získat tak nad ním materiální výhodu, nemůžeme na něm příliš záležet, protože v takovém případě je výměna považována spíše za dar [Graeber, 2012: 29]. Autor se také domnívá, že výměnný obchod, ať už v jakékoli podobě či rozsahu, se dost možná rozšířil až v moderní době, buď v období různých ekonomických kolapsů (např. v Argentině v roce 2002 či v Rusku v 90. letech) nebo tam, kde jsou lidé zvyklí běžně používat peníze, ale z nějakého důvodu jich zrovna mají nedostatek. Důvodem vzniku nemusí být jen kolaps ekonomický, ale také třeba vážné trhliny v sociální či kulturní sféře, které daná společnost není schopna zajistit (viz. kapitola 7.3).

Důvodem, proč je podle ekonomů mýtus o výměnném obchodu stále tak populární, je fakt, že antropologové prý ještě nepřišli s žádným lepším příběhem o vzniku peněz. Graeber [2012: 41] však argumentuje tím, že to je proto, že není co objevovat, protože peníze nejsou věc, ale matematická kalkulace, způsob, jak proporčně porovnat mezi sebou směňované věci, který je starý jako lidstvo samo [srov. s Lietaer, 2003: 42-54]. To je také podle něj důvod, proč je tak složité vytvořit jejich přesnou definici.⁴⁴

Z výše zmíněného popisu vyplývá nejen, že peníze jsou velice úzce propojeny s dluhem, ale také, že způsob našeho chápání peněz a zacházení s nimi, je, stejně jako dluh, velmi hluboko zakořeněn v našem přemýšlení a jednání. V dnešní komodifikované společnosti, kde se zpeněžují stále nové a dříve naprosto nemyslitelné oblasti života, je pro mnoho lidí pořád těžší představit si jinou formu zacházení s penězi, natož život bez nich. K tomu, abychom byli schopni vytvořit nějakou životaschopnou alternativu ke stávajícímu ekonomickému systému, který je založen na předpokladu neustálého růstu, jenž logicky není nekonečný a tedy udržitelný, je potřeba pokusit se vnímání peněz a zacházení s nimi změnit. Jak se domnívá již několikrát zmiňovaná stoupenkyně doplňkových měn a podobných ekonomických alternativ Margit Kennedy [Web1], mohou být alternativní systémy typu LETS prostorem pro vyzkoušení jiného vztahu k penězům a způsobu směny.

9.4 Odras chápání peněz ve výměnném systému

Jedním z témat, na které jsem se v rámci výzkumu zaměřila, byl vztah jednotlivých členů výměnného systému k penězům a to, jak se tento vztah promítá do nakládání s místní

---

⁴⁴ Podrobněji o různých definicích a teoriích vzniku peněz píše např. Bartůšková [2007: 10-18].

virtuální měnou (cocagne), případně jestli se díky účasti na systému jejich vztah k penězům nějak změnil. Většina dotazovaných uvedla, že nepovažuje svůj vztah k penězům za nijak zvláštní. Často však zaznívala kritika postupující komodifikace různých oblastí života a konzumní společnosti. Společným jmenovatelem při odpovědích byla snaha vyhnout se obecně nadměrné konzumaci a nakupování. Jedním ze tří hlavních cílů při vzniku SEL Cocagne byla také touha vytvořit paralelní, alternativní systém k hlavnímu ekonomickému proudu.⁴⁵ Politická angažovanost vyjádřená právě participací na takovém systému byla především pro generaci zakládajících členů stěžejním důvodem pro zapojení. Několikrát také zaznělo souznění s myšlenkovým proudem hnutí nerůstu, jako životní filozofií v praxi.

Jeden z často zmiňovaných problémů v rámci fungování SEL Cocagne se týkal právě zacházení s penězi, respektive neschopnosti některých lidí oprostít se při používání virtuální měny (cocagne) od běžného zacházení s národní měnou, v tomto případě s eury. Běžným zacházením mám na mysli především střádání cocagní a na druhé straně obavy z jejich přílišného utrácení, které jsou zřetelně vidět například na hojně rozšířeném strachu ze zadlužení, jak jsem detailně popisovala v předchozí kapitole. Virtuální měna zde má sloužit k regulaci výměn a k tomu, aby se předešlo pocitu zadlužení mezi jednotlivými členy. Pravidlem, které bylo zavedeno, aby se zabránilo právě přílišnému hromadění fiktivní měny, je maximální limit + 3000 cocagní. Stejně jako v případě dosažení spodní hranice -2000 cocagní je v takové situaci dotyčným pouze zaslán automaticky generovaný mail s upozorněním na překročení dohodnutého limitu. Protože je však takové upozornění pouze informační, jsou zde lidé, kteří mají například 7000 nastřádaných cocagní. Takový je případ Jêroma, tvůrce internetového systému SEL Cocagne⁴⁶, který si v minulosti „vydělal“ díky nabízeným službám v oblasti informatiky, jež jsou v systému jedněmi z nejvíce žádaných. V nabídce služeb však nenachází ty, které by si představoval, jako například více zeleniny a ovoce, nicméně je si vědom toho, že městský výměnný systém takovou nabídku většinou ze své podstaty zajistit nedokáže (viz. kapitola 9.1).

Ačkoli je zakázáno používat v rámci systému národní měnu, najdou se zde tací, kteří si nechávají za služby platit i v ní, což je většinou ostatními ostře kritizováno.

---

⁴⁵ Zbývajícími dvěma cíli jsou uskutečňování výměny věcí a služeb pomocí virtuální měny a utváření vztahů s druhými lidmi na základě solidarity a vzájemného respektu.

⁴⁶ Systém funguje od roku 2011, předtím byly veškeré výměny i seznamy poptávky a nabídky v papírové podobě. Každý člen měl vlastní notýsek (carnet de richesse), kam si zapisoval své výměny. Na konci roku byly tyto sešity sesbírány a byly redistribuovány nové. Dnes se děje vše automaticky. Systém byl vytvořen na základě torza jiných, dlouho nepoužívaných stránek, které si Jêrome vypůjčil a přetvořil do stávající podoby. Ve Francii je nicméně ke stažení univerzální systém pro LETS s názvem Community forge, původně vytvořený jedním švýcarským výměnným systémem. Každoročně se za jeho užívání musí platit malý poplatek, který však zahrnuje jeho spravování ze strany poskytovatelů. Ke stažení je zde: <http://communityforge.net/>

„Dneska je potřeba být absolutně na pozoru a vysvětlovat všem pořád dokola, že neděláme výměny v penězích, což by mělo být jasné, je to přece všude napsané, ale přesto se tu najdou lidé, kteří si nechají platit napůl v eurech a napůl v cocagních. Nebo nedávno se třeba stalo, že v rámci SEL někdo nabídl práci za eura. Ta osoba, zdá se, vůbec nic nepochopila.“ (Rozhovor s Gillosem, 3/11/2017)

Jedna z informátorek se mi svěřila, že jí úroveň kopírování klasického peněžního systému některými lidmi v SEL Cocagne natolik vadila, že z něj odešla a založila vlastní výměnný systém, ale v mnohem menším měřítku. Zde je přísně zakázáno vyměňovat jakékoli věci, směňovat se smí jen služby. *„Rozhodli jsme se nevyměňovat si zboží, protože to je nesmyslné - lidé vypočítávají, kolik je stály boty v eurech a pak to jen převedou na cocagne. To je kopie klasického obchodování.“ (Rozhovor s Jacqueline, 14/11/2017)*

Na otázku, zdali se po vstupu do SEL nějak změnil jejich vztah k penězům, odpovídali dotazovaní téměř unisono, že si to nemyslí, případně že se o lokální výměnný systém začali zajímat právě proto, že už měli vztah k penězům vyjasněný předem a zapojením si jej pouze potvrdili. Osobně se však domnívám, že i když to v odpovědích nezaznívalo, změna v chápání peněz se projevuje už tím, že jsou lidé schopni uvědomit si fakt, že se pohybují na půdě alternativního ekonomického systému a že virtuální měna není měnou oficiální. Že jsou schopni zbavit se strachu ze zadlužení a nestrádat cocagne v domnělém pocitu výhody nad ostatními. Zpětně si myslím, že fakt, že to v odpovědích nezaznívalo, byl možná způsoben i tím, že jsem nepřesně položila otázku.

Ráda bych zde v souvislosti s virtuální měnou zmínila ještě jednu věc, která mi v kontextu snahy o opuštění logiky stávajícího peněžního systému připadá zajímavá. Jedním z témat našich několika diskuzí s koordinátorkami pražské skupiny Pralets byl také fakt, že v rámci francouzského modelu je virtuální měna (cocagne) pro odměňování lidí, kteří se podílejí na chodu systému, vytvářena v podstatě z ničeho.⁴⁷ Existuje účet, který vygeneruje tuto měnu kdykoli je potřeba, tedy buď v předchozím případě, nebo při vyplácení vstupní „půjčky“ v hodnotě 500 cocagní novým členům, jak mi vysvětlil jeden z informátorů:

„Máme k dispozici tzv. bezednou studnici na výrobu cocagní. Můžeme si jich vyrobit, kolik chceme a kdykoli chceme, to opravdu není problém. Úplně stejně jako to dělají velké

---

⁴⁷ Zajišťování chodu systému znamená účast na návštěvních hodinách (permanences), spolupráce na tvorbě časopisu Pouto, či příprava společných aktivit a setkání.

státy, vyrábějí si peníze navíc, když jich je málo, nebo jako ve hře monopoly, kde nejdříve musíme všichni mít peníze, abychom mohli hrát.“ (Rozhovor s Jêromem, 14/7/2017)

Pražský LET systém je nastaven trochu jinak. Pražce, jak se nazývá místní virtuální měna, kterými jsou odměňování tzv. průvodci⁴⁸, jsou čerpány ze systémovém účtu, který je živen každoročními příspěvky všech jeho členů. Na základě našich diskuzí začali v rámci systému uvažovat o možné změně, inspirované právě toulouským modelem „bezedné studnice“. Návrh byl však většinou zamítnut, jelikož je pro některé členy těžké přijmout fakt, že by (byť virtuální) měna byla tvořena kdykoli by bylo třeba a nebyla by „*kryta poctivou prací*“.⁴⁹ Navíc je zde kladen velký důraz na důvěryhodnost systému pro nově příchozí. To je i důvodem, proč ještě donedávna nebyli průvodci za svou vyčerpávající práci odměňováni, aby nevzniklo podezření, že tuto činnost vykonávají proto, aby se obohatili. Na tomto příkladu je podle mě dobře vidět, nakolik je těžké oprostít se od naší identifikace s prací, jakožto jedné ze základních morálních hodnot, potažmo odlišit vnímání virtuální měny od té oficiální.

---

⁴⁸ Zkušenější členové pomáhající nově příchozím se v systému zorientovat.

⁴⁹ Rozhovor s jednou z pražských koordinátorek, 5/11/2017

10. Zajišťování potřeb

V průběhu celé své práce vycházím z předpokladu, že lokální výměnné systémy zajišťují především sociální funkce a potřebu znovuvytváření komunity, na rozdíl od potřeb ekonomických. Během výzkumu se mi tento předpoklad neustále potvrzoval. Jak jsem podrobně popsala v kapitole č. 7, potřeba navazování sociálních vztahů a pocitu být součástí nějaké komunity byla nejčastěji zmiňovaným důvodem k zapojení se do systému. U některých informátorů hrál důležitou roli také politický aspekt celé věci, byla tím pro ně zajištěna potřeba politicky se angažovat, zaujmout jasné stanovisko proti společnosti konzumu, neboli slovy Stöckelové [2010] potřeba stát se aktérem materiálního působení. Často jsem také slychala jisté zklamání z nesplněných očekávání v oblasti nabídky zboží a služeb, z nenaplnění základních potřeb. „*Když jsem se přidala do SEL, čekala jsem, že budu potřebovat méně peněz, protože mi systém třeba bude schopen zajistit například čerstvou zeleninu nebo vajíčka, ale bohužel tomu tak není.*“ (Rozhovor s Letitií, 18/9/2017)

Kdybychom se na zajišťování lidských potřeb dívali optikou pyramidy potřeb tak, jak ji popsal Abraham Maslow v roce 1943 [Bell, 2004: 31], opravdu by v tomto výměnném systému chybělo uspokojení těch základních. Základními potřebami v jeho pojetí jsou myšleny potřeby fyziologické, jako je jídlo, tekutiny, teplo či spánek, o něco výš pak staví potřebu pocitu bezpečí, lásky, sounáležitosti s ostatními a sebepřijetí. Za „vyšší“ potřeby pak považuje pocit uznání a úcty, potřebu seberealizace a estetického. Bell [2004: 31-33] však takové uspořádání potřeb kritizuje hned z několika hledisek. V první řadě jde o kritiku vnímání potřeb jako hierarchie. Maslow tvrdí, že abychom mohli uspokojit některou z potřeb ve vyšších vrstvách, je třeba nejdříve zajistit ty níže umístěné, tedy kupříkladu abychom měli potřebu studovat a tím se mohli seberealizovat, musíme tak činit s plným žaludkem. Bell [tamtéž] však oponuje tím, že se orientujeme spíše podle momentální situace a reaguje na zmíněný příklad sytého studenta myšlenkou, že jsou zajisté situace, kdy samým strachem z neúspěchu někteří studenti jíst odmítají a staví tak svou aktuální potřebu seberealizace nad potřebu se najíst. Jiným příkladem může být podle něj držení hladovky z politického či náboženského přesvědčení. Současně tvrdí, že v této teorii chybí větší interakce mezi vyššími (duchovními) a materiálními potřebami, které se mohou navzájem ovlivňovat. Jako příklad uvádí situaci, kdy estetická stránka jídla může neutralizovat náš pocit hladu nebo naopak, v případě velkého hladu nám může i jinak odporně vypadající jídlo připadat jako skvělé a chutné. Další nedostatek této teorie shledává v jejím eurocentrismu a přezíravosti k „méně rozvinutým“ národům, které neprošly procesem modernizace, což je postoj typický

pro země západní euroamerické civilizace. Vyšší hodnoty jsou podle něj obvykle spojovány s úrovní rozvoje a civilizovanosti a tak chudší lidé v „rozvojových“ zemích, kteří jsou nuceni zaobírat se spíše níže postavenými potřebami, mohou být v důsledku toho považováni za méněcenné. V posledku Bell [2004: 33] poukazuje na fakt, že teorie potřeb nevysvětluje, proč lidé konzumují více, než by opravdu potřebovali. Kdyby tato teorie bez výjimky platila, nadměrná konzumace by se vůbec nemohla odehrávat. Pokud jsou základní potřeby u movitých lidí zajištěny, měli by se nadále věnovat už jen vlastnímu vzdělávání a seberealizaci a ne konzumovat stále víc, což se ovšem děje zřídka, pokud vůbec.

Viděno z pohledu této kritiky tak může výměnný systém zajišťovat i základní potřeby, které však mohou pro každého představovat něco jiného. Pro někoho, kdo trpí tím, že je vyloučen ze společnosti, může být například potřeba vytvoření sítě sociálních kontaktů v jeho momentální pomyslné hierarchii potřeb na nejvyšším místě.⁵⁰

10.1 Práce načerno aneb vymezení hranic státu

Ono výše zmíněné zklamání z nabídky věcí a služeb, která není schopna pokrýt každodenní potřeby, souvisí s několika dalšími faktory. Pod pojmem každodenních potřeb si většina lidí představovala především možnost sehnat zde čerstvou zeleninu a ovoce, vajíčka a jiné suroviny místního původu, ale také různé základní řemeslné práce typu truhlář, zedník nebo instalatér. I přesto, že se nabídka v těchto oblastech v systému do určité míry objevuje, není právě v případě řemeslných prací možné, aby zde byla ve větší míře, protože jinak by se jednalo o práci načerno. Tento rozpor hrál roli už v době vzniku prvních výměnných systémů ve Francii (viz. kap. 4.2), kdy byl jeden z členů prvního SEL v Ariège žalován Asociací řemeslníků za to, že si nechal v rámci výměnného systému dělat řemeslnické práce na svém domě, což tato asociace považovala za konkurenci a práci načerno. Soudní spor dopadl nakonec ve prospěch žalovaného selisty s tím, že se jednalo o jednorázovou výpomoc a že by dotyčný jinak na potřebné služby neměl dostatek financí. Právě termín jednorázová výpomoc je v tomto ohledu zásadní. Pokud by se jednalo o repetitivní činnost, mohlo by to být považováno za práci načerno. Hranice mezi oběma póly je však velice tenká a někteří z členů přiznávají, že se o práci načerno v mnoha případech

---

⁵⁰ Nové americké výzkumy ukazují, že osamělost je pro zdraví škodlivější, nežli obezita nebo kouření. Sociálně izolovaní jedinci vykazují podle vědců až o polovinu větší riziko předčasného úmrtí než lidé pohybující se častěji ve společnosti. Lidé bez přátel jsou prý také náchylnější k srdečním záchvatům a mrtvicím, protože je samota stresuje, čímž se zvyšuje krevní tlak a množství tuku v tepnách. V kontextu stárnoucí evropské populace poukazují na fakt, že by se lidé měli na důchod připravit nejen finančně, ale také společensky, protože pracovní prostředí je stále největším zdrojem sociálních kontaktů. Současně však dodávají, že se tento problém netýká jen lidí v důchodovém věku, ale i věkového rozmezí 18-34 let. Hovoří dokonce o epidemii osamělosti, které už teď čelí mnoho států. [Web6]

jedná, nicméně z pohledu státu v tak malé míře, že se o to (možná prozatím) nezajímá. Obavy z nařknutí z černé práce a také fakt, že je v SEL Cocagne zakázáno nabízet své vlastní řemeslo a dělat si tak reklamu, jsou však důvodem, proč je nabídek v této oblasti poměrně málo.

Za fakt, že francouzský stát nejeví o lokální výměnné systém zájem, je zodpovědná právě malá míra jejich rozšíření i relativní ekonomická neefektivnost. Na příkladech z historie, jako byly doplňkové měny ve 30. letech v Německu, Rakousku či o něco později ve Francii a Spojených státech, je zřetelně vidět, že pokud se nějakému pokusu o alternativní ekonomický systém začne dařit příliš, stát neváhá ho ukončit (viz. kapitola 4.1). V tomto smyslu se vyjádřila i jedna z informátorek a dlouholetá členka SEL Cocagne:

„Řeknu ti to asi takhle: my jako SEL bychom se měli snažit nebyť státu moc na očích. Kdybychom ukazovali naše aktivity moc hlasitě a viditelně, pak bychom, předpokládám, dříve nebo později narazili. Mám ale pocit, že v míře, v jaké to existuje dnes, to vyhovuje oběma stranám, nám i státu, protože mu tím vlastně poskytujeme službu, když tak trochu regulujeme sociální problémy. Ale kdyby to bylo moc vidět, myslím, že by to zakázali, stejně jako například ve 30. letech v Rakousku a Německu. Ale naopak v Argentině, kde byla v letech 2000 obrovská krize, a kde tenhle systém fungoval velice dobře, tam stát ani nedutal, protože jinak by ty lidi umřeli hladem! Tam byla dokonce tištěná paralelní měna.“
(Rozhovor s Monique, 18/7/2017)

10.2 Nabídka, poptávka a pravidla jejich fungování jako zdroj inspirace

Nedostatek čerstvé zeleniny, ovoce a dalších surovin, který je taktéž předmětem kritiky a příčinou zklamání, je zčásti způsoben tím, že se jedná o výměnný systém městského typu, kde nemá tolik lidí vlastní zahrádku, na rozdíl od vesnických systémů, kde takové výměny převládají. V toulouském systému je největší objem výměn v oblasti **péče o tělo** (29%, 300 výměn za rok)⁵¹, zahrnující nejrůznější druhy masáží, kadeřnické služby, meditace či relaxačních cvičení, následují výměny v oblasti **jídla**, jejímž obsahem jsou různé kurzy vaření, hotová jídla nebo právě vlastní produkty ze zahrady (11%, 111 výměn ročně); dále výměna **věcí** (9%, 95 výměn za rok); **různé** nabídky typu překladů a korektury textů nebo třeba propůjčení vlastní adresy (8%, 84 výměn/rok); **kutilství** zahrnující řemeslné práce či výpůjčky náradí (7%, 68 výměn/rok); **informatika** (7%, 68 výměn/rok) a další.⁵²

⁵¹ Statistické údaje jsou za rok 2016.

⁵² **Zahrada** (7%, 71 výměn/rok); **kurzy** všeho druhu (4%, 38 výměn/rok); **šití** (4%, 46 výměn/rok); oblast **bydlení**, zahrnující především pomoc s úklidem a stěhováním (3%, 31 výměn/rok); **hlídání dětí a zvířat** (2%,

V souvislosti s potřebou oživit a vyvážit množství nabídky a poptávky bylo zavedeno pravidlo maximálně 3 položek od každé. Při zápisu jsou tak nováčci povinni uvést 3 poptávané a 3 nabízené služby či objekty, přičemž následně si je mohou libovolně měnit, jejich počet však dohromady nesmí přesáhnout šest. Pravidlo bylo zavedeno postupem času z několika důvodů: zaprvé bylo jeho smyslem donutit lidi zamyslet se nad tím, co opravdu potřebují a co mají čas nabídnout; zadruhé bylo potřeba omezit často enormní počet nabídky a poptávky při jejich zadávání do nově zavedeného internetového systému; a zatřetí šlo o snahu šetřit tištěným papírem, protože před vznikem internetového systému byl seznam nabízených a poptávaných služeb a věcí vždy znovu tištěn na obyčejný papír.

Zmíněné pravidlo bylo velkou inspirací pro pražský LETS, který jej na základě naší komunikace zavedl do svého fungování. I v jejich případě je nově nastavený limit snahou donutit jednotlivé členy k hlubšímu zamyšlení nad tím, co opravdu potřebují a co mohou nabídnout a zároveň pobídnout neaktivní členy k nějaké činnosti, protože momentálně žádné pravidlo nastavené nemají. Jeho zavedení by také mohlo přispět k omezení množství nabízených věcí, protože, jak mi bylo vysvětleno, jedním ze současných neduhů pražského systému, je převaha nabízených věcí nad původně zamýšlenou výměnou služeb.

11. Závěr

Cílem této práce bylo pomocí metod etnografického výzkumu detailně zmapovat fungování lokálního systému výměnného obchodu v Toulouse. Při vstupu do terénu jsem vycházela jednak z předpokladu, že hlavním přínosem těchto systémů je sociální aspekt, přičemž ekonomická rovina zůstává v pozadí, ale také z teze, že mohou představovat prostor, ve kterém lze zakoušet nové podoby směny a vztahu k penězům a dluhu. Snažila jsem se o holistický popis dané skupiny, přičemž okruh mého zájmu se pohyboval kolem zjišťování důvodů pro zapojení jednotlivých členů do systému; typu problémů, s kterými se systém potýká a jak se je snaží řešit; jak je z pohledu skupiny i jednotlivých členů nahlíženo na fenomén dluhu; jak jsou zde vnímány peníze a jak se vztah k nim promítá do zacházení s virtuální měnou. Současně mne zajímalo, jaké potřeby daný systém jeho členům dokáže zajistit a jestli má tato alternativa určitou moc měnit díky svému fungování lidské vnímání dluhu, vztahu k penězům a směny. Mým záměrem bylo přinést zahraniční pohled na tuto tematiku, který by mohl být přínosem pro české prostředí, což se také během výzkumu potvrdilo.

Pro lepší pochopení vývoje lokálních systémů výměnného obchodu i zahraničního kontextu jsem na úvod práce zařadila pohled do historie. Na několika příkladech doplňkových měn z první poloviny 20. století, jež byly myšlenkovými předchůdci LETS, je jasně vidět, že pokud míra úspěšnosti přesáhne určitou mez, jsou podobné alternativy z pohledu státu nadále nepřipustné. Vznik novodobých lokálních výměnných systémů ve Francii se datuje do první poloviny 90. let a je neodlučně spjat s aktivistickým prostředím kolem Pierra Rabhi, který je dodnes výraznou osobností ekologického hnutí. První francouzské výměnné systémy se nechaly inspirovat anglickou tradicí LETS, navázaly na ni a přizpůsobily ji místním podmínkám. Jejich členská základna se utvářela v rámci ekologického a anarchistického hnutí, navazujících na hnutí hippies, jehož stoupenci přicházeli do oblasti Ariège na úpatí Pyrenejí, kde vznikl první výměnný systém, již od 70. let z různých koutů Evropy. Společně sdíleli kritiku konzumní společnosti a hledání nových životních alternativ, mimo jiné právě ve vztahu k penězům, jež se zhmotnila ve vznik prvního lokálního výměnného systému.

Nejčastěji zmiňovaným důvodem pro participaci na této alternativě byla potřeba navazování sociálního kontaktu a pocitu být součástí nějaké komunity. Ač neexistují žádné statistické informace o ekonomické situaci jednotlivých členů, z rozhovorů i pozorování vyplynulo, že nezanedbatelnou část tvoří lidé, kteří se z nějakého důvodu ocitli na okraji

společnosti; buď následkem dlouhodobé nemoci, nezaměstnanosti, prekérní pozice v zaměstnání nebo dozrání do důchodového věku. Prostřednictvím LETS se tak tito lidé snaží najít odpověď na negativní důsledky individualizace ve společnosti. V tomto ohledu se také většina dotazovaných cítila saturována, což odpovídá i zjištění jiných výzkumů na toto téma [viz. např. Bartůšková, 2007; Aldridge; Patterson, 2002; Fraňková; Kala; Labohý; Fousek, 2013]. Především pro starší členy výměnného systému, kteří jsou pamětníky jeho počátků, byl důležitý politický aspekt celé věci a vědomí, že jsou součástí platformy, která se kriticky vymezuje proti hlavnímu ekonomickému proudu. Pro jiné představovala tato aktivita svobodné pole pro experimentování bez přítomnosti peněz, ve kterém si mohou vyzkoušet nové dovednosti a ohodnotit tak sami sebe mimo pracovní trh nebo nabýt pocitu vlastní užitečnosti, který z nějakého důvodu pozbyli. Často zaznívalo také volání po „lidštější“ podobě směny a hodnotách jako solidarita, důvěra, rovnost, reciprocita a otevřenost. Nabyla jsem dojmu, že lidé jsou unaveni ze silně konkurenčního prostředí a stále se rozrůstající komodifikace různých oblastí života, a proto chtějí vytvářet prostor, který by byl od těchto vlivů oproštěn. Lokální systémy výměnného obchodu lze také nahlížet optikou nových societ, jak o nich mluví Macnaghten a Urry [1998].

Problémy, s kterými se zkoumaná skupina potýká, jsou nejčastěji způsobeny neschopností oprostít se od reflexů převládajících ve většinové společnosti. O řešení interních problémů v podobě různých nedorozumění v průběhu směny nebo při nespokojenosti s poskytovanými službami se starají každým rokem nově volení mediátoři. Překážky hladšímu průběhu výměn, a aplikace hodnot brání především přehnaně velké ego některých členů, s kterými se nedá diskutovat ani rozumně vyjednávat, touha po moci, soutěživost a nedostatek respektu a důvěry. Nejvíce se však, často nevědomé mechanismy přenášené z většinové společnosti, promítají do pojetí dluhu a hospodaření s virtuální měnou (cocagne). Zde je velmi patrný strach některých členů ze zadlužení, který je často doslova blokuje v dalším obchodování, či naopak hromadění virtuální měny v domnění, že se obohatí. Takto obohacení jedinci nicméně často zjišťují, že nemají nashromádané cocagne za co utratit, s čímž souvisí jistá nevyváženost nabídky a poptávky, která je však zčásti dána podstatou městského typu výměnného systému. Lidé bývají zklamáni nedostatkem „základních“ potřeb, pod kterými si nejčastěji představují čerstvé a lokální suroviny či řemeslnické práce. Čerstvá zelenina, ovoce či domácí suroviny se objevují spíše v nabídce vesnických výměnných systémů, kde lidé mají možnost výpěstků z vlastní zahrady. Hojně požadované řemeslnické práce jsou zase limitovány hrozbou nařčení z práce načerno a soudním sporem, který už se v minulosti několikrát objevil. Za účelem větší vyváženosti

nabídky a poptávky a také pobídnutí neaktivních členů, bylo postupem času zavedeno pravidlo povinnosti nabízet maximálně tři služby či věci a poptávat to samé množství. Jedním z nejpálčivějších problémů, s kterými se SEL Cocagne potýká, je stárnutí členské populace a nedostatek mladých, kteří by systém „převzali“. Tento problém se netýká jen mnou zkoumaného systému, nýbrž jde o problém celonárodní. Na hledání jeho řešení byla dokonce zřízena pracovní skupina v rámci mezinárodního setkání lokálních výměnných systémů InterSEL, který se každoročně koná ve Francii.

Názory na pojetí dluhu byly velmi různorodé. Předně mi bylo vysvětleno, že namísto pojmu dluh se ve skupině užívá termín závazek. K osvobození od pocitu zadlužení vůči ostatním zde slouží právě virtuální měna. Strach ze zadlužení, jakožto jeden z převládajících reflexů z většinové společnosti je zde však i přesto velmi citelný a může být příčinou problémů s obchodováním. Ti, kterým se tohoto strachu nepodařilo zbavit, pohlížejí také velmi negativně na jedince, jejichž účet je v pasivních hodnotách a již bývají často nařčeni ze zneužívání systému. Současně zde ale zaznívaly názory, že pokud jsou pravidla systému dobře nastavena či pokud se o problematice dluhu a peněz neustále diskutuje, mají lokální systémy výměnného obchodu schopnost měnit vnímání těchto fenoménů. Systémové řešení dluhu je ošetřeno maximální spodní hranicí – 2000 cocagní. V momentě, kdy je dosaženo limitu -1500 cocagní, je povinností Administrativní rady, jakožto výkonného orgánu SEL Cocagne, dotyčného kontaktovat a snažit se mu nějakým způsobem pomoci, například s oživením jeho nabídky. V případě, že se do roka nic nezmění, je takový člen ze systému vyhozen.

Z výzkumu také vyplynulo, že většina informátorů nevnímá svůj vztah k penězům nijak specificky, zároveň ale společným jmenovatelem odpovědí byla kritika nadměrného konzumu ve společnosti a snaha se oproti němu vymezit. Vztah k penězům se prostřednictvím účasti na lokálním výměnném systému podle jejich výpovědí nezměnil, často se do něj zapojili právě proto, že už měli tento vztah vyjasněný a vyznávali určité hodnoty, které souznily s těmi, které propagoval právě SEL. Já se nicméně domnívám, že určitý posun ve vnímání peněz je patrný již ve schopnosti některých členů oprostít se od pojmání peněz a dluhu, jako je tomu v klasickém peněžním systému, a nebát se zadlužení či naopak utrácení nastřádaných cocagní. Fakt, že to ve svých odpovědích informátoři nerefletovali, mohl být způsoben také tím, že jsem nepřesně formulovala otázku.

SEL Cocagne dokáže velmi dobře zajistit svým členům potřebu navazování sociálních kontaktů a pocitu náležitosti k nějaké komunitě lidí. Také potřeba seberealizace,

skýtající zkoušení nových dovedností bez přítomnosti peněz, zde dopadá na úrodnou půdu, stejně jako v některých případech vyjádřená potřeba politicky se angažovat a vymezit se proti tolik kritizované konzumní, komodifikované společnosti. Příležitostně se ozývalo zklamání z nesplněných očekávání týkající se nezajištění základních potřeb. Jak jsem uvedla výše, pod tímto pojmem si mnozí lidé představují především lokální suroviny, čerstvou zeleninu, ovoce a různé řemeslnické práce. Z pohledu Bellovy [2004] kritiky hierarchie potřeb v podobě, v jaké ji navrhl Abraham Maslow, však tento systém může pro někoho představovat zajištění základních potřeb, které jsou zrovna v jeho pomyslné pyramidě na prvním místě.

Za největší přínos celé práce považuji získání zahraničního pohledu a informací, které, jak se v průběhu výzkumu ukázalo, mohou být cenné pro české LETS. V druhé polovině mého terénního pobytu jsem byla přizvána k virtuálnímu setkání s koordinátory většiny skupin českých LETS, abych jim představila svůj projekt a dosavadní zjištění. Diskuze byla přínosná nejen pro české koordinátory, ale i pro mne, protože jsem díky ní získala nové podněty a otázky ke zkoumání, na které jsem se dále ve výzkumu zaměřila. I poté jsem však zůstala v kontaktu s dvěma pražskými koordinátorkami, s kterými jsem průběžně diskutovala svá zjištění a které na základě naší komunikace snažily prosadit ve své skupině několik organizačních změn. Konkrétně v případě návrhu na zavedení maximálního limitu 3 nabízených a 3 poptávaných služeb a věcí se jim to i podařilo. Dalším praktickým přínosem naší komunikace je možné budoucí zapojení některých členů (nejen) pražského systému do projektu *Cesta lokálního výměnného systému (Route de SEL)*⁵³, který poskytuje jeho účastníkům možnost ubytování ve Francii i v zahraničí a jehož jedinými podmínkami jsou členství v nějakém lokálním systému výměnného obchodu a alespoň minimální znalost jednoho ze světových jazyků.

Za pozitivum plynoucí z naší komunikace označila jedna z koordinátorek také fakt, že díky ní dokázala nahlédnout české LETS v širším historickém a společenském kontextu. Francouzské výměnné systémy vzešly z generace, která byla politicky aktivní v období sociálních protestů v roce 1968 a která cítila silnou potřebu společenské transformace. Podle mnou nabytého dojmu je dost možná tato alternativa v její dnešní podobě tak trochu u konce s dechem. Příčiny tohoto stavu je možné hledat mimo jiné v neschopnosti navázání mezigeneračního dialogu a minimu mladých lidí, kteří se konkrétně o tento systém zajímají.

---

⁵³ Každý nově příchozí po zaplacení ročního členského příspěvku ve výši 7 eur obdrží poukázku na dvě noci zdarma. Po jejím vyčerpání stojí jedna noc 60 jednotek jakékoli virtuální měny. Podrobnější informace lze najít zde: <http://route-des-sel.org/>

Jiným důvodem by mohlo být podle jedné z pražských koordinátorek odlišné nastavení společnosti, které je důsledkem různého historického vývoje. Je možné, že se česká společnost momentálně nachází uvnitř společenského přerodu, kterým ta francouzská procházela právě na konci 60. let, a výměnné systémy jsou této transformace součástí, kterou už posledně jmenovaná v takovéto podobě nepotřebuje. Pravdivost této domněnky asi ukáže teprve čas, protože je těžké hodnotit historické události s odstupem, pokud je právě prožíváme.

Úplným závěrem bych chtěla říct, že pro mne celý výzkumný proces v cizí zemi znamenal velkou zkoušku, ale také nesmírné obohacení i v osobní rovině.

Seznam použitých zdrojů:

Knižní publikace a časopisecké zdroje:

ABU GHOSH, Y., STÖCKELOVÁ, T. (eds.). 2013. Úvahy o etnografii: Od dogmatu k heterodoxii. In ABU GHOSH, Y., STÖCKELOVÁ, T. (eds.) *Etnografie: Improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: SLON. ISBN 978-80-7419-148-0.

ALDRIDGE, T., J., PATTERSON, A. Let's get real: constraints on the development of Local Exchange Trading Schemes. *Sheffield Hallam University Research Archive (SHURA)* [online] 2002, Area 34 (4) [cit. 2017-18-12] s. 370-381. Dostupné z: <http://shura.shu.ac.uk/1295/>

BAUMAN, Zygmunt. 2002. *Tekutá modernost*. Překlad Blumfeld S., M. 1. vyd. Praha: Mladá Fronta. ISBN 80-204-0966-1.

BAUMAN, Zygmunt. 1999. *Individualizovaná společnost*. Překlad Martin Ritter. Praha: Mladá Fronta. ISBN 80-204-1195-X.

BAUMAN, Zygmunt. 1999. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Překlad Jana Orgocká. Praha: Mladá Fronta. ISBN 80-204-0817-7.

BAUMAN, Zygmunt. 2004. *Myslet sociologicky*. Překlad Jana Orgocká. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 80-86429-28-8.

BAUMAN, Zygmunt. 2003. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, ISBN 80-86429-23-7.

BECK, Ulrich. 2004. *Riziková společnost. Na cestě k jiné modernitě*. Překlad Otakar Vochoč. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-32-6.

BELK, Russel. Sharing. *Journal of consumer research* [online] Feb. 2010, vol. 36., iss. 5 [cit. 2017-14-12] s. 715 -734. Dostupné z: <http://www.cs.cmu.edu/~jhm/Readings/612649.pdf>. ISSN 1537-5277.

BLANC, Jérôme; FARE, Marie. Les monnaies sociales en tant que dispositifs innovants: une évaluation. *HAL archives-ouvertes.fr* [online] Jun. 2010, Luxembourg. [cit. 2017-11-8]. Dostupné z [<file:///C:/Users/evizna/AppData/Roaming/Mozilla/Firefox/Profiles/06h275g1.default-1476293369865/zotero/storage/VHWAJPKT/document.pdf>](file:///C:/Users/evizna/AppData/Roaming/Mozilla/Firefox/Profiles/06h275g1.default-1476293369865/zotero/storage/VHWAJPKT/document.pdf).

BLANC, Jérôme. Classifying „CCs“: community, complementary and local currencies' types and generations. *International journal of community currency research*. [online] 2011, vol. 15, iss. D 4-10 [cit. 2017-11-8] Dostupné z <https://ijccr.files.wordpress.com/2012/05/ijccr-2011-special-issue-02-blanc.pdf>.

ISSN 1325-9547.

BOURDIEU, Pierre. La précarité est aujourd'hui partout [online]. 1997 [cit. 2017-10-24]. Dostupné z: http://natlex.ilo.ch/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---actrav/documents/meetingdocument/wcms_161352.pdf.

COLLOM, Ed. Motivations and differential participation in a community currency system: the dynamics within a local social movement organization. *Sociological forum*. [online] 2011, vol. 26, iss.1 [cit. 2017-11-11] Dostupné z <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.454.5655&rep=rep1&type=pdf>.

ISSN 1573-7861.

DAŇHEL, Jaroslav. Knihy prokazující lidskou iracionalitu při ekonomickém rozhodování a vady Teorie racionální volby. *Politická ekonomie* [online] 2015, iss. 6. [cit. 2017-23-12]. Dostupné z: <https://ideas.repec.org/a/prg/jnlpol/v2015y2015i6id1022.html>

DISMAN, Miroslav. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0139-7.

FOUSEK, Jan; FRAŇKOVÁ, Eva; KALA, Lukáš; LABOHÝ, Jan. Let's start a new LETS: Learning from a case study in Brno, Czech Republic. *Envigogika* [online]. Dec. 2013, vol.8, iss. 4. [cit. 2017-11-8]. Dostupné z <https://www.envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/viewFile/406/534>. ISSN 1802-3061.

FROMM, Erich. 1992. *Mít nebo být?* Praha: Naše vojsko. ISBN 80-206-0181-3.

GRAEBER, David. 2012. *Dluh: prvních 5000 let*. Překlad Lenka Beranová. Brno: BizBooks. ISBN 978-80-265-0044-5.

HAMMERSLEY, Martyn; ATKINSON, Paul. 1995. *Etnography. Principles in practice*. 2.vyd. London: Routledge. ISBN 0-415-08664-7.

HENDL, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.

JELÍNEK, Petr; KONEČNÝ, Alois; SZALAY, Zsuzsanna, Eszter. Local Exchange trade systems in the central european post communist countries. *International Journal of Community Currency research*. [online] 2012, vol. 16 (D). [cit. 2017-14-11] s. 116-123. Dostupné z: <https://ijccr.files.wordpress.com/2012/07/ijccr-2012-jelinek.pdf>. ISSN 1325-9547.

KENNEDY, Margit. 2015. *Occupy Money. Abychom v budoucnu my všichni byli vítězi*. Dolní dvořiště: P.R.A.A. s.r.o. ISBN 978-80-260-8182-1.

KONOPÁSEK, Zdeněk. Co si počít s počítačem v kvalitativním výzkumu: Program Atlas/ti v akci. *Biograf* [online] 1997, 12, 106 odst. [cit. 2017-03-12] Dostupné z: <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=839>

LAACHER, Smaïn. 2003. *Les SEL: Une utopie anticapitaliste en pratique*. Paris: La Dispute. ISBN 2-84303-072-2.

LIBROVÁ, Hana. 2003. *Vlažní a váhaví: kapitoly o ekologickém luxusu*. Brno: Doplněk. ISBN 80-7239-149-6.

LIBROVÁ, Hana. 1994. *Pestří a zelení: kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Brno: Veronica. ISBN 80-85368-18-8.

LIBROVÁ, Hana. Individualizace v environmentální perspektivě: sociologické rámování mění pohled a plodí otázky. *Sociologický časopis/ Czech Sociological review* [online] 2010, Vol. 46, No. 1 [cit. 2017-17-12] s. 125-152. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/d5ffaea654d32cc40f303ed006d9f8aab9c7d244_LIBROV_ASc2010-1.pdf

LIETAER, Bernard. 2003. *Budoucnost peněz. Vytvářet udržitelný blahobyť, pracovní příležitosti a rozumnější svět*. Překlad Mikuláš Hučko. Košice: Paradigma.sk. ISBN 80-968603-3-X.

LONGHURST, Noel; SEYFANG, Gill. Growing green money? Mapping community currencies for sustainable development. *Ecological economics*. [online] Feb. 2013, vol. 86 [cit. 2017-11-11] str. 65-77. Dostupné z: <http://base.socioeco.org/docs/seyfang-longhurst-green-money-scorai-2013.pdf>. ISSN 0921-8009.

MACNAGHTEN, P., URRY, J. 1998. *Contested natures*. London: SAGE Publications. ISBN 07619-5313-2.

MANIATES, Michael, F. Individualization: Plant a Tree, Buy a Bike, Save the World? *Global Environmental Politics* [online] 2001, vol. 1, iss. 3. [cit. 2017-12-12]. Dostupné z: <https://www.mitpressjournals.org/doi/10.1162/152638001316881395>

MAUSS, Marcel. 1999. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-77-X.

MIOVSKÝ, Michal. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 80-247-1362-4.

NOVÁK, A. 2013. Zahrádkářské osady v reflexivní modernitě: Sociologická reflexe In:

GIBAS, P. a kol. 2013. *Zahrádkové osady: Stíny minulosti, nebo záblesky budoucnosti?* Praha:

FHS UK, s. 13 – 26. ISBN 80-87398-30-2.

RITZER, George. 1996. *Mcdonaldizace společnosti: výzkum měnící se povahy soudobého společenského života*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0571-4.

SOKOL, Jan. 2015. *Moc, peníze a právo*. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-638-3.

STÖCKELOVÁ, Tereza. 2010. Spočítej a panuj: De/politika kalkulace. In: BĚLOHRADSKÝ, V. a kol. 2010. *Kritika depolitizovaného rozumu. Úvahy (nejen) o nové normalizaci*. 1. vyd. Všeň: Grimmus. s. 61-76. ISBN 978-80-902831-6-9.

WIDLOK, Thomas. Sharing. Allowing others to take what is valued. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* [online] 2013, Vol. 8, No.2 [cit. 2017-22-12] s. 11-31. Dostupné z: <http://www.journals.uchicago.edu/doi/pdfplus/10.14318/hau3.2.003> ISSN 2049-1115.

ZAGATA, Lukáš. Czech LETS (empirical study on local complementary currencies in the Czech republic). *Agricultural economics*. [online] 2005, vol. 51, iss. 6. [cit. 2017-11-14] s. 271-278. Dostupné z: <http://www.agriculturejournals.cz/publicFiles/58267.pdf>.

Diplomové práce:

BARTUŠKOVÁ, Šárka. 2007. Let's go? Lokální systémy výměnného obchodu a jejich přínos pro lokální komunity a jejich rozvoj v České republice. Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze.

BUHAJOVÁ, Lucie. 2010. Ověření využitelnosti softwaru ATLAS.ti pro literární vědu. Diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci.

Internetové zdroje:

Web1: <https://www.advojka.cz/archiv/2013/3/slepa-skvrna-systemu> 13.11.2017 23:20:00

Web2: JOHANISOVÁ, Nad'a. 1999. Zkratky, Třetí díl: tištěné peníze. <http://www.sedmagerace.cz/text/detail/zkratky-3> 5.12.2017 18:58:45

Web3: www.slowmovement.com

Web4: KOUŘIL, Vít; MIESSLER, Jan. 2008. Spomal', máš privysokú rýchlosť. <http://www.sedmagerace.cz/text/detail/spomal-mas-privysoku-rychlost> 1.10.2017 13:24:29

Web5: <https://www.downshiftingweek.com/>

Web6: <https://magazin.aktualne.cz/veda/samota-je-horsi-nez-obezita-tvrdi-studie-socialni-izolace-mu/r~15b87b1a7b7411e784840025900fea04/>

NOVOTNÁ, Hedvika; ŠŤOVÍČKOVÁ, JANTULOVÁ, Magdaléna. 2014. Prezentace ke kurzu Metody kvalitativního výzkumu, dostupné z: <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=839>

Přílohy

Příloha č. 1: Otázky k rozhovorům

1. Jak jste se k SEL dostal? Od koho a kdy jste se o systému dozvěděl?
2. Proč si myslíte, že je organizace tohoto typu zapotřebí v dnešní společnosti?
3. Proč jste se do něj zapojil/a vy osobně?
4. Co je předmětem Vaší směny?
5. S jakými problémy se potýkáte v rámci fungování skupiny a jak je řešíte?
6. Naráží skupina při svém fungování na problémy se zákonem?
7. Jaká je vnitřní struktura organizace? Jakým způsobem rozhodujete v rámci skupiny?
8. Existují ve skupině nějaké kontrolní mechanismy proti zneužívání?
9. Jak je ve skupině nahlíženo na fenomén dluhu a jak se s ním pracuje?
10. Jak chápete vy sám/sama fenomén dluhu? Změnilo se v průběhu Vaší participace ve výměnném systému nějak jeho chápání?
11. Změnil se v průběhu Vašeho působení ve skupině Váš vztah k penězům? Pokud ano, jak?
12. Jakou část vašich potřeb pokrývá výměnný systém?
13. Co je pro Vás největším přínosem díky zapojení se do této aktivity?
14. Co podle Vás brání jejímu lepšímu fungování?

Příloha č. 2: Charta SEL Cocagne

SEL je výměnný systém, který se snaží být alternativou k současnému ekonomickému systému. Svou reflexí a svými činnostmi se podílí na změně směrem k spravedlivější společnosti, ve které lidé respektují životní prostředí i sebe navzájem.

Stát se členem SEL znamená:

Článek 1 – Prohlásit: „Vztah je důležitější než zboží“

Článek 2 – Výměna probíhá vždy s respektem k druhým a s ohledem na vzájemný i kolektivní zájem. Hodnota výměn je založena na jednotce času a vyjádřena v lokální virtuální měně, bez jakéhokoli vztahu k většinovému peněžnímu systému.

Článek 3 – Odhalit, uznat, zhodnotit a předat znalosti, dovednosti a zkušenosti prostřednictvím výměny, spolupráce, solidarity, reciprocity a vzájemného respektu.

Článek 4 – Vyvíjet a zkoušet nové nápady v duchu transformace společnosti a demokracie, s vědomím individuální a kolektivní odpovědnosti.

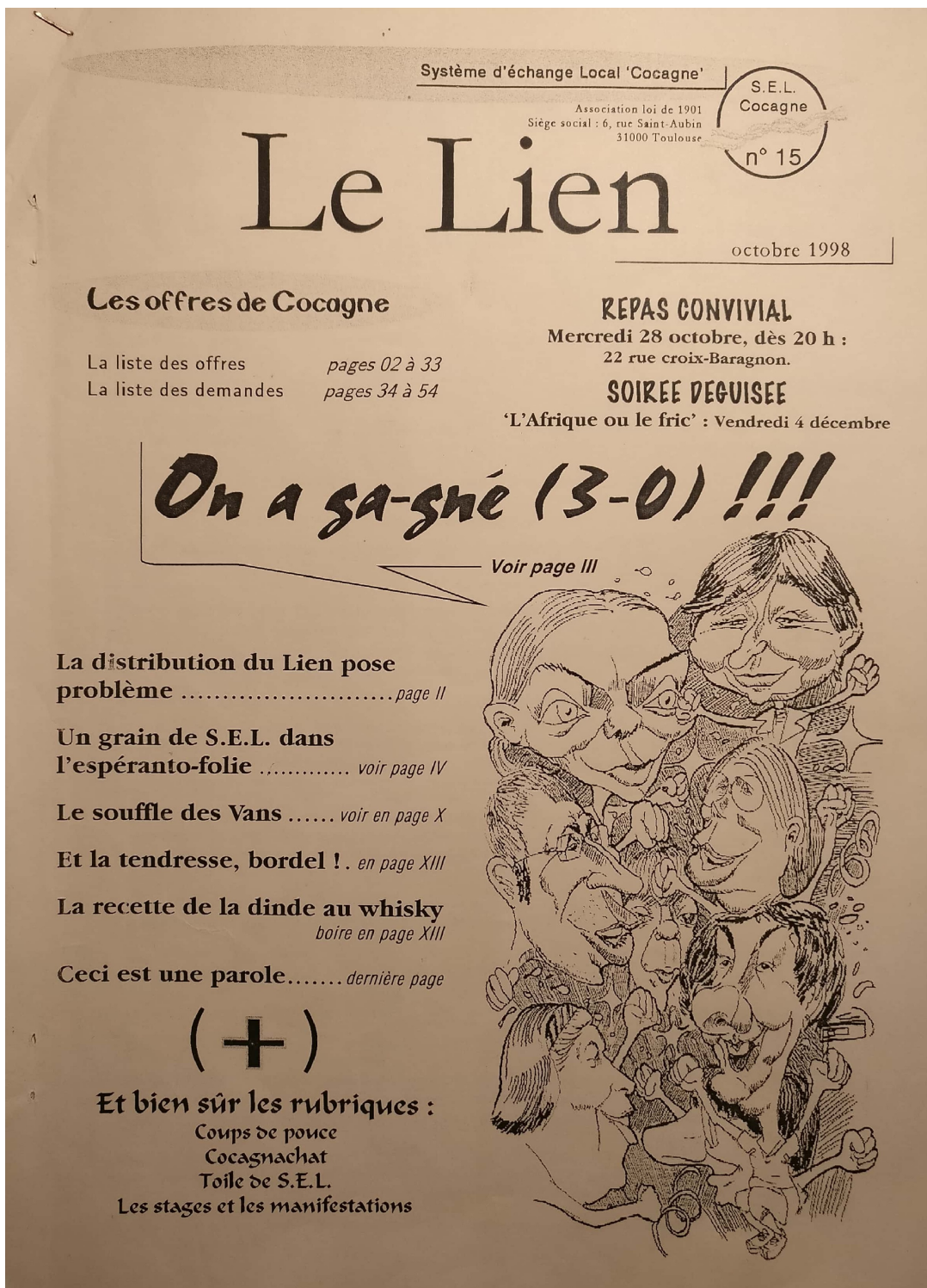
Článek 5 – Být si vědom vlastního dopadu na životní prostředí. Vyvarovat se plýtvání a nadměrné konzumace.

Článek 6 – Fungovat v naprosté nezávislosti na politických stranách, náboženských hnutích nebo sektách, za účelem zabránění jejich vlastní propagace. Vyloučit jakékoliv diskriminační chování.

Každý SEL je zdrojem rozvoje individuálních hodnot, kde se objevují nové síly aspirující k vybudování rovnoprávnější a přátelštější společnosti, ve které každý najde své místo.

„Setkání s druhým má cenu všeho zlata na světě“

Příloha č. 3: Titulní strana časopisu Pouto (Le lien)

Fakulta humanitních studií UK

katedra magisterského oboru

Sociální a kulturní ekologie

U Kříže 8/661, 158 00 Praha 5-Jinonice

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly: Bc. Eva Lédlová
  2. Osobní číslo (UKČO): 56840794
  3. Rok imatrikulace na FHS UK (bak. studium, jinak mag. studium): 2013
  4. Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK (alespoň měsíc, rok): 23. 9. 2013
  5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny: Husitská teologická fakulta UK, Sociální pedagogika, Bakalářská práce na téma Problematika zařízení pro děti-cizince v ČR, 2013
  6. Předběžný název DP: LETS jako reálná alternativa?
  7. Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]): Současná společnost nyní prochází obdobím velkých krizí a změn v mnoha oblastech. Jednou z nejvíce diskutovaných je oblast ekonomická, k čemuž přispěla také světová ekonomická krize v roce 2008. Na vlastní oči jsme v posledních pár letech mohli pozorovat, jak se vyspělé státy eurozóny propadají do ekonomické deprese, která byla často provázána obrovskými sociálními nepokoji lidí, bouřících se proti „politice škrťů“, namířené především do sociální oblasti. Stále častěji se ozývají hlasy, hovořící o nefunkčnosti současného ekonomicko-politického uspořádání a potřebě jeho změny. Už méně hlasů se však ozývá s návrhem nějakého konkrétního řešení. Jedno z takových konkrétních řešení pro mne představují *lokální systémy výměnného obchodu*, tzv. LETS, které v sobě propojují jak snahu o získání vyšší životní úrovně místní komunity, navázání zpřetrhaných sousedských vztahů, probuzení lidské kreativity ale také šetrnější přístup k životnímu prostředí, částečné řešení rostoucího problému nezaměstnanosti nebo prostě jen mnohem zábavnější obchodování. Ve výčtu pozitivních aspektů LETS systémů bych mohla pokračovat, existují nicméně také jistá omezení a překážky, na které místní komunity narážejí ve střetu s uspořádáním vnějšího světa, jako je otázka placení daní nebo nároku na sociální podporu. Vzhledem k faktu, že alternativních ekonomických systémů v různých podobách mimo jiné přibývá v období krize, považuji jejich studium za užitečné, protože se mi nezdá, že bychom spěli k lepším zítřkům, spíš naopak.
  8. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]): Výzkum v rámci vybrané skupiny LETS – tři varianty: 1) výzkum v nově vznikající pražské skupině Pralets 2) zkoumání skupiny ve Francii (Toulouse) 3) komparace skupiny v ČR a ve Francii. Případová studie skupiny, komparativní případová studie dvou skupin nebo etnografický výzkum jedné z vybraných skupin.
-

9. Hlavní vstupní hypotéza nebo hypotézy (2–4 na výběr); pro práci 1–2, možno však formulovat výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém: Výzkumný problém: Mají lokální systémy výměnného obchodu moc měnit vnímání vztahu k penězům a k dluhu?
Výzkumné otázky: Jaké jsou důvody pro zapojení do výměnného systému? Mění se díky tomu vztah k dluhu a penězům? S jakými problémy se daná skupina potýká a jak se je snaží řešit? Jaké potřeby systém zajišťuje? Co je předmětem směny? Jak je v rámci skupiny nahlíženo na fenomén dluhu a jak se s ním pracuje?
10. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity: Metodou výzkumu bude případová studie nebo etnografický výzkum. Důvodem pro volbu jedné z těchto metod je fakt, že předmětem zkoumání jak případové studie, tak etnografického výzkumu je pochopení současného sociálního fenoménu v celé jeho šíři (idea holismu) a v reálném kontextu s možností využití více technik sběru dat. Technikou sběru dat budou polostrukturované a nestrukturované rozhovory s jednotlivými aktéry, zúčastněné pozorování a analýza všech dostupných materiálů k tématu (tištěných i v elektronické podobě).
11. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi atd.): Cílem práce je poskytnout komplexní, detailní popis fungování jedné skupiny (nebo komparace dvou skupin) se všemi jejími rozpory, problémy, přínosy či nedostatky. Může být inspirací jak pro již existující skupiny, tak pro ty, které teprve vzniknou. V případě výzkumu v zahraničí by praktický přínos spočíval v získání jiného pohledu na tento fenomén, možnou inspiraci nebo naopak zprávu o tom, čeho se vyvarovat v českém prostředí.
12. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“): Na půdě SKE vznikla v roce 2007 Diplomová práce na toto téma, ve které byl zmapován fenomén LETS v českém a slovenském prostředí. Výzkum byl veden pouze z pohledu koordinátorů jednotlivých skupin. Já bych se ve svém výzkumu zaměřila na menší vzorek, jednu skupinu (případně dvě), ale v celé její rozmanitosti, z pohledu většího počtu jejích účastníků, na to, s jakými problémy se komunita potýká a jak je řeší, na sociální interakce mezi členy a také na to, jak jednotlivci i skupina pohlíží na fenomén dluhu.
13. Jaké bude (bude-li) jejich teoretické zobecnění a přínos:
Přínos vidím v detailnějším pochopení mechanismů fungování tohoto fenoménu a v přispění ke stále nepřilíš početným výzkumům na toto téma, na které by případně mohli navázat další výzkumníci.
14. Struktura DP (předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol):
1. Úvod
  2. Vyjasnění termínů
  3. Cesta k výzkumnému problému
  4. Metody výzkumu
  5. Pohled do historie
  6. Směna, dar, sdílení a reciprocita
  7. Individualizace, ztráta komunity a potřeba jejího znovunalezení
  8. Odlišné pojetí času v tržní a netržní směně
  9. Dluh

10. Zjištění výzkumu, odpověď na výzkumné otázky

11. Závěr

15. Předběžná bibliografie k tématu:

- GRAEBER, D. *Dluh, prvních 5000 let*. Přel. L. Beránková. 1. vydání. Brno: BizBooks/Melville House Publishing, 2011. ISBN 978-80-265-0044-5
- SOKOL, Jan. *Moc, peníze a právo*. Aleš Čeněk s.r.o., 2007. ISBN 978-80-7380-066-6
- WOOD, Ellen Meiskins. *Původ kapitalismu*. Svoboda servis, 2011. ISBN 978-80-86320-70-0
- KLEIN, N. *Šoková doktrína*. Přel. Vacín, L., Knápková L. Argo, Dokořán, 2010. ISBN 978-80-257-0357-1
- MAUSS, M. *Esej o daru*. SLON, 1999. ISBN 80-85850-77-X
- DOUTHWAITE, R. *The Ecology of Money*
- DOUTHWAITE, R. *Short Circuit*
- JOHANISOVÁ, N. *Ekologická ekonomie*. Masarykova univerzita Brno, 2014. ISBN 978-80-210-7116-2
- JOHANISOVÁ, N. *Ekonomičtí disidenti*. Stehlík, 2014. ISBN 978-80-86913-12-4
- POLANYI, K. *Velká transformace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. ISBN 80-7325-096-9
- POLANYI, K. *The Economy as Instituted Proces in Trade and Market in the Early Empires*. Dostupné z: <http://irows.ucr.edu/cd/courses/281/readings/polanyi.pdf>
- MELLOR, M. *The future of money: From Financial Crisis to Public Resource*. 2010. ISBN 978-0745329949
- HENDERSON, H. *Za horizontem globalizace*. DharmaGaia, 2001. ISBN 80-85905-93-0
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-485-4
- DISMAN, J. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 9788024619668
- BAXTER, P., & JACK, S. *Qualitative Case Study Methodology: Study Design and Implementation for Novice Researchers*. The Qualitative report: volume 13, Number 4, 2008. Dostupné z: <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR13-4/baxter.pdf>

16. Předpokládaný vedoucí DP: Mgr. Et Mgr. Arnošt Novák

17. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zázemí, praxe a zájem studenta):¹

Jinonice 3. června 2015

diplomant

vedoucí DP

vedoucí katedry SKE

---

¹ nepovinné